

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TRA2 BÖLGESİNDE KOSGEB'İN SAĞLADIĞI
DESTEKLER ÜZERİNE BİR ANALİZ

Cenk KIZILGEDİK
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

Kars – 2017

T.C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TRA2 BÖLGESİNDE KOSGEB'İN SAĞLADIĞI
DESTEKLER ÜZERİNE BİR ANALİZ**

Cenk KIZILGEDİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman ve Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

Yrd. Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR

Yrd. Doç. Dr. Serkan KÜNÜ

Kars - 2017

Tez Kabul ve Onay Sayfası

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Cenk KIZILGEDİK tarafından hazırlanan **TRA2 Bölgesinde KOSGEB'in Sağladığı Destekler Üzerine Bir Analiz** başlıklı bu çalışma, **30.01.2017** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **İktisat Anabilim Dalı**'nda Yüksek Lisans tezi olarak **oy birliğiyle** kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

İmza:

Üye : Yrd. Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR

İmza:

Üye : Yrd. Doç. Dr. Serkan KÜNÜ

İmza:

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../.....
tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **TRA2 Bölgesinde KOSGEB'in Sağladığı Destekler Üzerine Bir Analiz** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled **An Analysis On Supports Which Are Provided By KOSGEB In TRA2 Region** as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

30/01/2017

Cenk KIZILGEDİK

İÇİNDEKİLER

Tez Kabul ve Onay Sayfası	ii
Bilimsel Etik Bildirimi	iii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR TABLOSU	x
TABLO VE ŞEKİLLER.....	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1

KÜÇÜK VE ORTABOY İŞLETMELER (KOBİ) , KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ DESTEKLEME VE GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI (KOSGEB) VE KOSGEB DESTEKLERİ

1.1.Kobi'lerin Önemi ve Özellikleri.....	4
1.2.Kobi Tanımı İhtiyacı ve Farklı Ülkelerdeki Kobi Tanımları	5
1.2.1.Türkiye'de KOBİ Tanımları	7
1.2.2.Avrupa Birliği (AB)'nde KOBİ Tanımı	9
1.2.3.Amerika Birleşik Devletleri'nde KOBİ Tanımı	10
1.2.4.Japonya'da KOBİ Tanımı	11
1.2.5.OECD'de KOBİ Tanımları	12
1.3.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB) ve Tarihçesi.....	12
1.4.KOSGEB Destekleri.....	13
1.4.1.KOBİ Proje Destek Programı	14
1.4.2.Tematik Proje Destek Programı.....	15
1.4.3.İşbirliği Güçbirliği Destek Programı	16
1.4.4.Araştırma ve Geliştirme (AR-GE), İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	17
1.4.5.Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	19
1.4.6.Kredi Faiz Desteği	20
1.4.7.Laboratuvar Hizmetleri.....	21

1.4.8.Girişimcilik Destek Programı	21
1.4.8.1.Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi.....	22
1.4.8.2.Yeni Girişimci Desteği.....	22
1.4.8.3.İş Geliştirme Merkezi Desteği	23
1.4.8.4.İş Planı Ödülü.....	24
1.4.9.Genel Destek Programı	25
1.4.9.1.Yurt İçi Fuar Desteği.....	25
1.4.9.2.Yurt Dışı İş Gezisi Desteği	25
1.4.9.3.Tanıtım Desteği.....	26
1.4.9.4.Eşleştirme Desteği.....	27
1.4.9.5.Nitelikli Eleman İstihdam Desteği	27
1.4.9.6.Danışmanlık Desteği	27
1.4.9.7.Eğitim Desteği.....	28
1.4.9.8.Enerji Verimliliği Desteği.....	29
1.4.9.9.Tasarım Desteği	29
1.4.9.10.Sınai Mülkiyet Hakları Desteği.....	30
1.4.9.11.Belgelendirme Desteği.....	30
1.4.9.12.Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği.....	30
1.4.9.13.Bağımsız Denetim Desteği.....	30
1.4.10.KOBİGEL – KOBİ Gelişim Destek Programı	31

BÖLÜM 2

TÜRKİYEDE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI, DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMU VE DÜZEY 2 BÖLGELERİNE GÖRE KOSGEB DESTEKLERİNİN DAĞILIMI

2.1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ve Amacı.....	32
2.2.Düzey 2 Bölgeleri Ekonomik Göstergeleri Gelişimi ve Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	35
2.3.SEGE ve Bölgesel Teşvikler	44
2.4.Türkiye’de Düzey 2 Bölgelerine Göre KOBİ’lerin KOSGEB Desteklerinden Faydalanma Durumu	48

BÖLÜM 3

TRA2 BÖLGESİ SOSYOEKONOMİK DURUMU VE TRA2 BÖLGESİNE KOSGEB TARAFINDAN SAĞLANAN KOBİ DESTEKLERİNİN GELİŞİMİ

3.1.TRA2 Bölgesi Sosyoekonomik Durumu.....	51
3.1.1.TRA2 Bölgesi Coğrafi Konumu ve Stratejik Özellikleri.....	51
3.1.2.TRA2 Bölgesi Nüfusu, Bölgeden Göç Olgusu ve Eğitim Düzeyi.....	52
3.1.3. TRA2 Bölgesi GSYİH ve Kişi Başı GSYİH Düzeyinin Gelişimi.....	54
3.1.4 TRA2 Bölgesi GSYİH'nın Sektörel Dağılımı.....	56
3.1.5. TRA2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı ve İşsizlik	59
3.1.6. TRA2 Bölgesi Dış Ticaretinin Gelişimi ve Sektörel Dağılımı	62
3.2.TRA2 Bölgesi İlleri Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) ve Rekabetçilik Düzeyi Gelişmeleri.....	67
3.3.TRA2 Bölgesi İllerinde Ekonomik Yapı ve Sanayi	69
3.3.1.Kars İli Genel Ekonomik Yapısı ve Kars Sanayisinin Durumu	70
3.3.2.Ağrı İli Genel Ekonomik Yapısı ve Ağrı Sanayisinin Durumu.....	71
3.3.3.Ardahan İli Genel Ekonomik Yapısı ve Ardahan Sanayisinin Durumu....	73
3.3.4.Iğdır İli Genel Ekonomik Yapısı ve Iğdır Sanayisinin Durumu	74
3.4.TRA2 Bölgesinde KOBİ'lerin Mevcut Durumu	75
3.5.KOSGEB'in TRA2 Bölgesine Sağladığı KOBİ Destekleri	75
3.5.1.KOBİ Proje Destek Programı	76
3.5.2.Tematik Proje Destek Programı.....	76
3.5.3.İşbirliği Güçbirliği Destek Programı	76
3.5.4.AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı.....	76
3.5.5.Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	77
3.5.6.Kredi Faiz Desteği	77
3.5.7.Laboratuvar Hizmetleri.....	77
3.5.8.Girişimcilik Destek Programı	77
3.6.KOSGEB'in Sağladığı KOBİ Desteklerinden TRA2 Bölgesinde Yararlanma Düzeyi	78

BÖLÜM 4
TRA2 BÖLGESİNDE KOBİLERE SAĞLANAN KOSGEB DESTEK
PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Araştırmanın Amacı	82
4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Literatür Taraması	83
4.3. Araştırma Anketi ve Uygulaması	86
4.3.1. Araştırma Yöntemi ve Anket Sorularının Niteliği.....	86
4.3.2. Araştırmada Örneklem Seçimi ve Tutarlılık Analizi.....	88
4.3.3. Anket Uygulaması ve Araştırma Sonuçları	90
4.3.3.1. İşletmelerin Faaliyet Konuları ve İşletmelerle İlgili Genel Bilgiler ..	90
4.3.3.2. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi	91
4.4. Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri	102
4.4.1. TRA2 Bölgesinde KOSGEB'in Tanınırlığı Yeterli Düzeyde Değildir ..	103
4.4.2. KOSGEB Desteklerinin Oran, Miktar ve Kullanım Şartları Bölge Koşullarına Uymamaktadır.....	104
4.4.3. TRA2 Bölgesinde Genel Destek Programının Bilinirliği ve Kullanımı Düşüktür.....	106
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA	115
EKLER.....	121
EK-1 YÜKSEK LİSANS TEZİ ANKET ÇALIŞMASI.....	121
ÖZGEÇMİŞ	123

ÖZET

Bölgesel eşitsizlik, Türkiye'nin başlıca sorunlarından biri olup, bu sorun hem süregelen ekonomik gelişmeyi frenlemekte, hem de sosyal sorunlara kaynaklık etmektedir. Günümüzde bölgeler arası gelişmişlik farkları, dünyanın çoğu yerinde en önemli sorunlardan biri olarak ele alınmaktadır. Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi açısından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olması gibi, ülkelerin kendi içinde de göreceli olarak gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri bulunmaktadır.

Türkiye'de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) ile 81 il sosyoekonomik yapıları ve coğrafi konumlarına göre 26 Düzey 2 Bölgesine ayrılmıştır. Çalışmanın konusu olan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesindeki Kars, Ağrı, Iğdır ve Ardahan illerinden oluşan TRA2 Bölgesi; Türkiye'deki en az gelişmiş bölgelerinden biridir. TRA2 Bölgesi; 26 Düzey 2 Bölgesi içerisinde sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması açısından 25. sıradadır. Bunun bir sonucu olarak bölge KOBİ'lerinin durumlarında ilerleme kaydetmeleri zorlaşmaktadır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) imalat sektöründekiler başta olmak üzere ülke genelindeki KOBİ'lere mali ve teknik destek sağlayan başlıca kuruluştur. Bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik uygulanan bu destekler çeşitli destek programları altında gruplandırılmış ve ihtiyaçlarının niteliğine göre KOBİ'lerin hizmetine sunulmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı KOSGEB Destek Programlarının TRA2 Bölgesindeki KOBİ'ler üzerine etkilerinin değerlendirilmesidir. Bu çalışmanın diğer amacı KOSGEB tarafından KOBİ'lere verilen çeşitli hizmet ve desteklerin TRA2 Bölgesinde faaliyetlerine devam eden KOBİ'leri nasıl etkilediğini tanımlamaktır. Bu sebeple saha araştırması verilerini toplamak için anket metodu kullanılmış ve ilgili kurumlara bu tür teşvik ve desteklerin şekillendirilmesinde yardımcı olabilecek sonuçlar elde etmeye çalışılmıştır. Tez kapsamında yapılan anket çalışması ile işletmelerin kurumsal kapasiteleri, yaşadıkları sorunlar ve KOSGEB destekleri hakkındaki görüş ve önerileri hakkında sonuçlar elde edilmiştir. TRA2 Bölgesinde işletmelerinin çoğunluğunun mikro ölçekli, düşük kapasiteli, nitelikli eleman ve sermaye sıkıntıları yaşayan ayrıca KOSGEB gibi kamu destek ve teşvik mekanizmalarından yeterince yararlanamayan yapılara sahip olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Destek, KOBİ'ler, KOSGEB, TRA2 Bölgesi.

ABSTRACT

Regional disparity is one of the main problems in Turkey and that problem restrains the economic progress and forms a basis for social problems. Today, development differences among regions are evaluated as one of the most significant problems in most places on earth. Just as there exist developed and underdeveloped regions in the sense of socio-economic development level, developed and underdeveloped regions that the countries have in them are relatively available as well.

81 cities are separated into 26 levels and 2 regions with regard to the socio-economic structures and geographical positions with Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) in Turkey. TRA2 Region which is the subject of the study and is made up of Kars, Ağrı, Iğdır and Ardahan in The Northeast Anatolia Region is one of the least developed regions in Turkey. TRA2 Region is 25 levels the point of socio-economic development ranking. As a consequence, small and medium sized enterprises (SME) of the region have a difficulty in taking a step. Small and Medium Industry Development Organization (KOSGEB) is the main organization that, particularly in manufacturing sector, subsidizes and provides technical support to SME's throughout the country. These subsidies which are made to reduce the differences among regions are classified under various support programs and are provided to service of SME's in respect to the quality of the needs.

Main objective of this study is to evaluate the effects on SME's in TRA2 Region of the support programs of KOSGEB. The other objective of this study is to determine how various services and supports to SME's are provided by KOSGEB affect the SME's in TRA2 Region. During survey conduction, five point likert scales has been executed to business officials. With the issued survey conduction, the results regarding corporate capacity of businesses and their problems and opinions and suggestions about support programs of KOSGEB have been obtained. It has been determined that businesses in TRA2 region are mostly micro-scaled, have marginal capacity, have qualified personnel and monetary problems and also have the structures that are not adequately taking advantage of the public support and incentive mechanisms such as KOSGEB.

KEYWORDS: Support, SME's, KOSGEB, TRA2 Region.

KISALTMALAR TABLOSU

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

EDAM: Ekonomi ve Dış Politika Merkezi

EUROSTAT: Avrupa İstatistik Kurumu

İBBS: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması

İŞGEM: İş Geliştirme Merkezi

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

KBS: KOBİ Bilgi Sistemi

KGF: Kredi Garanti Fonu

KOBİ: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KÜSGEM: Küçük Ölçekli Sanayi Geliştirme Merkezi

KÜSGET: Küçük Sanayi Yayım Hizmetlerinin Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü

NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OSB: Organize Sanayi Bölgeleri

SEGE: Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması

SEGEM: Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkezi Genel Müdürlüğü

SERKA: Serhat Kalkınma Ajansı

TKDK: Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

TPE: Türk Patent Enstitüsü

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRKAK: Türk Akreditasyon Kurumu

URAK: Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu

TABLO VE ŞEKİLLER

Tablo 1.1. Türkiye’deki İşletmelere İlişkin Genel Bilgiler (2010-2014)	4
Tablo 1.2. Avrupa Birliği KOBİ Tanım Aralıkları.....	10
Tablo 1.3. AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı Destek Miktar ve Oranları	19
Tablo 1.4. Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı Destek Miktar ve Oranları	20
Tablo 1.5. İş Geliştirme Merkezi Desteği Destek Miktar ve Oranları	24
Tablo 2.1. Türkiye’deki Düzey 2 Bölgeleri.....	34
Tablo 2.2. Türkiye GSYİH’nın Bölgesel Düzeyde Sektörel Paylarının Dağılımı İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması, Düzey 2, 2004 ve 2014 (%).....	35
Tablo 2.3. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başına GSYİH’nın Gelişimi, (2004, 2011 ve 2014 Yılları, TL ve Dolar).....	37
Tablo 2.4. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde GSYİH’nın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Sektörel) Dağılımı (2004 ve 2014, %).....	39
Tablo 2.5. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2004, 2011 ve 2015 Yılları, %)	41
Tablo 2.6. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde İşsizlik Oranlarının Gelişimi (2004-2015, %)	43
Tablo 2.7. SEGE- 2011 İl Grupları	45
Harita 1. Yatırımlarda Yeni Teşvik Sistemine Göre Bölgeler.....	46
Tablo 2.8. Düzey 2 Bölgelerinin KOSGEB Desteklerinden Yararlanma Durumu (%)	49
Tablo 3.1. TRA2 Bölgesi ve Türkiye: Nüfus ve Göç Durumu (2015).....	52
Tablo 3.2. TRA2 Bölgesi ve Türkiye’de Eğitim Göstergeleri (6 + Yaş Grubu).....	53
Tablo 3.3. TRA2 Bölgesi ve İllerinin GSYİH’nın Gelişimi, 1993-2014	54
Tablo 3.4: TRA2 Bölgesi Kişi Başına GSYİH Göstergeleri, 1993-2014 (Cari Fiyatlarla Dolar ve %)	55
Grafik 3.1. TRA2 Bölgesi İlleri ve Türkiye’de Kişi Başına GSYİH Düzeyi (2014, Dolar).....	56
Tablo 3.5. TRA2 Bölgesi ve Türkiye’de GSYİH’nın Sektörel Dağılımı, 2004-2014 (%)	57

Grafik 3.2. Türkiye ve TRA2 Bölgesinde GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (2004 ve 2014, %)	57
Tablo 3.6: TRA2 Bölge GSYİH'nın Türkiye GSYİH ve Sektörel Üretiminde Payı (%)	58
Tablo 3.7. TRA2 ve Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2004-2013	60
Grafik 3.3. Türkiye ve TRA2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2004 ve 2014, %)	61
Tablo 3.8: TRA2 Bölgesi ve Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik (2004-2014, bin kişi ve %)	61
Grafik 3.4: Türkiye ve TRA2 Bölgesinde İşsizliğin Gelişimi (2004-2015 ve %)....	62
Tablo 3.9. TRA2 Bölgesi Sınır Kapıları	63
Tablo 3.10. TRA2 Bölgesi ve Türkiye Dış Ticareti: 2002-2015 (milyon dolar ve %)	64
Grafik 3.5: TRA2 Bölgesi İhracat ve İthalatının Gelişimi (2002-2015, milyon dolar)	65
Tablo 3.11: TRA2 Bölgesi Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı (ISIC Rev 3 Sınıflaması, 2010-2015, Dolar ve %)	66
Grafik 3.6: TRA2 Bölgesi Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı (2015, % Pay)	66
Tablo 3.12. TRA2 Bölgesi İlleri SEGE Değerleri ve Sıralaması	68
Tablo 3.13. TRA2 Bölgesi İlleri KOBİ Varlığının Niceliksel Gelişimi	75
Tablo 3.14. TRA2 Bölgesi KOSGEB Müdürlükleri Bilgileri (Ocak 2016)	76
Tablo 3.15. TRA2 Bölgesinde KOSGEB Desteklerinden Faydalanma Düzeyi (2015)	80
Tablo 3.16. TRA2 Bölgesi KOSGEB Desteklerinden Faydalanan İşletme Sayısı (2015)	81
Tablo 4.1. KOSGEB Destekleri Hakkında Katılımcıların Genel Düşünceleri	91
Tablo 4.2. İşletmelerin Sıkıntı Çektikleri Konular	92
Tablo 4.3. Ankete Katılan İşletmelerin Genel Özellikleri	93
Tablo 4.4. Ankete Katılan İşletmelerin Mali ve Çalışan Bilgileri	94
Tablo 4.5. Katılımcıların Genel Destek Programı Hakkında Görüşleri	96
Tablo 4.6. Katılımcıların Girişimcilik Destek Programı Hakkında Görüşleri	99
Tablo 4.7. Katılımcıların KOBİ Proje Destek Programı Hakkında Görüşleri	102

GİRİŞ

Son yıllarda tüm toplumlarda sosyoekonomik anlamda meydana gelen değişiklikler ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte ulusal ekonomi politikaları gittikçe birbirine yakınsamakta, dünyada para, sermaye ve mal hareketleri sınır tanımamaktadır. Bununla birlikte ülkeler arasında gelişmişlik farklarının azalması, yakınsama sürecinden çok gelişmekte olan ülkeler dışındaki birçok azgelişmiş ülke ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları artmaktadır. Hatta gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bölgeleri arasında da iktisadi gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Bu olumsuz durum, çeşitli nedenlere bağlı olarak oldukça uzun bir sürecin sonucu olarak görünür hale gelse de, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arası gelişmişlik farkları, azgelişmiş bölgelerde genel olarak sanayinin yetersizliği, küçük ve orta ölçekte işletmelerin (KOBİ) hâkim olduğu geleneksel sanayilerin üretim sürecinde etkinlik ve rekabetçilikten uzak bir yapılanma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşen ve hızla değişen dünyada üretim ve hizmet faaliyetleri de küreselleşmekte ve değişmektedir. Bu değişikliklere uyum sağlamak için ölçeklerine göre işletmeler verimliliklerini dolayısıyla da rekabet güçlerini artırma arayışına girmektedir. Belirli bir ekonomik büyüklüğü yakalayan işletmeler rekabetçi piyasalara daha kolay uyum sağlarken, kurumsallaşamayan, idari ve mali kapasitelerini yeterli düzeyde geliştiremeyen işletmeler ise rekabette geri kalmakta ve piyasada tutunmakta güçlük çekmektedir.

Türkiye’de işletmelerin sayısal olarak, tamamına yakınıni oluşturan, çok büyük bir kısmı yukarıda belirtildiği gibi *KOBİ* olarak adlandırılan küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Bu tür işletmeler; ülke ekonomisinde sayıca üstün olmalarına rağmen, ekonomide sayısal üstünlükleri ile doğru orantılı bir katma değer payına ve konuma sahip değildirler. Ülke ekonomisinde *KOBİ*’lerin etkinliğini artırmak için çeşitli destek mekanizmaları ile *KOBİ*’lere mali ve teknik destekler sağlanmaktadır. Bu kapsamda, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ilgili kuruluşu olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB); Türkiye’deki *KOBİ*’lere mali ve teknik destek sağlayan başlıca kurumlardan biri olarak önemli bir yere sahiptir. KOSGEB tarafından *KOBİ*’lerin faydalanabilmesi için yürütülen 10 adet destek programı, 26 Düzey 2 Bölgesi arasında farklı kullanım değerlerine sahiptir.

TRA2 Bölgesi (Kars, Ağrı, Iğdır, Ardahan) 26 Düzey 2 Bölgesi arasında sosyoekonomik gelişmişlik göstergeleri açısından az gelişmiş bölgelerden biridir. Bu durum bölgedeki KOBİ'lerin mevcut durumları ile benzer olup, bölgedeki işletmelerin ülke ekonomilerine katkıları oldukça düşük seviyededir. Bu çerçevede hazırlanan bu tez çalışmasında öncelikle KOBİ'lerin önemine değinilmesi, KOSGEB VE KOSGEB destekleri hakkında bilgiler verilmesi amaçlanmaktadır. Daha sonra bu tez çalışmasında KOSGEB Destek Programlarının TRA2 Bölgesindeki etkinliğinin anket çalışması yöntemiyle ölçülmeye çalışılması, elde edilen verilere bağlı olarak durum tespitinin yapılması ve çözüm önerileri getirilmesi söz konusu olacaktır.

Bu tez çalışmasının hipotezlerinden biri TRA2 Bölgesindeki sanayinin ve KOBİ katma değerinin Türkiye ortalamasına göre geri olduğudur. İkinci hipotez bölgedeki KOBİ'lerin etkinlikten ve rekabetçilikten uzak, girişimci niteliklerinin ise görece zayıf olduğudur. Tez çalışmasında literatür araştırması yapılırken KOSGEB destek mevzuatı ve bu mevzuatın tabi olduğu kanunlar ekseninde destek mekanizmaları açıklanmaya çalışılmış, TRA2 Bölgesi üzerine yapılan ve özünde bir saha araştırması olan çalışmada; yöntem olarak bölgedeki KOBİ'ler üzerinden anket uygulanması seçilmiştir.

Tez çalışmasında birtakım kısıtlamalara gidilmiştir. Mekânsal olarak tüm Türkiye değil TRA2 Bölgesi üzerinde çalışılmıştır. Ayrıca bölgedeki tüm KOBİ'ler yerine Bölgede faaliyet gösteren KOSGEB İl Müdürlüklerinden alınan bilgilere istinaden KOSGEB veri tabanına kayıtlı ve KOSGEB desteklerinden yararlanan KOBİ'ler kapsam içine alınmış, zaman kısıtı olarak 2011 – 2015 yılları arası verilen KOSGEB destekleri dikkate alınmıştır. Anket çalışmasının uygulamasında ve Ağrı ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren işletmelerin ankete katılımının sağlanmasında; KOSGEB Ağrı ve Iğdır Müdürlüklerinin personeli destek sağlamıştır.

Bu yüksek lisans tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB) ve KOSGEB destekleri ele alınacaktır. Bu bölümde öncelikle KOBİ kavramı, KOBİ'lerin özellikleri, KOBİ'lerin tanımı ve sınıflandırması hakkında bilgiler verilecektir. Bu bölümde KOBİ'lerin özellikleri ve farklı ülkelerdeki tanımlarının ardından KOSGEB'in tarihsel gelişimine kısaca değinildikten sonra KOSGEB tarafından KOBİ'lere verilen desteklerin detaylı biçimde anlatılması söz konusu olacaktır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde Türkiye'deki İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS), Düzey 2 Bölgeleri ekonomik sıralaması, sosyoekonomik gelişmişlik endeksi (SEGE)'ne göre bölgelerin durumu ve KOSGEB desteklerinin Düzey 2 bölgeleri kapsamındaki dağılımı belirtilecektir. İkinci bölümde bu çerçevede öncelikle İBBS sınıflamasının amacı ve sınıflama biçimi tanıtılacaktır. Ardından Düzey 2 Bölgelerinin genel sıralaması ve bu bağlamda bazı ekonomik göstergeler üzerinden (26 Düzey 2 Bölgesinin bölgesel katma değer, bölgesel GSYİH, bölgesel kişi başına gelir, bölgesel katma değer sektör dağılımı, bölgesel istihdamın sektör dağılımı, bölgesel işsizlik oranları gibi) Düzey 2 bölgelerinin ekonomik durumu ve sıralamasına değinilecektir. Bu bölümde ayrıca SEGE endeksi altında Türkiye'nin 6 bölgesi ayrımı ile kamu destek ve teşvikleri bağlamında KOSGEB desteklerinin 26 Düzey 2 Bölgesindeki dağılımı yer alacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde TRA2 Bölgesi sosyoekonomik durumu, SEGE endeksi açısından TRA2 Bölgesi ve TRA2 Bölgesinde KOBİ'ler ve KOSGEB desteklerinin durumu ele alınacaktır. Bu çerçevede üçüncü bölümde öncelikle TRA2 Bölgesinin sosyoekonomik durumu bağlamında bölgenin nüfusu, bölgesel katma değer ve bölgesel GSYİH düzeyinin gelişimi, bölgesel ve il düzeyinde kişi başına gelirin gelişimi, bölgesel katma değer sektör dağılımı, bölgesel istihdamın sektör dağılımı, bölgedeki işsizlik ve göç olgusu, bölgede ve bölge illerinde sanayinin durumu, bölge ve il düzeyinde dış ticaret, bölgede ve bölge illerinde eğitim göstergelerine yer verilecektir. Ardından bölümde TRA2 Bölgesinin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi (SEGE) gelişmeleri verilecektir. Üçüncü bölümde son olarak bölgesel ve il düzeyinde TRA2 Bölgesinde KOBİ'lerin mevcut durumu ve KOSGEB desteklerinden yararlanma düzeyleri ele alınacaktır.

Tez çalışmasının dördüncü ve son bölümünde ise TRA2 Bölgesinde faaliyetlerini sürdüren KOBİ'lere üzerinde KOSGEB Destek Programlarının etkilerini değerlendirmeye yönelik uygulanan anket çalışması değerlendirilecektir. Bu bölümde anket çalışmasından elde edilen bulgular öncelikle ele alınacak, istatistiksel ve ekonomik değerlendirmelere yer verilecektir. Ardından bu bölümde yapılan değerlendirmelerin bir sonucu olarak KOSGEB Destek Programlarını daha etkili hale getirmeye yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

BÖLÜM 1

KÜÇÜK VE ORTABOY İŞLETMELER (KOBİ) , KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ DESTEKLEME VE GELİŞTİRME BAŞKANLIĞI (KOSGEB) VE KOSGEB DESTEKLERİ

Evrenselleşen piyasa ekonomisinin temeli olan rekabetin yerleşmesi ve devam ettirilebilmesinin genel olarak KOBİ'lerin varlığına bağlı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda KOBİ'ler hem bir ülke ekonomisinin sosyoekonomik yapısı çerçevesinde endüstrileşmesinin, hem de bölge ve il düzeyinde sağlıklı kentleşmenin ve nüfusun optimum dağılımının ve de< ticaret uygulamalarının sürükleyici faktörü ve vazgeçilmez bir ögesidir. Bu sebeple KOBİ'ler için ortak bir tanım yapılması ve özelliklerinin doğru şekilde tespit edilmesi büyük önem arz etmektedir.

1.1.Kobi'lerin Önemi ve Özellikleri

KOBİ'ler, sanayi devrimine kadar ekonomilerin temel üretim birimi olmuşlardır. Ölçek ekonomilerinin öneminin artırması nedeniyle üretimin büyük işletmelere kaydırılmasından sonra bile, kendilerine özgü avantajları sebebiyle, küçük ve orta ölçekli işletmeler, ülkelere göre farklılıklar göstermekle beraber önemlerini korumuşlardır. Sanayi devrimi ile birlikte büyük işletmelerle rekabet edemeyen küçük işletmeler, gelişmiş ülkelerde temel üretim birimi olma özelliğini kaybetmelerine karşın, birçok ülke açısından üretim-katmadeğer ve istihdam konusunda kaynak olma özelliklerini sürdürmüşlerdir¹. Örneğin aşağıdaki Tablo 1.1'de Türkiye'de 2010-2014 yılları arasındaki toplam işletme ve KOBİ'lerin sayılarının gelişimi verildiğinde bu durum açıkça görülebilmektedir.

Tablo 1.1. Türkiye'deki İşletmelere İlişkin Genel Bilgiler (2010-2014)

Yıl	2010 *	2011 *	2012 *	2013 *	2014*
İŞLETME SAYISI	3.003.116	3.422.163	3.474.992	3.529.541	3.525.431
KOBİ SAYISI	2.999.813	3.418.406	3.470.720	3.524.331	3.519.241

Kaynak: KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2015 tarihinde yayınlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir., *TÜİK İş Kayıtları İstatistiklerinden derlenmiştir.

¹ Süleyman Özdemir, Halis Yunus Ersöz, İbrahim Sarıoğlu, *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2006, s.41.

Tablo 1.1'den anlaşılacağı üzere; 2014 yılı sonu itibari ile ülkede kayıtlı işletmelerin % 99,83'ü KOBİ'lerden oluşmaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) verilerine göre de; tüm ülkelerde, oransal olarak %95'den %99'a kadar değişen oranlarda, işletme yapıları içerisinde KOBİ'ler hâkim konumdadır. Yani sayısal olarak, birçok ülkede yer alan tüm işletmelerin %95-99'u KOBİ ölçeğindedir. 2003'te, Avrupa Birliği (AB) genişlemesinde kapsanan işletmelerin %99,8'i KOBİ (250'den az çalışana sahip işyerleri) olarak belirtilmiştir. Yine genel olarak küçük ölçekli işletmeler (50'den az çalışana sahip işletmeler) birçok ekonomide imalat sanayi işletmelerinin en az %95'ini oluşturmaktadır. Küçük ölçekli firmalar, en yüksek oranlı olarak, İtalya'da imalat sanayi işletmelerin %99'unu, en düşük olarak ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İrlanda ve Slovakya Cumhuriyetinde toplam işletmelerin %80'e yakınıni teşkil etmektedir. Ayrıca 100 veya daha fazla çalışana sahip imalat sanayi işletmeleri, OECD ülkelerindeki tüm imalat işletmelerinin %1 ile %4'ü arasındadır².

TÜİK tarafından yayınlanan Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri belgesine göre de; Türkiye'de KOBİ'ler toplam girişim sayısının %99,8'ini, istihdamın %75,8'ini, maaş ve ücretlerin %54,5'ini, cironun %63,3'ünü, faktör maliyetiyle katma değer %54,2'sini ve maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %53,2'sini oluşturmuştur³.

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ), dünya ekonomisindeki rolü giderek artmakta ve önem kazanmaktadır. KOBİ'ler, yeni istihdam alanları yaratılmasındaki katkıları, piyasa koşullarındaki değişikliklere uyum sağlama yetenekleri, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasındaki etkileri ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde gün geçtikçe daha vazgeçilmez olmaktadır. Bu gelişme de ülkeleri KOBİ'lerin teşviki ve gelişimi için uygun politikalar belirlemeye yöneltmektedir.⁴

1.2.Kobi Tanımı İhtiyacı ve Farklı Ülkelerdeki Kobi Tanımları

KOBİ "Küçük ve orta ölçekli işletme" ana tanımı içinde, KOBİ'lere değişik ülkeler, hatta aynı ülke içindeki farklı birimler tarafından farklı özellikler yüklenmiş, bu nedenle çoğu zaman ortak bir tanımlamaya ulaşmada zorluk ve karışıklık yaşanmıştır.

² OECD, *SME and Entrepreneurship Outlook 2005*, OECD Publishing, Paris, 2005 s15.

³ TÜİK, *Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri 2014*, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18521> Erişim: 29.12.2014).

⁴ Yasemin Eralp İrten, *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) Önemi, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 14, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.2.

Bu karışıklığın yaşanmasındaki temel etken, tanımlamada kullanılan ölçütlerin farklılık göstermesidir. KOBİ tanımı yapılırken genel olarak şu 3 ölçüt öne çıkmaktadır;⁵

- Firmanın çalıştırdığı personel ya da işçi sayısı,
- Bilanço değerleri
- Bağımsızlık

Buradaki bağımsızlık ölçütünden kasıt, bir firmanın sermayesi ve hissesinin %25 ten fazlasının bir büyük sermaye grubuna ve/veya kamuya ait olmaması durumudur. Yani, ancak hisse payı içinde büyük sermayenin ve/veya kamunun payı %25'ten az olan firmalar KOBİ kategorisi içinde değerlendirilebilmektedir.

Ölçütlerde farklılık, değişik sektör ve faaliyet alanlarında bile görülebilmektedir. Örneğin imalat sanayinde çalışan sayısı devreye girmekte, fakat ölçütler aynı olmasına⁶ rağmen sonuç değişmektedir. Bu durum birçok uzman ve ekonomi yazarı tarafından ortak KOBİ tanımı yapmada bir sorun olarak görülmüştür. Diğer yandan KOBİ denildiğinde tek parçada ve bir bütün olarak ifade edilen bir üretim biriminin olmaması tanımlama yapabilmeyi daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü KOBİ kapsamı içine 3 farklı ölçekteki birim girmektedir. Bunlar;

- Mikro ölçekli işletmeler,
- Küçük ölçekli işletmeler,
- Orta ölçekli işletmeler olarak sınıflandırılmaktadır.

KOBİ tanımı içinde oluşan bu sınıflamalar, tanımlama yapmayı daha da zorlaştırmıştır. Ayrıca yapılan ayrımlar arasındaki sınırların ne olduğu (örneğin mikro işletme ile küçük işletme arasındaki istihdam, ciro, hisse payı vs. ölçütleriyle oluşan sınırın ne olacağı gibi) konusunda oluşan ayrılık ve ihtilaflar zamanla daha da artmıştır. Birbiriyle kimi yerde uyuşan kimi yerde çelişen rakamlar, değişik kuruluşların, dernek ve odaların kullandıkları ölçütlerin farklılığı, tanımlamayı yapan kuruluşların benzer kurumlar olmasına rağmen tanımlamada bir standarda ya da net yanıtı ulaşımlarına engel olmuştur.

⁵ Hülya Ç. Kendirli, Selçuk Kendirli, *Rekabetçi Bir Ortamda KOBİ'lerin Geleceğinde İnovasyon Ve Üniversite Sanayi İşbirliğinin Önemi Ve Çorum İncelemesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (Sayı: 4.), 2015, s.38.

⁶ Örneğin Türkiye'de Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), imalat sanayi sektöründe KOBİ olabilme üst sınırını 200 işçi olarak belirlemişken Hazine Müsteşarlığı (HM) bu sınırı 250'ye yükseltmiştir (DTM, İhracat 2004/4 Sayılı Tebliğ)

1.2.1. Türkiye’de KOBİ Tanımları

Türkiye’de KOBİ tanımına geçmeden önce Türkiye’de günümüzde KOBİ olarak tanımlanan küçük ve orta ölçekli işletme yapısının tarihsel gelişim çizgisine bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de KOBİ’lerin tarihi gelişimi 13. yüzyıla kadar dayanmaktadır. 13. yüzyılda Şeyh Mahmut Ahi Evran tarafından kurulan “Ahilik Sistemi” bir taraftan esnafın mesleki eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmetlerini yerine getirirken; diğer taraftan esnafı sağlam duygularla birbirine bağlayan mesleki ve insani ahlak kurallarına dayanan manevi bir birliği temsil etmiştir. Zamanla meydana gelen değişiklikler neticesinde bu birlik, yerini “Lonca Sistemi”ne bırakmıştır.⁷ Her iş kolunda kurulmuş birlik manasına gelen "Lonca", günümüzdeki üretim kooperatiflerine benzer bir yapıya sahip olmuş ve en önemli fonksiyonu, malın kalitesini yüksek tutmak ve standart üretimi gerçekleştirmek olmuştur. Ayrıca usta işçinin yetişmesi, iş ve ticaret ahlakının korunması, işçinin elinden tutulması, belirli zamanda bağımsız sermaye sahibi olması, malın müşterinin eline en kısa yoldan geçmesi, malın değerlendirilmesi, değerini koruması loncaların gördüğü işlerden olmuştur. Loncalar, esnafı ve sanat sahiplerini sıkı bir disiplin içinde tutan kuruluşlardır⁸.

Bu genel tarihsel gelişim çizgisinden günümüze gelindiğinde Türkiye’de tarihsel miras olarak, yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi KOBİ’ler Türkiye’deki işletme yapıları içinde hakim durumda bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de farklı kamu kurumlarının (Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kalkınma Ajansları v.b.) farklı tanımları bulunsa da genel olarak KOBİ’lere tatminkâr ölçüde destek sağlamaya başlayan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)’nin yasal tanımının kabul edildiği söylenebilir. Bu çerçevede günümüzde KOSGEB her yıl doldurulması gereken KOBİ Beyannamesi ile bir işletmenin KOBİ olduğunu onaylamakta ve tüm destek işlemlerini bu adımın gerçekleştirilmesinin ardından yürütmektedir.

Öte yandan son dönemde, büyüklük ve bağımsızlık dışında farklı ölçütler de KOBİ tanımına dâhil olmuştur. Örneğin önceden ithalatçı firmalar KOBİ sayılmazken,

⁷ Mehmet Behzat Ekinci, Türkiye’de KOBİ’lerin Kurumsal Gelişimi ve Finansal Sorunları, Akson Araştırma Raporları: 5, İstanbul, 2003, s.30.

⁸ KOSGEB; *KOBİ Ekonomisi (Tarihi Gelişimi)*, KOSGEB, Ankara, 2003, s.3.

KOBİ tanımında üretim şartı da aranmakta iken, bu durum değişmiş ve bu tarz ticari işletmeler de KOBİ olarak tanınmıştır.

Türkiye’de 2012 yılı sonuna kadar 250’den az çalışanı olan, yıllık cirosu veya bilanço büyüklüğü 25 milyon TL’den az olan ve KOBİ olmayan şirketlere bağlı olmayan işletmeler KOBİ olarak tanımlanmıştır. Ancak daha sonra “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte” değişiklik yapılmasına dair bir düzenleme yapılmış ve 4 Kasım 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁹

Bu yönetmelik ile KOBİ’ler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.

a) Mikro işletme: 10 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 1.000.000 TL’yi aşmayan işletmeler.

b) Küçük işletme: 50 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 8.000.000 TL’yi aşmayan işletmeler.

c) Orta büyüklükte işletme: 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 40.000.000 TL’yi aşmayan işletmeler.

Ayrıca; yapılan bu düzenleme ile bir işletmenin tek başına veya bağlı işletmeleriyle birlikte hâkim etki yaratmayacak şekilde, başka bir işletmenin oy hakları veya sermayesinin yüzde yirmi beş ve fazlasına ve yüzde ellisi ve daha azına sahip olması, yahut kendisinin oy hakları veya sermayesinin yüzde yirmi beş ve fazlasına ve yüzde ellisi ve daha azına başka bir işletmenin hâkim etki yaratmayacak şekilde sahip olması durumunda bunlar ortak işletme sayılmıştır. Sermaye ve oy hakları payından yüksek olan esas alınmıştır.

Bu çerçevede, bu düzenleme ile iki önemli değişiklik söz konusu olmuştur denilebilir. Bunlardan birincisi KOSGEB’in yasal tanımına göre; önceden 25 milyon TL olan mali büyüklük sınırı 40 milyon TL olarak değişmesidir. Yani yıllık net satış geliri ya da bilanço toplamı 40 milyon TL’den az olan işletmeler orta büyüklükte işletme sayılarak KOBİ olmanın ilk şartını yerine getirmiş sayılmaktadır. İkinci olarak da; bir işletmenin tek başına veya bağlı işletmeleriyle birlikte hâkim etki yaratmayacak şekilde, başka bir işletmenin oy hakları veya sermayesinin %25 ve fazlasına ve %50’si ve daha azına sahip olması yahut kendisinin oy hakları veya sermayesinin %25 ve fazlasına ve

⁹ Resmi Gazete, 4.11.2012 tarih ve 28467 Sayı.

%50'si ve daha azına başka bir işletmenin hâkim etki yaratmayacak şekilde sahip olması durumunda bunlar ortak işletme sayılırken KOBİ'lerin girişim sermayesi ve iş melekeleri vb. yatırım ortaklıklarından daha fazla yararlanabilmesi amacıyla kamu yatırım şirketlerinin, girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının ve bazı gerçek kişi şirketlerinin bu kapsam dışında tutulmuş olmasıdır.

Özetle, yapılan bu düzenleme ile KOBİ tanımının alt tanımları olan küçük ve orta büyüklükte işletme tanımları da şu şekilde değişmiştir;

10 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 1 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler mikro işletme olarak tanımlanırken; mikro üst sınırı olan 1 milyon TL limiti mikro işletme lehine olması amacıyla değiştirilmemiştir.

50 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 8 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler ise küçük işletme olarak tanımlanmış olup; yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosu 5 milyondan TL'den 8 milyon TL'ye çıkarılmıştır.

250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 40 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler orta büyüklükteki işletmeler olarak tanımlanmış olup; yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançosu 25 milyon TL'den 40 milyon TL'ye çıkarılmıştır.¹⁰

1.2.2. Avrupa Birliği (AB)'nde KOBİ Tanımı

KOBİ'ler, Avrupa Birliği'nde gerek istihdam yaratmada gerekse ekonomik büyüme ve refahın artırılmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye'deki KOBİ tanımı Avrupa Birliği'ndeki (AB) KOBİ tanımına birebir karşılık gelmemektedir¹¹.

Avrupa İstatistik Kurumu (EUROSTAT) verilerine göre AB'de 20.796.192 KOBİ bulunmakta olup, KOBİ'lerin tüm işletmeler içerisindeki oranı %99'dur. AB'de KOBİ'ler istihdamın %66'sını, üretilen katma değerini %58'ini gerçekleştirmektedir. Avrupa Komisyonu'nun "Avrupalı KOBİ'lerin Uluslararasılaşması" konulu raporunda AB'deki KOBİ'lerin %25'inin ihracat yaptığı belirtilmiştir. Bu nedenle, Avrupa

¹⁰ Resmi Gazete, 4.11.2012 tarih ve 28467 Sayı.

¹¹ OECD, *Financing SMEs and Entrepreneurs 2014 An OECD Scoreboard*, OECD Publishing, Paris, 2014, s. 280.

Komisyonu, Haziran 2008'de; KOBİ'lerin büyümesi için en uygun ortamı yaratmayı, AB tarafından oluşturulan tüm politikalarda KOBİ'lerin ihtiyaçlarını ön planda tutmayı ve devlet başkanları ile hükümetlere KOBİ vizyonu kazandırmayı amaçlayan Küçük İşletmeler Yasasını (Small Business Act - SBA) yürürlüğe koymuştur¹². Yasada, gerek AB bünyesinde, gerek ulusal düzeyde KOBİ'lere yönelik politikalar oluşturulurken, ülkelere rehberlik etmesi amacıyla 10 (on) temel prensip belirlenmiştir¹³.

2003/361/EC sayılı tüzük çerçevesinde Avrupa Birliği'nde 1 Ocak 2005'te yürürlüğe giren KOBİ tanımı; çalışan kişi sayısı, yıllık ciroları veya bilanço büyüklüğü ve son olarak da bağımsızlık kriterlerinden oluşan ölçüleri kapsamaktadır.¹⁴ Bu noktada AB'de 2005'den beri geçerli olan KOBİ tanım kriterleri Tablo 1.2'de görülmektedir.

Tablo 1.2. Avrupa Birliği KOBİ Tanım Aralıkları

Kriter	Mikro Ölçekli KOBİ	Küçük Ölçekli KOBİ	Orta Ölçekli KOBİ
Çalışan Personel Sayısı	< 10	< 50	< 250
Yıllık Net Satış Hâsılatı	≤ 2 Milyon Avro	≤ 10 Milyon Avro	≤ 50 Milyon Avro
Yıllık Mali Bilanço Toplamı	≤ 2 Milyon Avro	≤ 10 Milyon Avro	≤ 43 Milyon Avro

Kaynak: European Commisison, "What is an SME?" (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm). Erişim Tarihi: 06.12.2015.

Tablo 1.2'de görüldüğü AB'de farklı ölçekteki KOBİ tanımlarında çalışan sayısı açısından Türkiye ile aynılık söz konusu iken yıllık net satış hasılatı ve yıllık mali bilanço toplamı açısından farklılık bulunmaktadır. Bununla birlikte AB'de Türkiye'de olduğu gibi mikro ölçekten, küçük ölçekliye ve orta ölçekli KOBİ'ye doğru kademeli olarak işletmelerin net satış hasılatının veya yıllık mali bilanço toplamının yüksekliği bu işletmelerin birbirinden ayrılmasında belirleyici kriter olmaktadır.

1.2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nde KOBİ Tanımı

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) KOBİ'ler için resmi bir tanımlama bulunmamaktadır. ABD'nin KOBİ tanımı Amerikan Kongresi'nin 1953'de çıkarmış

¹² European Commission, Small Business Act for Europe,

(<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/small-business-act/> Erişim:25.12.2015).

¹³ KOSGEB, Avrupa Küçük İşletmeler Yasası (Small Business Act for Europe – SBA), (<http://www.kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Projeler.aspx?refContent=31> Erişim:25.12.2015).

¹⁴ European Commission, *What is an SME?*, (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm Erişim:25.12.2015).

olduğu küçük işletme kanununa dayanmaktadır¹⁵. 1953 tarihli Küçük İşletme Kanunu; küçük işletmeyi sahipliği ve yönetimi bağımsız, faaliyet gösterdiği alanda hâkimiyet gücü bulunmayan işletme olarak tanımlanmaktadır. ABD Küçük İşletme Teşkilatına göre (Small Business Administration - SBA) sektörel olarak işletmelerin satış tutarı ve istihdam edilen işçi sayısına göre KOBİ tanımları bulunmaktadır. Örneğin SBA, imalat sektöründe faaliyet alanına göre 500 veya 1000 işçiden az, toptan ticarete en fazla 100 işçi çalıştıran işletmeleri küçük işletme olarak tanımlamaktadır.

1993 yılı verilerine göre, ABD’de genel olarak 100’e kadar işçi çalıştıran işletmeler küçük sanayi içinde düşünülürken, bazı durumlarda bu sınır 500’e kadar genişletilebilmektedir. Orta ölçekli işletmeler için ise genel kabul görmüş sınır 1000 işçidir. Burada da istisnai durumlarda bu sınır 1500 işçiye kadar artırılabilir. Ancak 1995 yılı verilerine göre ise, ABD’de bir sanayi işletmesinde istihdam edilen işçi sayısı 250 ve daha az ise o işletme küçük işletme sayılmakta; çalışan sayısı 1000’i aştığında ise büyük işletme olarak kabul edilmektedir¹⁶.

1.2.4.Japonya’da KOBİ Tanımı

Japonya’da KOBİ’ler şu şekilde tanımlanmaktadır. Madencilik, imalat sanayi ve diğer sektörlerde 300 ve daha az işçi çalıştıran ve 100 milyon Yen ve daha az sermayesi olan işletmeler KOBİ sınıfına girmektedir. Toptan satışlarda 100 işçi çalıştıran ve 30 milyon Yen ve daha az sermayesi olan işletmeler, perakende ve hizmet sektörlerinde 50 ve daha az işçi çalıştıran ve 10 milyon Yen ve daha az sermayesi olan işletmeler KOBİ olarak kabul edilmektedir. Japonya’da bir diğer tanımlamada KOBİ’ler tanımlanırken çalışan işçi ve sermaye miktarları dikkate alınmaktadır.¹⁷ Ölçeğe göre daha ayrıntılı bir tanımda, üretim sektöründe 5 kişiden az iş gören çalıştıran işletmeler mikro, 20 kişiden az işçi çalıştıran işletmeler çok küçük, 20 ile 299 arasında işçi çalıştıran işletmeler küçük ve orta boy işletme olarak kabul edilmektedir¹⁸.

¹⁵ Mustafa Durman - Hüseyin Önder, *Teoride ve Uygulamada İhracat Teşvikleri*, Alfa Aktüel Yayıncılık, Bursa, 2007, s.13.

¹⁶ Fatih Çelik, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Verilen İhracat Destekleri ve Ekonomiye Etkisi (Kayseri Örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2007. s.9.

¹⁷ Tahir Akgemci, *KOBİ’lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*, KOSGEB Yayınları, Ankara, 2001, s. 12.

¹⁸ Çelik, *a.g.e.*, s.16.

1.2.5.OECD’de KOBİ Tanımları

OECD’nin küçük ve orta ölçekli sanayi konusunda kabul ettiği sınıflandırmaya sadece işletmede çalışan eleman sayısı alınmaktadır. Bu çerçevede 20’den az işçi çalıştıran işletmeler çok küçük sanayi işletmesi, 20-99 arası işçi çalıştıran işletmeler küçük sanayi işletmesi, 100-499 arası işçi çalıştıran işletmeler orta ölçekli sanayi işletmesi, 500 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler ise büyük sanayi işletmesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

1.3.Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Destekleme ve Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB) ve Tarihçesi

KOSGEB, kuruluşu ve gelişim aşamaları açısından farklı bir süreç yaşamıştır. Pilot bir proje olarak düşünülen ve temelleri Gaziantep’te atılan KOSGEB; yaşadığı değişim ve gelişim neticesinde günümüzde 81 ilde faaliyet gösteren, nitelikli beşeri sermayesi ile dikkat çeken, Türkiye’deki KOBİ’lerin tamamına yakınına kapsayıcı, yeniliklerde öncü bir kurum haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı arasındaki Milletlerarası Antlaşma çerçevesinde 1973 yılında Gaziantep’te bir pilot proje niteliğinde, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan Küçük Ölçekli Sanayi Geliştirme Merkezi (KÜSGEM), küçük ölçekli sanayi işletmelerine ortak kolaylık atölyeleri ile hizmet vermeye başlamıştır. Bu çalışmalar daha sonraki yıllarda genel değerlendirmeye tabi tutularak 17 Haziran 1983 tarih ve 83/6744 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanan “Küçük Sanayi Yayım Hizmetlerinin Geliştirilmesi”ne dair Milletlerarası Antlaşmaya göre Küçük Sanayi Yayım Hizmetlerinin Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü (KÜSGET) faaliyete başlamıştır. KÜSGET, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Merkezleri ile teknik danışmanlık hizmetleri vermiş, modern işletmecilik ilkelerini bu işletmelerde uygulamaya koymuş, dünya standartlarında kalite bilincinin yerleşmesi ve yaygınlaştırılması, teknolojik üretim seviyesinin yükseltilmesi, istihdam kapasitesinin artırılması yolunda çalışmalarda bulunmuş, çağdaş yönetim becerilerinin kazandırılması için teknik altyapının kuvvetlendirilmesine ilişkin hizmetleri gerçekleştirmeye çalışmıştır.²⁰

¹⁹ Çelik, *a.g.e.*, s.19.

²⁰ KOSGEB, *2016 - 2020 Stratejik Plan*, Ankara, 2015, s.3.

Bakanlar Kurulu'nun 10 Kasım 1978 tarih ve 7/16728 sayılı kararı ile onaylanıp yürürlüğe giren "Sınai Eğitim Hizmetlerinin Verilmesi"ne dair Milletlerarası Antlaşmaya göre Sınai Eğitim ve Geliştirme Merkezi Genel Müdürlüğü (SEGEM) faaliyete başlamıştır²¹. SEGEM, eğitim ihtiyacını karşılamak üzere çok sayıda eğitim programı düzenlemiş ve eğitim faktörünün öneminden hareketle, küçük ve orta ölçekli işletme çalışanlarının ve yöneticilerinin, hayat boyu eğitim anlayışını yaygınlaştırmak amacıyla hizmet veren bir kuruluş olmuştur.

KÜSGET ve SEGEM'in proje anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştığı bu hizmetlerin süreli olması, yurt düzeyinde duyulan ihtiyacı yeterince karşılayamaması vb. nedenlerle, iki kuruluşun bir çatı altında birleşerek daha kapsamlı, ülke genelinde sürekli ve yaygın hizmetler verebilecek bir yapıya kavuşturulması amacıyla, 3624 sayılı "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun" hazırlanmış ve 20 Nisan 1990 tarih ve 20498 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²²

Bu tarihsel gelişmeler bağlamında 1990 yılında 3624 sayılı Kanun ile kurulmuş olan KOSGEB, bu tarihten günümüze kadar, sadece imalat sanayi KOBİ'lerine hizmet ve destekler vermiştir. Ancak, Türkiye'de imalat sanayi sektörü dışındaki sektörlerin ekonomik katma değer üretme ve istihdam yaratma potansiyelinin artması ve imalat sanayi dışındaki sektörlerdeki KOBİ'lerden gelen talepler, KOSGEB'in hedef kitlesini tüm KOBİ'leri kapsayacak şekilde genişletmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda "3624 sayılı KOSGEB Kuruluş Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 5891 sayılı Kanun'un 5 Mayıs 2009 tarih ve 27219 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle, hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'ler de KOSGEB hedef kitlesine dâhil edilmiş ve KOSGEB Türkiye'nin KOBİ'lerden sorumlu ulusal kuruluşu niteliğine kavuşmuştur.²³

1.4.KOSGEB Destekleri

KOBİ'lerin hareket esnekliğine sahip, yeniliklere açık, girişimci ve yaratıcı işletmeler haline gelmelerinin ve üretim kalitelerini, kapasitelerini, pazar paylarını, ihracat ve katma değerdeki katkılarını artırmayı hedefleyen KOSGEB; her biri

²¹ KOSGEB, *a.g.e.*, s.4.

²² Resmi Gazete 20.04.1990 tarih ve 20498 Sayı.

²³ KOSGEB, *2011-2015 KOSGEB Stratejik Planı*, Ankara, 2010, s.20.

işletmelerin spesifik bir sorunun çözümüne yönelik olan çeşitli mali destek programları ile geri ödemesiz (hibe) ve faiz talep edilmeksizin geri ödemeli (faizsiz kredi) destekler ile KOBİ vasfı taşıyan işletmelere mali destek sağlamaktadır.

Bu noktada KOSGEB tarafından sağlanan destek programları (genel destek programı, proje destek programı, tematik proje destek programı, işbirliği-güçbirliği destek programı v.b.) ve verilen desteklerin türlerine (kredi faiz desteği, laboratuvar desteği v.b.) ilişkin genel ve uygulamaya yönelik bilgiler verebiliriz.

1.4.1.KOBİ Proje Destek Programı

Proje terimi KOSGEB mevzuatında; amacı, kapsamı, hedefi, çıktıları, süresi, bütçesi, diğer kaynakları ile uygulayıcıları belirli ve birbiriyle ilişkili faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu destek programının amacı; küçük ve orta ölçekli işletmelerde proje kültürü ve bilincinin oluşturulması, KOBİ'lerin proje yapabilme kapasitelerinin geliştirilmesi suretiyle ulusal ve uluslararası rekabet güçlerinin ve ülke ekonomisine sağladıkları katma değer artırılması amacı ile hazırlayacakları projelerin desteklenmesi olarak belirtilebilir.²⁴

KOBİ Proje Destek Programından yararlanmak isteyen işletme, KOBİ Proje Destek Programı Proje Başvuru Formunu www.kosgeb.gov.tr internet adresinden elektronik ortamda doldurup çıktısını alarak eki belgelerle birlikte ilgili Müdürlüğe başvuru yapmalıdır. 2015 yılı itibari ile KOBİ proje destek programı çağrı esaslı bir yapıya geçiş yapmış ve belirli çağrı dönemlerinde belirli konu başlıklarının kapsayan bir destek programı haline gelmiştir.

Proje destek programı çerçevesinde KOBİ'lerin; genel itibari ile üretim, yönetim-organizasyon, pazarlama, dış ticaret, insan kaynakları, mali işler ve finans, bilgi yönetimi ve bunlarla ilişkili alanlarda sunacakları projeler desteklenmektedir.

Program süresi işletme için 3 (üç) yıl olup, program kapsamında işletmeye verilecek desteğin üst limiti toplam 150.000 (yüz elli bin) TL'dir. Program kapsamında verilen destekler geri ödemesizdir.

²⁴ KOSGEB, *KOBİ Proje Destek Programı Uygulama Esasları*, Madde: 1
(<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1226/kobi-proje-destek-programi> Erişim: 31.12.2016)

19/06/2012 tarihli ve 28328 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı”²⁵ ile belirlenmiş olan 1. ve 2. Bölgelerde programın destek oranı %50 (elli) olup; 3., 4., 5. ve 6. Bölgelerde bu oran %60 (altmış) olarak uygulanmaktadır. TRA2 Bölgesi 6. Bölgede yer almaktadır.

1.4.2. Tematik Proje Destek Programı

Bu destek programı, Çağrı Esaslı Tematik Programı ile Meslek Kuruluşu Proje Destek Programı olmak üzere iki alt programdan oluşmaktadır.

Bu çerçevede ilk alt program olan Çağrı Esaslı Tematik Program, KOSGEB tarafından belirlenen tematik alanlara uygun olarak hedef kitle, uygulama alanı, bütçe ve hedef bilgilerini içerecek şekilde Başkanlıkça hazırlanmakta ve İcra Komitesi’nce onaylanmaktadır. Tematik alanların belirlenmesi sürecinde, İcra Komitesi üyelerinin görev yaptığı kurum/kuruluşların da görüşü alınabilmektedir. Ayrıca bu alt program kapsamındaki proje destek oranı, üst limiti ve süresi, tematik alanın özelliği dikkate alınarak her bir tematik program için KOSGEB İcra Komitesi tarafından belirlenmekte ve Tematik Proje Teklif Çağrısında duyurulmaktadır.

Bu çerçevede ikinci alt program, Meslek Kuruluşu Proje Destek Programında ise bu programdan yararlanmak isteyen meslek kuruluşlarının KOSGEB Veri Tabanında yer alması koşulu aranmaktadır. Ayrıca, Meslek Kuruluşu Proje Destek Programı kapsamında desteklenecek projeler, proje sonuçlarından yararlanabilecek işletme sayısının büyüklüğü, ilin ve/veya bölgenin öncelikli geçim kaynakları, yeni girişimci potansiyeli, bölgede oluşturulacak istihdam ve pazara giriş imkânlarının sunulması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, çevre ve enerji verimliliği, iş güvenliği, teknik mevzuat vb. hususlar gözetilerek KOBİ’lerin ve/veya girişimciliğin geliştirilmesi için hazırlanmış olmak durumundadır.

Meslek Kuruluşu Proje Destek Programının destek oranı 1. ve 2. Bölgelerde %50 (elli) olup; 3., 4., 5. ve 6. Bölgelerde bu oran %60 (altmış) olarak uygulanmaktadır.²⁶ Program kapsamında meslek kuruluşu için destekleme süresi 3 (üç) yıl olup, bu süre içinde sağlanacak geri ödemesiz destek üst limiti 150.000 (yüz elli bin) TL’dir. Bu alt

²⁵ Resmi Gazete, 19.06.2012 tarih ve 28328 Sayı.

²⁶ KOSGEB, Tematik Proje Destek Programı,

(<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1227/tematik-proje-destek-programi> Erişim: 31.12.2016)

program kapsamında bir meslek kuruluşunun aynı anda birden fazla projesi desteklenememektedir. Ancak, bir projenin sonuçlanmasını müteakip, üst limit dâhilinde bir başka proje ile başvuru yapılabilmektedir.

Bu iki tür destek programı bağlamında proje faaliyet aşamalarına ilişkin olarak proje yürütücüsü tarafından hazırlanan raporların Kurul tarafından kabul edilen proje dokümanına uygunluğu ve proje sonucunun izlenmesi ve değerlendirilmesi KOSGEB personeli tarafından ve/veya hizmet alımı yolu ile gerçekleştirilebilmektedir.

1.4.3.İşbirliği Güçbirliği Destek Programı

Bu destek programı, KOBİ'ler arasında ortak hareket, işbirliği geliştirmeleri, ortak sorunlarına ortaklaşa çözümler geliştirmelerini destekleyen KOSGEB destek programıdır. Bu program aracılığı ile bir KOBİ'nin tek başına çözüm geliştirmede zorlandığı sorunların ortaklıklar kurmak suretiyle aşılması teşvik edilmektedir. Bu destek programının amacı ve gerekçeleri şunlardır;²⁷

- KOBİ'lerin işbirliği-güç birliği anlayışında bir araya gelerek "Ortak Sorunlara Ortak Çözümler" üretilmesi,
- KOBİ'lerin tedarik, pazarlama, düşük kapasite kullanımı, rekabet gücü zayıflığı, finansman başta olmak üzere tek başlarına çözümde zorlandıkları soruna çözüm bulunması,
- KOBİ'lerin bir araya gelerek kapasite-rekabet gücü yüksek işletmelere dönüşmesi,
- Ölçek ekonomisinden yararlanılarak kaynak tasarrufu sağlanmasına KOBİ'ler arası ortaklık ve işbirliği kültürünün geliştirilmesi.

Bu destek programından yararlanabilmek için KOSGEB veri tabanına kayıtlı, aktif olarak faaliyet gösteren en az 5 işletmenin proje kapsamında ortaklık yapması gerekmektedir. Proje ortağı firmalar mevcudiyetlerini koruyarak, resmi şekilde ortak olabilirler. Proje ortağı firmaların bir kısmı ya da tamamı kendilerini fesh ederek proje kapsamında kurulacak olan işletici firmaya ortak olabilmekte ya da proje ortağı firmaların bir kısmı kendilerini fesh ederek proje ortağı başka bir firmanın bünyesinde

²⁷ KOSGEB İşbirliği Güçbirliği Destek Programı, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1228/isbirligi-gucbirligi-destek-programi> Erişim:31.012.2016).

birleşebilmektedir. Bu destek programından yararlanmada, projenin, orta-yüksek ve yüksek teknoloji alanlarında gerçekleştirilecek olması durumunda ise en az 3 (üç) işletmenin bir araya gelmesi yeterli görülmektedir.

Bu destek programı kapsamında proje destek üst limiti 1.500.000 (bir milyon beş yüz bin) TL olup, bu miktarın 300.000 (üç yüz bin) TL'lik kısmı geri ödemesiz, 1.200.000 (bir milyon iki yüz bin) TL'lik kısmı ise geri ödemelidir.

Proje destek oranı 1. ve 2. Bölgelerde %50 (elli); 3. 4. Bölgelerde %60 (altmış) ve 5. ve 6. Bölgelerde %70 (yetmiş) olarak uygulanmaktadır.

1.4.4.Araştırma ve Geliştirme (AR-GE), İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı

KOBİ kapsamındaki işletmelere yönelik Ar-Ge ve inovasyon proje sonuçlarının ticarileştirilmesi ve endüstriyel uygulamasına yönelik destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulması üzerine; bu programla KOBİ'lerin ve girişimcilerin Ar-Ge, İnovasyon (yenilikçilik) ve endüstriyel uygulama projelerinin desteklenmesini hedeflenmektedir.²⁸

Bu destek programının amacı ve gerekçeleri de aşağıdaki gibidir;

- Bilim ve teknolojiye dayalı yeni fikir ve buluşlara sahip KOBİ ve girişimcilerin faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Teknolojik fikirlere sahip tekno-girişimcilerin desteklenmesi,
- KOBİ'lerde araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) bilincinin yaygınlaştırılması ve Ar-Ge kapasitesinin artırılması,
- Mevcut Ar-Ge desteklerinin geliştirilmesi,
- İnovatif faaliyetlerin desteklenmesi.

Bu amaçlar çerçevesinde AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı kendi içerisinde;

- Ar-Ge, İnovasyon Destek Programı ve
- Endüstriyel Uygulama Destek Programı

²⁸ KOSGEB Araştırma ve Geliştirme (AR-GE), İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1229/arge-inovasyon-ve-endustriyel-uygulama-destek-programi> Erişim: 31.12.2016).

Biçiminde kendi içerisinde iki alt programa ayrılmaktadır.

Bu destek programları bağlamında proje konuları;

- Yeni bir ürün/hizmet üretilmesi,
- Ürün/hizmet kalitesi veya standardının yükseltilmesi,
- Maliyet düşürücü ve standart yükseltici mahiyette yeni teknikler geliştirilmesi,
- Üretim/hizmetle ilgili olarak yeni bir teknoloji geliştirilmesi,
- Yeni bir süreç ve sistem geliştirilmesidir.

Yukarıdaki konu başlıkları Ar-Ge, İnovasyon Destek Programı kapsamında değerlendirilirken, Ar-ge, İnovasyon çalışmaları sonucu prototipi üretilmiş veya geliştirme aşaması tamamlanmış ürünlerin ticarileştirilmesini sağlayacak çalışmalar ise Endüstriyel Uygulama Destek Programı kapsamına dâhil edilmektedir.

Ar-Ge, İnovasyon Destek Programında hazırlanacak olan projenin süresi en az 12 ay en çok 24 ay olarak belirlenirken; Endüstriyel Uygulama Destek Programı için proje süresi en çok 18 ay olarak kabul edilmiştir.

Bu destek programı kapsamında desteklenecek proje giderleri her alt program için ayrı ayrı belirlenmiş olup miktarı ve oranları her alt program için Tablo 1.3.'de ayrıntılı biçimde gösterilmektedir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca 13.09.2014 tarih ve 29118 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan SGM 2014/35 sayılı Yerli Malı Tebliği'ne uygun olarak alınmış yerli malı belgesi ile tefrik edilmesi durumunda, destek oranlarına % 15 (on beş) ilave edilmektedir.

Tablo 1.3. AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı Destek Miktar ve Oranları

AR-GE, İNOVASYON VE ENDÜSTRİYEL UYGULAMA DESTEK PROGRAMI		Destek Üst Limiti (TL)	DESTEK ORANI (%)
Ar-Ge ve İnovasyon Programı			
İşlik Desteği		İşliklerden bedel alınmaz	
Kira Desteği		30.000 (Teknopark içi) 24.000 (Teknopark Dışı)	75
Makine-Teçhizat, Donanım, Hammadde, Yazılım ve Hizmet Alımı Giderleri Desteği		150.000	75*
Makine-Teçhizat, Donanım, Hammadde, Yazılım ve Hizmet Alımı Giderleri Desteği (Geri Ödemeli)		300.000	75*
Personel Gideri Desteği		150.000	75
Başlangıç Sermayesi Desteği		20.000	100
Proje Geliştirme Desteği	Proje Danışmanlık Desteği	25.000	75
	Eğitim Desteği	10.000	
	Sınai ve Fikri Mülkiyet Hakları Desteği	20.000	
	Proje Tanıtım Desteği	5.000	
	Yurtiçi - yurtdışı Kongre/Konferans/Fuar Ziyareti/Teknolojik İşbirliği Ziyareti Desteği	15.000	
	Test, Analiz, Belgelendirme Desteği	25.000	
Endüstriyel Uygulama Programı			
Kira Desteği		18.000	75
Makine-Teçhizat, Donanım, Sarf Malzemesi, Yazılım ve Tasarım Giderleri Desteği		150.000	75
Makine-Teçhizat, Donanım, Sarf Malzemesi, Yazılım ve Tasarım Gid. Desteği (Geri Ödemeli)		500.000	75
Personel Gideri Desteği		150.000	75

Kaynak: KOSGEB Araştırma ve Geliştirme (AR-GE), İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1229/arge-inovasyon-ve-endustriyel-uygulama-destek-programi> Erişim: 31.12.2016).

1.4.5. Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı

KOBİ'lerin paylarının Gelişen İşletmeler Piyasası'nda işlem görmek üzere halka açılma sürecinde danışmanlık, SPK kurul kaydı, bağımsız denetim vb. masraflarının

karşılanmasını sağlamak amacıyla verilen destektir.²⁹ Destek kapsamında verilen katkılar aşağıdaki gibi belirtilebilir;

- Piyasa danışmanı danışmanlık hizmet bedeli (azami 2 yıl),
- Bağımsız denetim hizmeti bedeli,
- SPK kurul kaydına alma ücreti,
- İMKB Gelişen İşletmeler Piyasası Listesine kabul ücreti,
- Merkezi Kayıt Kuruluşu masrafı,
- Aracı kuruluşu ödenecek aracılık komisyon giderleri.

Program kapsamında sağlanan desteğin toplam üst limiti 100.000 (Yüz bin) TL olup, destek unsurlarının üst limit ve oranları da aşağıdaki gibidir.

Tablo 1.4. Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı Destek Miktar ve Oranları

Unsurları	Destek Üst Limiti (TL)	Destek Oranı (%)
Piyasa danışmanı danışmanlık hizmet bedeli (azami 2 yıl)	60.000	75
Bağımsız denetim hizmeti bedeli	20.000	75
SPK kurul kaydına alma ücreti	10.000	100
İMKB Gelişen İşletmeler Piyasası Listesine kabul ücreti		
Merkezi Kayıt Kuruluşu masrafı		
Aracı kuruluşu ödenecek aracılık komisyonu	10.000	75
TOPLAM	100.000	

Kaynak: KOSGEB Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1232/gelisen-isletmeler-piyasasi-kobi-destek-programi> Erişim:31.12.2016).

KOBİ'lerin Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programından faydalanabilmeleri için KOSGEB Veri Tabanına kayıtlı olmaları gerekmektedir.

1.4.6.Kredi Faiz Desteği

KOBİ'lerin yatırım, işletme sermayesi ve ihracata yönelik Türk Lirası veya döviz cinsinden nakdi ya da gayri nakdi kredilerinin, faiz/kar payı, komisyon vb. tutarlarının kısmen veya tamamının KOSGEB tarafından karşılanması şeklinde verilen bir destektir.³⁰ Kredi faiz desteğinde, verilecek desteğin vade ve üst sınırı KOSGEB ile ilgili

²⁹ KOSGEB Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1232/gelisen-isletmeler-piyasasi-kobi-destek-programi> Erişim:31.12.2016).

³⁰ KOSGEB Kredi Faiz Desteği, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1233/kredi-faiz-destegi> Erişim: 31.12.2016).

Bankalar arasında yapılacak protokolde belirlenir. Yatırım, İşletme ve İhracat kredileri uygun kredi başvuru kalemleri olarak kabul edilmektedir.

KOBİ'lere sağlanacak kredi faiz desteğine ilişkin başvuru, değerlendirme ve faiz desteğinden yararlanma koşulları ile iş ve işlem akışı KOSGEB ile bankalar arasında yapılacak protokollerle belirlenmektedir. Başvuru sahipleri belirlenmiş olan yararlanma koşullarına göre başvurusunu gerçekleştirmektedir. İşletmeler, kredi faiz desteğinden yararlanmak için başvurularını KOSGEB ile protokol imzalayan banka şubelerine yapmaktadır. KOSGEB'in anlaşmalı bankaları tarafından kredi programı çerçevesinde verilecek yatırım ve işletme kredileri Türk Lirası cinsinden, ihracat kredileri ise döviz ve/veya döviz karşılığı Türk Lirası cinsinden kullanılmaktadır.

1.4.7.Laboratuvar Hizmetleri

KOBİ'lerin ürettikleri ürünlerin kalitesinin artırılması amacıyla, ürünlerini test ettireceği laboratuvar hizmeti ücretlerinin belirli bir kısmı, bu destek programı kapsamında karşılanmaktadır. KOSGEB'in 9 ilde 11 adet noktada hizmet veren laboratuvarlardan alınacak test hizmetlerinde düşük ücret tarifesi uygulanmaktadır.³¹ Deney ve testler Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) tarafından akredite edilmiş işletmeler tarafından da gerçekleştirilmektedir. 94 alanda yapılacak deney ve test hizmetlerinde destek sağlanabilmektedir. Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya ve Samsun illerinde KOSGEB laboratuvarları bulunmaktadır.

1.4.8.Girişimcilik Destek Programı

Bu programın amacı, ekonomik kalkınma ve istihdam sorunlarının çözümünün temel faktörü olan girişimciliğin desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve başarılı KOBİ'lerin kurulmasını sağlamaktır. KOSGEB, bir iş fikrine dayalı olarak kendi işini kurmak isteyen gerçek kişileri "Girişimci" olarak tanımlamaktadır.

Bu destek programı kendi içinde 4 alt başlıktan oluşmaktadır.³²

³¹ KOSGEB Laboratuvar Hizmetleri, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1234/kosgeb-laboratuvar-hizmetleri> Erişim: 31.12.2016)

³² KOSGEB Girişimcilik Destek Programı, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi> Erişim: 18.08.2015).

1.4.8.1.Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi

Girişimci adaylarına; girişimcilik konusunda düzenlenen, tamamen ücretsiz bir eğitim programıdır. Uygulamalı girişimcilik eğitimlerinin hedef kitlesi kendi işini kurmak isteyen gerçek kişilerdir. Bu çerçevede, eğitimler genel katılıma açık düzenlenebileceği gibi, genç girişimci, kadın girişimci ve üniversite öğrencileri gibi belirli hedef kitle grubuna yönelik de yapılabilmektedir. Uygulama kısmı bir iş planının hazırlanmasıyla ilgilidir. İş planı, girişimcilerin hedeflerinin ve bu hedeflere ulaşmak için izleyeceği yol ve faaliyetlerin tanımlanmasıdır. Minimum 32 saatlik eğitim ve atölye çalışmasından oluşan eğitim programını kapsamaktadır. Eğitim programının içeriği girişimcilik özelliklerinin sınanması, iş fikri egzersizleri yapılması ve iş planı hazırlanması ekseninde şekillenmektedir.

1.4.8.2.Yeni Girişimci Desteği

KOSGEB veya başka bir kurum tarafından düzenlenmiş olan girişimcilik eğitimini başarıyla tamamlayan veya İş Geliştirme Merkezi'nde faaliyet gösteren işletmelere yönelik destek programlarıdır. Yeni Girişimci Desteği kapsamında sağlanacak destek oranı; 1. ve 2. Bölge için %60 (altmış), girişimci kadın veya özürlü olması halinde %80 (seksen) düzeyindedir. Bu destek, 3., 4., 5. ve 6. Bölgeler için %70 (yetmiş), girişimcinin kadın veya özürlü olması halinde %90 (doksan) olarak uygulanmaktadır. Bu destek programı kapsamında girişimcilere 4 alt başlıkta mali destek sağlanmaktadır.

İşletme Kuruluş Desteği; Girişimcilerin işletme kurma aşamasındaki masraf ve harcamalarının karşılanmasıyla ilgili toplam üst limiti 2.000 TL tutarında olan ve doğrudan ödemesi yapılan destek kalemidir.

Kuruluş Dönemi Makine, Teçhizat ve Ofis Donanım Desteği; İşletmenin kuruluş döneminde ihtiyaç duyacağı çeşitli makine, teçhizat ve ofis donanımlarının karşılanması için sağlanan toplam 18.000 TL tutarında destek kalemidir.

İşletme Giderleri Desteği; İşletmenin kuruluş döneminde 24 ay boyunca aylık yapmış olduğu harcamaların karşılanması için verilen toplam üst limiti 30.000 TL tutarındaki destek kalemidir.

Sabit Yatırım Desteği; İşletmenin satın alacağı makine-teçhizatlar için geri ödemeli sağlanan toplam 100.000 tutarında faizsiz ve destek başlangıç tarihinden 30 ay sonra geri ödenmesine başlanan destek kalemidir.

Kuruluş Dönemi Makine, Teçhizat, Yazılım ve Ofis Donanım Desteği ile İşletme Giderleri Desteği üst limitleri; bu destek unsurları için belirlenen üst limitlerin toplamını aşmamak üzere ihtiyaç duyulması halinde Kurul Kararı ile %50 (elli)'ye kadar arttırılabilmektedir. Bu durumda Kuruluş Dönemi Makine, Teçhizat, Yazılım ve Ofis Donanım Desteğinin üst limiti 27.000 (yirmi yedi bin) TL, İşletme Giderleri Desteği üst limiti 45.000 (kırk beş bin) TL ve her iki desteğin üst limitleri toplamı ise 48.000 (kırk sekiz bin) TL ile sınırlandırılmış olmaktadır.

1.4.8.3. İş Geliştirme Merkezi Desteği

İş Geliştirme Merkezi; (**İŞGEM**) bünyesinde barındırdığı işletmelere, işletme geliştirme koçluğu, destek ağlarına ulaşım, finans kaynaklarına erişim imkânı, uygun koşullarda iş yeri mekânı, ortak ofis ekipmanı, ofis hizmetleri gibi hizmetler sunarak KOBİ'lerin en kırılgan oldukları ilk yıllarını sağlıklı bir şekilde aşmalarını ve büyümelerini sağlamak amacıyla kurulan ve işletilen, İşletme Kuluçkası veya İşletme Fidanlığı olarak da adlandırılan merkezlerdir.

İş Geliştirme Merkezi kurucuları; belediyeler, üniversiteler, özel idareler, kalkınma birlikleri, meslek kuruluşları ve kâr amacı gütmeyen kooperatifler olabilmektedir. KOSGEB tarafından sağlanan destek İŞGEM'in kurulması ve işletilmesini sağlamak üzere olup, doğrudan İŞGEM bünyesinde faaliyet gösteren işletmelere sağlanan bir destek değildir. Bu yüzden KOSGEB tarafından verilen İŞGEM desteklerine sadece İŞGEM'ler başvuru yapabilir. Mevcut durum itibarıyla Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars illerinde faaliyet gösteren bir İŞGEM bulunmamaktadır. İŞGEM bünyesinde faaliyet gösteren işletmelere İŞGEM tarafından mekân, kira, ortak kullanım atölyesi, pazarlama, finans kaynaklarına ulaşım, işletme koçluğu, vb. konularda destek verilmektedir. Belirlenen destek miktar üst sınırı ve oranları aşağıdaki gibidir.

Tablo 1.5. İş Geliştirme Merkezi Desteği Destek Miktar ve Oranları

DESTEK UNSURU		ÜST LİMİTİ (TL)	DESTEK ORANI (%) (1. ve 2. Bölge)	DESTEK ORANI (%) (3.,4.,5. ve 6. Bölge)
İŞGEM Kuruluş Desteği - Bina Tadilatı - Mobilya Donanım - Personel Gideri	Geri ödemesiz	650.000 (500.000 100.000 50.000)	60	70
İŞGEM İşletme Desteği - Personel - Eğitim, Danışmanlık -- Küçük Tadilat		200.000 (100.000 50.000 20.000)	60	70
İŞGEM tanıtım/organizasyon giderleri, işbirliği ağlarına erişim giderleri için		30.000	60	70

Kaynak: KOSGEB Girişimcilik Destek Programı

(<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi> Erişim: 18.08.2015).

İŞGEM destekleri geri ödemesiz olup, bu program dâhilinde gerçekleşen diğer geri ödemeli destekler kapsamında yapılacak geri ödemeler, proje süresinin bitiminden itibaren 24 ayı ödemesiz olmak üzere, 3 (üç)'er aylık dönemler halinde 8 (sekiz) eşit taksitte, faiz ilavesi olmaksızın gerçekleştirilmektedir.

1.4.8.4.İş Planı Ödülü

Üniversiteler tarafından örgün eğitim kapsamında verilen “Girişimcilik” dersini alan öğrenciler arasında İş Planı Ödülü Yarışması düzenlenmektedir.

İş Planı Ödülünden yararlanmak isteyen üniversite KOSGEB’e başvuru yapmaktadır. İş planları ilk üç dereceye girmiş öğrencilerden, en fazla 24 ay içinde işini kurmuş olmaları kaydı ile;

- Birinciye 15.000 TL,
- İkinciye 10.000 TL,
- Üçüncüye 5.000 TL ödül verilmektedir.

Girişimciye, ödülün verilebilmesi için değerlendirilen iş planı kapsamında, işletmenin kurulması ve KOSGEB Veri Tabanına kayıt olması gerekmektedir.

1.4.9.Genel Destek Programı

KOBİ'lerin çeşitli konulardaki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak ortaya konan ve proje/iş planı hazırlamaya ihtiyaç duyulmadan, doğrudan destek sürecinin başlatılabildiği bir destek programıdır.³³

Bu destek programının amacı; ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında, KOBİ'lerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmektir. Yurtiçi fuar, yurt dışı iş gezisi, tanıtım, eşleştirme, nitelikli eleman istihdamı, danışmanlık, eğitim, enerji verimliliği, tasarım, sınai mülkiyet hakları, belgelendirme, test/analiz ve kalibrasyon, bağımsız denetim, gönüllü uzmanlık ve lojistik konu başlıkları altında işletmeler KOSGEB desteğinden faydalanabilmektedir. Destek oranları 1. Bölge için %50 iken 2., 3., 4. Bölgeler için %60 ve TRA2 Bölgesini kapsayan 5. ve 6. Bölgeler için %70 olarak belirlenmiştir. Sözü edilen bu genel destek programlarının alt bileşenleri sırasıyla aşağıda ele alınacaktır.

1.4.9.1.Yurt İçi Fuar Desteği

KOBİ'lerin KOSGEB tarafından belirlenen yurt içi ihtisas ve yurt içi uluslararası ihtisas fuarlarına ve İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılımlarına destek verilmektedir. Sağlanan bu destek; boş alan (yer) kirası, stant konstrüksiyonu ve dekorasyonu, fuar katılımcı kataloğu, fuar alanının genel düzenlemesi ile ilgili hostes, genel tanıtım, genel güvenlik, genel temizlik ile gerekli olabilecek diğer hizmet giderlerini kapsamaktadır.

Her bir fuar katılımı için işletme başına azami destek alanı 50 (elli) m² ile sınırlandırılmıştır. Makine, mobilya, mermer gibi büyük ürün sergileme alanına ihtiyaç duyulan işkollarında gerçekleştirilecek fuarlarda, işletme başına azami destek alanı KOSGEB tarafından 100 m²'ye kadar artırılabilir. Destek toplam tutarı 45.000 TL olarak belirlenmiştir.

1.4.9.2.Yurt Dışı İş Gezisi Desteği

KOBİ'lerin, uluslararası işbirliğini temin etmelerini veya artırmalarını sağlamak amacı ile organize edilen yurt dışı iş gezisi programlarına katılmalarına destek

³³ KOSGEB Genel Destek Programı, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1230/genel-destek-programi> Erişim: 18.08.2015).

verilmektedir. Konaklama, ulaşım ve program ile ilgili diğer organizasyon giderlerini kapsamaktadır. Sektör farkı gözetmeksizin KOSGEB veri tabanına kayıtlı en az 10 (on) işletmenin katılımı gerekmektedir. Buna göre bu destekten KOBİ'lerin faydalanabilmesi için en az 10 işletmenin bir araya gelmesi zorunludur. Her bir yurt dışı iş gezisi için işletme başına sağlanacak azami destek miktarı 3.000 (üç bin) TL'dir. Destek toplam tutarı 20.000 TL olarak belirlenmiştir. Destek kapsamına alınacak yurt dışı iş gezileri programında işletmelerle yapılacak ikili iş görüşmeleri esas aktivite olup, aşağıda belirtilen aktivitelerden en az birini de içermelidir.³⁴

- Meslek kuruluşları ile toplantı
- Sanayi bölgesi, fabrika, teknopark gezileri, finans grupları vb. ile görüşmeler
- Yurt dışı fuar ziyareti

1.4.9.3.Tanıtım Desteği

İşletmelerin; işletmelerini ve ürün ve/veya hizmetlerini ulusal ve uluslararası pazarlarda tanıtımları için gerçekleştirecekleri faaliyetlere destek verilmektedir. Bu destekten sadece yurtiçi marka tescil belgesi sahibi işletmeler faydalanabilmektedir.

Ürün kataloğu giderlerini, yurt dışında yayınlanan/dağıtılan basılı yayınlara reklam verme giderlerini ve web/mobil tabanlı tanıtım giderlerini kapsayan bu destek kapsamında; bastırılacak ürün kataloğu en az 4 sayfa ve 4 renk baskılı olmak zorundadır. Destek kapsamında bastırılacak katalog sayısı ise asgari bin adet olarak belirlenmiştir. Destek toplam tutarı 10.000 TL olarak belirlenmiştir.

Yurt dışında yayınlanan/dağıtılan basılı yayınlara verilecek her bir reklam verme giderleri için işletmeye sağlanacak desteğin üst limiti 7.500 (yedi bin beş yüz) TL, program süresince yurt dışında yayınlanan/dağıtılan basılı yayınlara verilecek toplam desteğin üst limiti ise 15.000 TL olarak belirlenmiştir.

Web/Mobil tabanlı tanıtım giderleri kapsamındaki desteğin üst limiti; web tabanlı tanıtım giderleri için 5.000 (beş bin) TL, mobil tabanlı tanıtım giderleri için 7.500 (yedi bin beş yüz) TL olarak sınırlanmıştır. Program süresince web/mobil tabanlı

³⁴ KOSGEB, *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*, 2015, s.6.

tanıtım giderleri için verilecek toplam desteğin üst limiti 15.000 olarak belirlenmiştir. Program süresince toplam desteğin üst limiti 25.000 (yirmi beş bin) TL'dir.³⁵

1.4.9.4.Eşleştirme Desteği

Yurt dışında pek çok ülkede bulunan eşleştirme merkezlerinden sağlanan danışmanlık, organizasyon, daimi sergi alanı desteklerini kapsamaktadır. Destek toplam tutarı 30.000 TL olarak belirlenmiştir.³⁶

1.4.9.5.Nitelikli Eleman İstihdam Desteği

Bu destek, işletmede son 12 ay içinde istihdam edilmemiş yükseköğretim kurumundan mezun ve işletmede tam zamanlı çalışacak eleman için verilmektedir. İşletmeler, destek üst limiti dâhilinde aynı anda en fazla 2 (iki) eleman için bu destekten yararlanabilmektedir.

KOSGEB aylık destek üst limiti, istihdam edilecek her bir eleman için net ücret üzerinden hesaplanmaktadır. Başvuru tarihi esas alınarak her bir elemana verilecek desteğin aylık üst limiti; 2 yıllık meslek yüksekokulu mezunları için 1.500 (bin beş yüz) TL, 4 yıllık yüksekokul veya fakülte mezunları için 2.000 (iki bin) TL, yüksek lisans ve üzeri dereceden mezunlar için 2.500 (iki bin beş yüz) TL'dir. Ayrıca istihdam edilecek elemanın; şirket sözleşmesi ile şirketin yönetimi ve temsili için görevlendirilmiş, kadın veya başvuru tarihi itibarıyla 30 (otuz) yaşından gün almamış olması halinde bu limitlere 1.000 (bin) TL ilave edilir. İşletmenin destek başvurusu itibarıyla son 1 ay içinde işe aldığı elemanlar veya destek onay tarihi itibarı ile ilk kez işe başlatılacak personel bu destekten faydalandırılmaktadır. İstihdam edilecek eleman işletmenin son 12 aya ait SGK sigortalı hizmet listesinde bulunmamalıdır. Destek toplam tutarı 50.000 TL olarak belirlenmiştir.³⁷

1.4.9.6.Danışmanlık Desteği

Danışmanlık hizmetinin; Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Hizmet Yeterlilik Belgesine sahip danışmanlık kuruluşları, vakıf ve dernekler ile üniversiteler, danışmanlık hizmeti verme görevi olan kamu kurum ve kuruluşlarından alınması durumunda

³⁵ KOSGEB, *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*, 2015, s.10.

³⁶ KOSGEB, *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*, 2015, s.12.

³⁷ KOSGEB, *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*, 2015, s.14.

KOSGEB tarafından sağlanan bir destektir. Destekten faydalanabilmek için danışmanlık hizmet süresinin en az 20 adam/gün olması gerekmektedir. Danışmanlık desteği bağlamında kapsanan konular şunlardır;

- Fon kaynaklarından yararlanmak için proje hazırlama, iş planı hazırlama
- Yatırım, pazarlama, üretim, insan kaynakları, mali işler ve finans, dış ticaret, bilgisayar ve bilgi teknolojileri, enerji teknolojileri, yeni teknik ve teknolojiler,
- CE kapsamındaki ürün tasarımı belgelendirmesi,
- CE belgesine uygun üretim,
- Çevre.

TS-ISO 9000, TS-ISO 14000, TS-ISO 22000, AQAP, EN 17025 ve benzeri sistem belgelendirmeye yönelik danışmanlık hizmetleri bu destek kapsamı dışında tutulmuştur. Destek toplam tutarı 22.500 TL olarak belirlenmiştir.³⁸

1.4.9.7.Eğitim Desteği

Bu destek kapsamında işletmelerin; genel yönetim, pazarlama yönetimi, üretim yönetimi, insan kaynakları yönetimi, mali işler ve finansman yönetimi, dış ticaret ve uluslararası mevzuat, bilgisayar ve bilgi teknolojileri, enerji teknolojileri, yeni teknik ve teknolojiler, yenilik, mesleki ve teknik eğitim, CE işareti, ürün belgelendirme ve çevre konu başlıklarında genel katılıma açık veya işletme içi eğitimlere katılımları durumunda destek verilmektedir.

Eğitim hizmeti alınabilecek kuruluşlar; üniversiteler, üniversitelerin işletmelere yönelik eğitim hizmeti vermek amacıyla kurulmuş birimleri, kuruluş mevzuatlarının izin vermesi şartıyla kamu kurum/kuruluşları, bunların eğitim hizmeti vermek amacıyla kurulmuş birimleri ve meslek kuruluşları, 5580 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında kurum açma iznine sahip, alanında program onayı olan kurum/kuruluşlar ile TÜRKAK tarafından herhangi bir konuda akredite edilen belgelendirme kuruluşları olarak belirlenmiştir. Bu kuruluşların dışında alınan eğitim hizmetleri kapsam dışında tutulmuştur.

³⁸ KOSGEB, *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*, s.16.

Eğitime katılacak işletme temsilcilerinin; işletme sahibi, ortağı veya çalışanı olması gerekmektedir. Her bir konu başlığı altında alınan her bir eğitim için bir işletmeye sağlanacak desteğin st limiti ile program süresince bir konu başlığı altında alınan eğitimler için verilen toplam destek st limiti KOSGEB tarafından sınırlandırılmıştır. Destek toplam tutarı 20.000 TL olarak belirlenmiştir.³⁹

1.4.9.8.Enerji Verimliliği Desteği

İşletmelerin enerji verimliliği kapsamında alacakları etüt, danışmanlık ve eğitim hizmetlerine yönelik sağlanan bir destektir.

Etüt desteği kapsamında 18.04.2007 tarih ve 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu kapsamında yetkilendirilmiş enerji verimliliği danışmanlık şirketlerinden, enerji verimliliğine yönelik alınacak n ve detaylı etüt hizmetleri desteklenmektedir.

Enerji verimliliği desteği kapsamında danışmanlık şirketlerine yaptırılan ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından uygunluk belgesi verilen detaylı enerji etütleri desteklenmektedir.

Danışmanlık desteği kapsamında Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından onay belgesi verilen, verimlilik arttırıcı projelerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi desteklenmektedir.

Eğitim desteği kapsamında Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü, yetkilendirilmiş kurumlar ve yetkilendirilmiş enerji verimliliği danışmanlık şirketlerinden alınacak, “Enerji Yöneticisi Eğitimleri” desteklenmektedir. Destek toplam tutarı 75.000 TL olarak belirlenmiştir.⁴⁰

1.4.9.9.Tasarım Desteği

Bu destek kalemi ile işletmelerin ürün tasarımı için satın alacakları tasarım hizmetlerine ilişkin giderlerine destek verilmesi hedeflenmiştir. Destek toplam tutarı 22.500 TL olarak belirlenmiştir.

³⁹ KOSGEB, Genel Destek Programı Uygulama Esasları, s.17.

⁴⁰ KOSGEB, Genel Destek Programı Uygulama Esasları, s.20.

1.4.9.10.Sınai Mülkiyet Hakları Desteği

Bu destek kapsamında; işletmenin Türk Patent Enstitüsü (TPE) veya muadili yurt dışı kurum/kuruluşlardan; patent, faydalı model belgesi, endüstriyel tasarım tescilli belgesi ve entegre devre topografyaları tescil belgesi için yaptığı giderler desteklenmektedir. Destek toplam tutarı 30.000 TL olarak belirlenmiştir.

1.4.9.11.Belgelendirme Desteği

Bu destek kapsamında işletmelerin, TÜRKAK tarafından akredite edilmiş kurum/kuruluşlardan akredite oldukları konularda alacakları ürün, sistem, personel, laboratuvar akreditasyon belgelerine ilişkin giderlerine destek verilmektedir. Ön koşul olarak daha önce herhangi bir konuda belge almış olan işletmelere, aynı belge konusunda destek sağlanmamaktadır. Destek toplam tutarı 30.000 TL olarak belirlenmiştir.

1.4.9.12.Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği

Bu destek kapsamında işletmelerin, kamu kuruluşları ve üniversitelerce kurulmuş laboratuvarlardan alacakları test, analiz, kontrol-muayene ve kalibrasyon hizmetleri ile yurt içi ve yurt dışı laboratuvarlarda akredite olunan test, analiz, kontrol-muayene ve kalibrasyon konularında alacakları hizmet giderleri desteklenmektedir. Destek toplam tutarı 30.000 TL olarak belirlenmiştir.⁴¹

1.4.9.13.Bağımsız Denetim Desteği

Bu destek kapsamında işletmelerin; Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yetkilendirilmiş bağımsız denetim kuruluşları ve bağımsız denetim yapan yeminli mali müşavirlerden aldıkları bağımsız denetim hizmetleri giderlerine destek verilmektedir. Bu kapsamda verilebilecek destek toplam tutarı 15.000 TL olarak belirlenmiştir.⁴²

⁴¹ KOSGEB, Genel Destek Programı Uygulama Esasları, s.24.

⁴² KOSGEB, Genel Destek Programı Uygulama Esasları, s.25.

1.4.10.KOBİGEL – KOBİ Gelişim Destek Programı

Bu destek programı kapsamında ülkenin ulusal ve uluslararası hedefleri doğrultusunda, KOBİ'lerin ekonomideki paylarının ve etkinliklerinin artırılması ve KOBİ'lerin rekabet güçlerinin ve sağladıkları katma değerini yükseltilmesi, amacıyla hazırlayacakları projelerin desteklenmesi amaçlanmaktadır.⁴³

Bu destek programında başvurular teklif çağrısı yöntemiyle alınmaktadır. Bu sebeple; destek unsurları, proje teklif çağrısı özelinde konunun özelliği dikkate alınarak değişiklik arz etmektedir. Program kapsamında geri ödemesiz destek en fazla 300.000 TL, geri ödemeli destek en fazla 700.000 TL'dir. Proje destek oranları 1. ve 2. Bölgelerde için en fazla %60 olarak; 3., 4., 5. ve 6. Bölgelerde ise en fazla %80 olarak belirlenmiştir.

⁴³ KOSGEB KOBİGEL – KOBİ Gelişim Destek Programı,
(<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/3288/kobigel-kobi-gelisim-destek-programi>
18.08.2015).

BÖLÜM 2

TÜRKİYEDE İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI, DÜZEY 2 BÖLGELERİNİN SOSYOEKONOMİK DURUMU VE DÜZEY 2 BÖLGELERİNE GÖRE KOSGEB DESTEKLERİNİN DAĞILIMI

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmaya temel teşkil etmektedir. Belirli bir bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının değiştirilmesi olarak tanımlanan bölgesel kalkınma, ülke kalkınmasına göre daha karmaşık bir ilişkiler ağını içermektedir ve yerel kalkınma bölgesel kalkınma ile paralellik göstermektedir¹. Yerel kalkınmanın ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki artan önemi kentsel ekonomilerin küresel ekonomide yer almalarını sağlamıştır².

2.1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ve Amacı

Bölgesel ve yerel düzeyde kalkınma için ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik kalkınma kavramı; “ekonomik büyüme, eşitsizliğin azaltılması ve yoksulluğun önlenmesi yanı sıra sosyal yapılarda, halka özgü davranışlarda ve ulusal kurumlarda temel değişimlere yol açan çok boyutlu bir süreç” olarak açıklanmaktadır³.

Bölge kavramı birçok disiplin tarafından kullanılmaktadır. Günümüzde bölge ile planlama kavramları bir bütün olarak ele alınmaktadır. “Avrupa Birliği İstatistik Bürosu (EUROSTAT) tarafından AB’de üretilecek bölgesel istatistiklerde belirli bir yapı oluşturmak için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) –Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) geliştirilmiştir. NUTS sınıflaması yapısal fonlar üzerine 24 Haziran 1988 tarihinde kabul edilip 15 Temmuz 1988’de resmi gazetede yayımlanan (EEC) 2052/88 sayılı topluluk mevzuatından bu yana kullanılmaktadır. Ancak esas kullanımı, 3 yıllık bir hazırlık çalışması sonrasında, 1059/2003 Sayılı NUTS hakkında mevzuatın Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından 26 Mayıs 2003

¹ Şakir Sakarya, *Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye’deki Gelişmeler*, 1. Yerel Ekonomiler Kongresi, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF, 2005, s. 99.

² Zeynep Canan Aydemir, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması*, Uzmanlık Tezi, 2002, s.125.

³ Mine Yılmaz, Hüseyin Aktaş, Mahmut Kargın ve Bernur Açıkgöz, *Türkiye’de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği*, Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, (Sayı:9), 2006, s. 55.

tarhinde kabulü ile başlamıştır.⁴ AB, Türkiye'yi Aralık 1992'de yapılan Helsinki zirvesinde aday ülke olarak kabul etmiştir. Türkiye, AB'ne aday bir ülke olduğundan AB'ye üye ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

AB'ye üye ülkeler, bölgesel düzeydeki ekonomik ve sosyal sorunlara bölgesel politikalar geliştirebilmek için çeşitli boyutlarda bölgesel istatistiklere gerek duymaktadırlar. Bu bölgesel istatistikler, NUTS ile sağlanmaktadır. Türkiye'de ise AB'ne Katılım Ortaklığı Belgesi imzalanarak adaylık için gerekli şartları yerine getirmek için ulusal program hazırlanmıştır. 2001 yılında bu program gereği istatistiki bölgelerin belirlenmesine başlanmıştır. Bunun için; Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı görevlendirilmiştir. Bunun sonucunda, 2001 yılı içerisinde TÜİK ve DPT tarafından hazırlanan İBBS raporu Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı Kararı ile 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

NUTS sınıflandırması üç kıstasa göre yapılmaktadır. Bunlardan ilki ülkenin daha önce yapmış olduğu bölge sınıflandırmasını temel almaktır. Örneğin bölgenin sahip olduğu coğrafi özelliğe göre yapılmış bir sınıflandırma NUTS bölgeleri oluşturulurken baz alınır. İkincisi, aynı potansiyele sahip alanların bir araya getirilerek sınıflandırma yapılmasıdır (örneğin tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgeler). Üçüncü kriter ise nüfustur. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak sınıflandırılan NUTS bölgelerinin, sırasıyla nüfus alt değerleri, 150.000, 800.000 ve 3 milyondur.⁵

Nüfus, coğrafya, bölgesel kalkınma planları, temel istatistiki göstergeler, illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması kriterleri göz önüne alınarak Türkiye'de 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 NUTS bölgesi tanımlanmıştır⁶. Düzey 2 Bölgeleri AB'den en fazla yardım alacak birimler olarak belirlendiğinden bu birimlerin oluşturulmasında; "ortak sorunlara sahip, sosyoekonomik ve kültürel olarak birbirine yakın ve coğrafi olarak benzer özellikler gösteren iller" gruplanmıştır. Ayrıca EUROSTAT bölgesel planlarını Düzey 2 Bölgelerine göre yapılmasını öngörmektedir. Yani ülkelerin ve birliğin tamamına yönelik hazırlanacak *gelişme ve kalkınma planları*

⁴ Pınar Taşkan, *NUTS (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics)*, TÜİK, 2006, (tuikapp.tuik.gov.tr/DIESS/FileUpload/yayinlar/6.NUTS.ppt, 2006, Erişim:06.12.2015).

⁵ Ümran Şengül, *Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması*, Yönetim Bilimleri Dergisi, (Sayı: 21.), Ankara, 2013, s.75-99.

⁶ Barış Taş, *AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Sayı:2), Afyon, 2006, s. 187-189.

Düzyey 2 Bölgeleeri baz alınarak yapılmaktadır ⁷. Bu neden çalışmada Düzyey 2 Bölgeleerinin sosyoeekonomik yapıları karşılaştırılmış, bu çerçevede Türkiye’de AB’ne uyum amacıyla oluşturulan düzyey 2 bölgeleeri ayrıımı, bölge kodları ve bölgeyi içeren il veya iller Tablo 2,1’de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Türkiye’deki Düzyey 2 Bölgeleeri

TR	Türkiye
TR10	İstanbul
TR51	Ankara
TR31	İzmir
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzye, Bolu, Yalova
TR62	Adana, Mersin
TR61	Antalya, Isparta, Burdur
TR32	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR52	Konya, Karaman
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR22	Balıkesir, Çanakkale
TRC2	şanlıurfa, Diyarbakır
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TR71	Kırıkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC3	Mardin, Batman, şırnak, Siirt
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

Kaynak: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (<http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb> Erişim:31.12.2016)

⁷ Taş, a.g.e., s. 189.

2.2.Düzye 2 Bölgeleri Ekonomik Göstergeleri Gelişimi ve Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Bu noktada Türkiye’de Düzye 2 bölgelerinin bazı ekonomik göstergeleri üzerinden her bir bölgenin ekonomik yapısı ve ekonomik gelişmişlik sıralaması üzerinde durabiliriz. Belirtmek gerekir ki, yukarıda görüldüğü gibi, Türkiye 26 Düzye 2 Bölgesine ayrılmıştır. Bu 26 farklı bölge ülke ekonomisine farklı sektörlerden farklı oranlarda katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda TRA2 Bölgesi, Türkiye GSYİH veya katma değerinin sektörel dağılımına göre tarım, sanayi, hizmetler sektörleri üretim değeri sıralamasında Tablo 2.2’de görüldüğü gibi, 26 Düzye 2 Bölgesi içerisinde son sırada bulunmaktadır.⁸

Tablo 2.2. Türkiye GSYİH’nın Bölgesel Düzye de Sektörel Paylarının Dağılımı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması, Düzye 2, 2004 ve 2014 (%)

Düzye 2	2004					2014					Sıralama Değişim
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Gayrisafi Katma Değer	Sıra	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Gayrisafi Katma Değer	Sıra	
TR	100	100	100	100		100	100	100	100		
TR10	0,98	32,46	33,98	29,98	1	0,67	28,87	34,96	30,46	1	0
TR51	2,72	8,42	11,43	9,63	2	2,3	8,57	10,29	9,15	2	0
TR31	3,76	7,91	6,39	6,54	3	4,53	7,24	5,91	6,23	3	0
TR42	3,26	7,57	4,08	4,99	5	3,26	8,75	4,68	5,87	4	1
TR41	4,66	7,87	4,3	5,36	4	4,38	7,87	4,42	5,52	5	-1
TR61	6,09	2,42	4,58	4,12	6	5,65	2,22	4,57	3,9	6	0
TR62	6,48	2,87	3,78	3,81	7	6,26	3,35	3,78	3,83	7	0
TR32	7,07	3,46	3,05	3,6	8	7,16	2,81	3,1	3,31	8	0
TR33	7,31	3,68	2,49	3,35	9	8,83	3,53	2,3	3,18	9	0
TR63	4,54	2,19	2,06	2,37	12	3,68	2,73	2,17	2,46	10	2
TR52	5,72	1,82	2,01	2,35	13	7,21	2,12	2,01	2,43	11	2
TR72	4,19	2,65	2,11	2,49	11	4,25	2,39	2,15	2,38	12	-1
TR21	4,06	3,47	1,5	2,34	15	3,54	3,54	1,61	2,37	13	2
TR83	6,27	1,34	2,55	2,61	10	5,37	1,61	2,36	2,34	14	-4
TR90	3,64	1,58	2,49	2,35	14	3,48	1,89	2,41	2,33	15	1
TRC1	1,78	2,67	1,62	1,94	17	2,08	3	1,79	2,2	16	1
TR22	4,62	1,63	1,91	2,12	16	4,63	1,82	1,67	1,94	17	-1
TRC2	5,1	1,04	1,65	1,85	18	5	1,42	1,75	1,89	18	0
TR71	4,26	0,92	1,15	1,42	19	4,12	1,02	1,19	1,36	19	0
TRC3	1,9	0,82	1,13	1,12	21	2,6	0,87	1,38	1,31	20	1
TRB1	1,84	0,86	1,41	1,3	20	1,57	1,09	1,38	1,3	21	-1
TRB2	1,99	0,42	1,11	1,01	22	2,49	0,85	1,08	1,11	22	0
TR81	0,91	0,95	0,95	0,95	23	0,76	1,1	0,87	0,94	23	0
TRA1	2,2	0,36	0,94	0,91	24	2,09	0,55	0,91	0,89	24	0
TR82	2,4	0,39	0,73	0,82	25	1,97	0,5	0,65	0,7	25	0
TRA2	2,27	0,21	0,61	0,67	26	2,1	0,27	0,6	0,61	26	0

Kaynak: TÜİK, *Bölgesel GSYİH, İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörlere Göre) Dağılım* (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522 Erişim: 25.12.2016).

⁸ TÜİK, *Bölgesel GSYİH, İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörlere Göre) Dağılım* (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522 Erişim: 25.12.2016).

Tablodan 2.2'den de anlaşılacağı üzere; Düzey 2 Bölgelerinin ekonomiyeye katkıları ile gelişmişlik düzeyi doğru orantılı şekilde değişmektedir. Türkiye'nin ekonomik açıdan en gelişmiş ilk 3 ili olan İstanbul Ankara ve İzmir başlı başına birer Düzey 2 Bölgesi olarak ele alınmış, bu 3 ilin dışındaki bölgelerde ise genel itibari ile benzer yapıdaki komşu iller bir araya getirilmiştir. Düzey 2 Bölgeleri arasında TRA2 Bölgesine en yakın özelliklere sahip Bölge TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) Bölgesidir. Aynı coğrafi bölgede yer almalarına rağmen TRA1 Bölgesi ülke ekonomisine TRA2 Bölgesinden dikkate değer oranda daha fazla katkı sağlamaktadır. Öte yandan Düzey 2 sıralamasına temel teşkil eden endeks değeri hesaplamasında, il nüfusları Düzey 2 Bölgesi nüfusuyla ağırlıklandırılarak, bu ağırlıkların il endeks değeri ile çarpılması sonucu Düzey 2'ler endeks değeri elde edilmiştir. Bu bağlamda TRA2 Bölgesi, Gayrisafi Katma Değer verileri açısından son sırada yer almaktadır.⁹ TRA2 Bölgesinin ülke ekonomisine katkısı 2014 yılı verilerine göre %0,61 düzeyindedir. Buna göre 2004 yılında %0,67 olan ülke ekonomisine katkı oranı %10'luk bir düşüş yaşamıştır. TRA2 Bölgesinin sektörel anlamda ülke ekonomisine anlamlı sayılabilecek tek katkısı %2,1 değeri ile tarım sektöründe gerçekleşmektedir. Ancak bu sektörde de katkı açısından 2004 yılına göre %8'lik bir düşüş söz konusudur.

Bir ülkenin gayri safi millî hasılası (GSMH), o ülkenin nüfusuna bölündüğü zaman, kişi başına düşen GSMH bulunur. Aynı şekilde, bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) o ülkenin nüfusuna bölündüğü zaman ise, kişi başına düşen GSYİH elde edilir.¹⁰ Bu hesaplama Düzey 2 Bölgelerine uyarlandığında Bölgesel düzeyde Kişi başına GSYİH değerleri elde edilmesi mümkündür. Aşağıdaki tabloda Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başına GSYİH'nın 10 yıllık bir zaman aralığındaki gelişimi; Türk Lirası ve Amerikan Doları olarak gösterilmiştir. Bölgeler 2014 yılı verilerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış ve 2004 yılındaki sıralamasında değişiklik olan Bölgelerin kaç sıra değişiklik yaşadığı son sütunda belirtilmiştir.

⁹ Kalkınma Bakanlığı, BGY Genel Müdürlüğü, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, 2013, s.74.

¹⁰ Erdoğan Alkın, Kemal Yıldırım, Mustafa Özer, *İktisada Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2005, s.273.

Tablo 2.3. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde Kişi Başına GSYİH’nın Gelişimi,
(2004, 2011 ve 2014 Yılları, TL ve Dolar)

Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 2. Düzey, 2004-2014						
İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (2. Düzey)		Kişi başına GSYH (TL)		Kişi başına GSYH (\$)		Sıralama Değişim
		2004	2014	2004	2014	
TR	Türkiye	8 536	26 489	5 961	12 112	
TR10	İstanbul	14 656	43 645	10 235	19 957	
TR51	Ankara	13 321	36 680	9 302	16 772	
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10 151	34 450	7 089	15 753	2
TR31	İzmir	10 538	31 179	7 359	14 257	-1
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9 736	29 854	6 799	13 651	2
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9 847	29 703	6 876	13 582	
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	10 465	27 851	7 308	12 735	-3
TR22	Balıkesir, Çanakkale	7 861	23 534	5 489	10 761	1
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	8 318	23 450	5 809	10 723	-1
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	6 635	21 725	4 633	9 934	
TR52	Konya, Karaman	6 414	21 336	4 479	9 756	1
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	6 329	20 531	4 420	9 388	1
TR62	Adana, Mersin	6 306	20 195	4 404	9 234	1
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	6 495	18 951	4 535	8 666	-3
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	5 376	18 822	3 754	8 607	3
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5 511	18 574	3 848	8 493	
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	5 581	18 360	3 897	8 395	-2
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	5 498	17 639	3 840	8 066	-1
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	5 290	17 326	3 694	7 923	
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	4 855	17 036	3 390	7 790	1
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4 994	16 240	3 487	7 426	-1
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4 809	15 777	3 358	7 214	
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	3 531	12 495	2 466	5 714	1
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3 847	11 198	2 687	5 120	-1
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	3 411	10 880	2 382	4 975	
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	3 063	10 844	2 139	4 959	

Kaynak: TÜİK, *Türkiye ve Bölgesel Kişi Başına GSYİH (Yeni Seri) Düzeyinin Gelişimi*,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2523 Erişim: 25.12.2016).

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere TRA2 Bölgesi Bölgesel Kişi Başına GSYİH açısından son sırada bulunan TRB2 Bölgesinin üstünde sondan 2. sıradadır. 2014 yılı verilerine göre 12.112\$ olan kişi başına Türkiye ortalaması; kişi başına 4975 \$ GSYİH sahip TRA2 Bölgesinin %150 fazlasına denk gelen bir kişi başına gelire sahiptir. Bu kıyaslama Bölgesel Kişi Başına GSYİH açısından ilk sırada yer alan TR10 İstanbul Bölgesi ile yapıldığında TRA2 Bölgesinde kişi başına gelir TR10 Bölgesinin %25’ine karşılık gelmektedir. TRA2 Bölgesinin sırlamadaki yeri 10 yıllık periyod sonunda

değişmemekle beraber Türkiye genelinde Kişi Başına GSYİH %203 oranının artış yaşarken bu oran TRA2 Bölgesi için %232 şeklindedir. TRA2 Bölgesi Kişi Başına GSYİH açısından ülke ortalamasının üzerinde bir artış göstermiş olmasına rağmen gelirin miktar açısından oldukça düşük olması üst sıralara çıkmasına engel olmaktadır. Bu değerler TRA2 Bölgesinin ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden biri olduğunun ve bu durumun süreklilik arz ettiğinin göstergesidir.

Tablo 2.2’de Türkiye toplam katma değerinin Düzey 2 bölgelerine göre sektörel dağılımına yer verilmiştir. Bu tasnif bir bölgenin Türkiye toplam katma değeri içinde herhangi bir sektöre o bölgenin katkısını vermekle birlikte, üretim yönünden o bölgedeki sektörlerin bağımsız olarak bölge katma değeri içindeki payı açısından bir anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle Tablo 2.4’de Türkiye’deki 26 Düzey 2 Bölgesinin her birinin kendi bölgesel katma değerinin sektörel (tarım, sanayi ve hizmetler) dağılımına ait veriler sunulmaktadır. Hazırlanan bu tablo sayesinde her bir bölgede hangi tür iktisadi faaliyetlerin daha yaygın olduğunu veya bir başka deyişle bölge üretimine ve katma değerine katkının en fazla hangi sektör tarafından yapıldığını anlamak ve diğer bölgeler ve Türkiye ortalaması ile karşılaştırmak mümkün hale gelmektedir.

Tablo 2.4. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde GSYİH’nın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Sektörel) Dağılımı (2004 ve 2014, %).

Düzey 2	2004				2014			
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Vergi/ Sübvansiyon	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Vergi/ Sübvansiyon
TR	9,42	25,13	52,84	12,61	6,59	28,20	53,66	11,56
TR10	0,31	27,20	59,88	12,61	0,14	26,72	61,58	11,56
TR21	16,32	37,19	33,89	12,61	9,84	42,11	36,49	11,56
TR22	20,51	19,37	47,51	12,61	15,75	26,50	46,20	11,56
TR31	5,42	30,38	51,59	12,61	4,79	32,74	50,92	11,56
TR32	18,49	24,18	44,72	12,61	14,27	23,93	50,25	11,56
TR33	20,54	27,62	39,23	12,61	18,31	31,35	38,78	11,56
TR41	8,19	36,89	42,31	12,61	5,23	40,20	43,01	11,56
TR42	6,16	38,11	43,12	12,61	3,66	42,00	42,78	11,56
TR51	2,67	21,98	62,74	12,61	1,65	26,41	60,38	11,56
TR52	22,91	19,44	45,04	12,61	19,52	24,54	44,38	11,56
TR61	13,92	14,78	58,69	12,61	9,54	16,04	62,86	11,56
TR62	16,03	18,94	52,42	12,61	10,78	24,71	52,95	11,56
TR63	18,08	23,27	46,05	12,61	9,85	31,25	47,34	11,56
TR71	28,23	16,28	42,88	12,61	20,06	21,28	47,11	11,56
TR72	15,87	26,75	44,77	12,61	11,76	28,33	48,35	11,56
TR81	9,06	25,31	53,02	12,61	5,33	33,16	49,96	11,56
TR82	27,71	12,12	47,57	12,61	18,45	20,19	49,81	11,56
TR83	22,67	12,96	51,76	12,61	15,11	19,37	53,96	11,56
TR90	14,58	16,86	55,95	12,61	9,85	22,95	55,64	11,56
TRA1	22,76	9,88	54,75	12,61	15,54	17,60	55,31	11,56
TRA2	31,71	7,97	47,71	12,61	22,80	12,64	52,99	11,56
TRB1	13,32	16,68	57,39	12,61	7,97	23,68	56,79	11,56
TRB2	18,55	10,50	58,34	12,61	14,72	21,56	52,16	11,56
TRC1	8,68	34,62	44,09	12,61	6,24	38,48	43,72	11,56
TRC2	26,01	14,08	47,30	12,61	17,48	21,24	49,73	11,56
TRC3	15,90	18,32	53,16	12,61	13,15	18,71	56,58	11,56

Kaynak: TÜİK, Türkiye GSYİH ve Bölgesel GSYİH (Yeni Seri) Düzeyinin (Sektörlere Göre) Dağılımı (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522 Erişim: 25.12.2016).

Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde GSYİH’nın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre (Sektörel) Dağılımını gösteren tablo incelendiğinde TRA2 Bölgesinde Tarımın %22,8’lik pay ile Bölgenin başlıca ekonomik sektörü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dikkat çeken asıl husus %22,8 oranı 26 Düzey 2 Bölgesi arasında tarımın sektörünün en yüksek paya sahip olduğu oran olmasıdır. Benzer bir durum ise sanayi sektörü için geçerlidir. %12,64’lük oranı ile 26 Düzey 2 Bölgesi arasında sanayi sektörünün en düşük paya sahip olduğu Düzey 2 Bölgesi TRA2 Bölgesidir.

Tablo 2,5’de Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı TÜİK verileri kullanılarak yüzdeler halinde sunulmaktadır. Tablo incelendiğinde TRA2 Bölgesinde tarım sektörünün katma değer açısından ön plana çıkmasına benzer bir durumun istihdamın sektörel dağılımında da kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2.5. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2004, 2011 ve 2015 Yılları, %)

Düzey 2	2004			2011			2015		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
TR	29,1	24,9	46,0	25,5	26,5	48,1	20,6	27,2	52,2
TR10	0,5	42,3	57,2	0,5	39,8	59,6	0,7	36,2	63,1
TR21	34,3	26,5	39,1	19,4	38,7	41,9	19,0	39,2	41,8
TR22	47,7	15,6	36,8	39,6	18,6	41,8	29,6	21,3	49,2
TR31	10,8	36,9	52,2	12,6	30,7	56,7	9,9	32,0	58,1
TR32	40,0	21,8	38,2	36,8	19,7	43,5	28,2	23,1	48,8
TR33	50,0	18,2	31,9	44,7	21,9	33,4	37,9	23,4	38,7
TR41	21,0	41,4	37,6	12,1	43,3	44,5	11,5	39,4	49,1
TR42	12,3	35,7	51,9	21,5	34,2	44,3	18,1	35,2	46,7
TR51	3,6	23,8	72,6	5,0	22,8	72,2	3,6	24,5	71,9
TR52	38,0	22,1	40,0	34,6	24,1	41,3	25,8	27,3	46,9
TR61	30,2	16,1	53,7	33,6	12,1	54,3	25,1	14,9	60,0
TR62	25,3	22,7	52,0	30,2	19,5	50,3	21,3	24,1	54,6
TR63	29,1	21,2	49,7	34,3	23,6	42,1	20,7	28,8	50,5
TR71	52,1	11,7	36,3	35,8	18,0	46,2	32,7	18,3	48,9
TR72	37,4	22,0	40,6	40,1	25,8	34,1	30,7	25,8	43,5
TR81	31,3	27,7	40,8	43,0	21,6	35,4	35,7	23,3	41,0
TR82	36,5	18,2	45,4	53,6	13,4	33,0	46,4	14,5	39,0
TR83	55,2	11,4	33,3	45,5	17,5	37,0	39,3	19,1	41,6
TR90	62,0	8,4	29,6	53,6	14,7	31,7	43,8	17,0	39,2
TRA1	70,5	3,8	26,0	48,5	12,7	38,8	51,7	11,0	37,4
TRA2	63,3	4,9	31,8	55,8	13,6	30,7	59,5	12,2	28,3
TRB1	35,2	14,0	50,7	37,1	19,6	43,3	29,3	18,0	52,7
TRB2	53,5	8,6	38,0	42,3	17,0	40,7	46,9	19,6	33,5
TRC1	21,5	28,9	49,8	22,2	35,2	42,7	17,7	31,8	50,4
TRC2	40,2	13,5	46,4	28,2	18,5	53,3	36,0	19,9	44,1
TRC3	45,3	11,1	43,4	17,1	22,5	60,4	18,2	19,0	62,8

Kaynak: TÜİK, *İşgücü İstatistikleri, İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı, 2004-2013 Dönemi* (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=605 Erişim: 25.12.2016) ve 2014 sonrası işgücü istatistikleri (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2321 Erişim: 25.12.2016)

2015 yılı verilerine göre; Tarım sektörü TRA2 Bölgesinde toplam istihdamın %59,5'lik kısmına sahiptir. Bu oran 2015 yılı için 26 Düzey 2 Bölgesi arasındaki en yüksek orandır. 2004 yılında %63,3 olan bu oran zamanla düşmüş olmasına rağmen yaşanan düşüş genel itibariyle tarım sektörünün önemini azaltmamıştır. Dikkat çekici diğer bir husus ise 2015 yılı verilerine göre sanayi sektöründe istihdamın 2004 verilerine göre %50'lik bir artış göstererek %12,2 seviyesine yükselmesidir. Bu artışa rağmen sanayi sektörünün istihdama katkısı açısından TRA2 Bölgesi son sırada bulunan TRA1 Bölgesinin bir üst basamağında, 25. sıradadır. Hizmet sektörünün istihdama katkısı açısından 2015 yılı verilerine göre ülke ortalaması %52,2 değerine sahipken; TRA2 Bölgesi % 28,3 lük değeri ile TRA1 Bölgesinin ardından 26 Düzey 2 Bölgesi arasında son sırada yer almaktadır. TRA2 Bölgesine istihdam yapısı açısından benzeyen başlıca Düzey 2 Bölgesinin; komşusu olan TRA1 Bölgesi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2,6'da 2004 -2015 yılları arasında Türkiye'de ve Düzey 2 Bölgelerinde işsizlik oranlarının gelişimi yüzdeler halinde verilmiştir. 2008 yılında patlak veren küresel finansal krizle beraber ülke genelinde işsizlik oranı yükselmiş olmasına rağmen 2015 yılında 2008 yılı verilerinin aşağısında bir işsizlik oranı yakalanmıştır. Tablo 2.6 incelendiğinde 2008 sonrası işsizlik oranlarında en çok artışın hizmet ve sanayi sektörlerinin güçlü olduğu TR10, TR42, TR31 ve TR51 gibi gelişmiş Düzey 2 Bölgelerinde yaşandığı anlaşılmaktadır.

2015 yılı verilerine göre İşsizlik oranının en yüksek olduğu bölge %24,8 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) olurken, bunu %17,5 ile TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) takip etmektedir. İşsizlik oranının en düşük olduğu bölge ise %3,9 ile TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) Bölgesi olmuştur.

Tablo 2.6. Türkiye’de ve Düzey 2 Bölgelerinde İşsizlik Oranlarının Gelişimi
(2004-2015, %)

Düzey 2	İşsizlik Oranının Gelişimi						
	2004	2008	2009	2010	2011	2014	2015
TR	10,8	11,0	14,0	11,9	9,8	9,9	10,3
TR10	12,4	11,2	16,8	14,3	11,8	11,9	12,9
TR21	6,6	11,2	13,0	9,8	8,8	7,6	7,3
TR22	6,5	7,5	8,5	7,7	5,3	5,6	5,3
TR31	15,7	11,8	16,2	15,1	14,7	13,9	15,0
TR32	7,7	10,8	14,2	11,9	8,5	7,2	6,9
TR33	7,6	8,3	11,0	7,6	4,7	3,9	4,1
TR41	9,3	10,3	13,9	10,1	7,6	6,2	7,8
TR42	12,7	10,8	15,0	13,0	11,9	10,0	10,1
TR51	15,3	11,8	13,6	12,1	9,4	11,5	11,2
TR52	8,9	10,2	10,1	8,4	6,8	5,6	6,5
TR61	7,0	8,9	11,4	10,7	9,3	8,3	9,6
TR62	14,9	16,8	22,0	16,7	10,7	10,7	9,8
TR63	17,4	15,8	18,0	13,6	12,0	15,4	16,4
TR71	10,2	10,1	14,9	10,1	8,0	7,7	9,9
TR72	9,9	11,4	13,2	13,7	10,7	9,6	9,7
TR81	12,2	6,9	7,3	10,8	7,6	6,0	7,0
TR82	10,7	6,7	9,4	8,3	5,7	6,5	6,8
TR83	6,2	7,4	6,9	7,2	5,3	6,2	6,5
TR90	6,9	5,8	6,0	6,1	6,4	6,2	4,8
TRA1	3,6	6,3	7,7	6,2	6,3	7,4	5,9
TRA2	1,8	5,6	9,4	10,3	10,2	3,4	3,9
TRB1	19,2	14,5	16,8	11,9	10,2	7,5	8,0
TRB2	10,6	14,2	16,4	17,0	12,3	13,5	9,5
TRC1	15,1	16,4	17,2	12,1	14,4	8,0	9,9
TRC2	11,8	14,1	18,8	13,1	8,4	17,4	17,5
TRC3	6,1	17,4	15,1	11,8	12,7	24,0	24,8

Kaynak: TÜİK, *İşgücü İstatistikleri, Bölgesel İstihdam ve İşsizlik Oranının Gelişimi, 2004-2013 Dönemi* (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=603 Erişim: 25.12.2016) ve 2014 sonrası işgücü istatistikleri (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2319 Erişim: 25.12.2016)

2.3.SEGE ve Bölgesel Teşvikler

Son yıllarda gelişmişlik düzeyi, çok sayıda ekonomik, sosyal ve kültürel değişkenin kullanıldığı ve coğrafi bazda mukayese olanağı sağlayan sosyoekonomik gelişmişlik endeksleri oluşturmak suretiyle ölçülmekte ve karşılaştırılmaktadır. Bu kapsamda ülkede, illerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırmalı olarak ölçülmesinde Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırmalarının ayrı bir yeri bulunmaktadır. SEGE araştırması ile illerin ve bölgelerin gelişmişlik sırası tespit edilebilmekte, yapılan kademelenme çalışmaları ile illerin ve bölgelerin hangi gelişme grubunda yer aldığı görülebilmekte, böylece kaynakların daha etkin kullanımı ve dengeli kalkınmanın sağlanması için gerekli analiz altyapısı sağlanmış olmaktadır. İlki 1994’de, ikincisi 2003’de Devlet Planlama Teşkilatı tarafından gerçekleştirilen SEGE çalışmalarının üçüncüsü 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir¹¹. Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması çalışmasında elde edilen sonuçlar bağlamında TRA2 Bölgesinin en az gelişmiş bölgeler arasında bulunduğu ilk iki çalışmada olduğu gibi son sosyoekonomik gelişmişlik endeksi çalışması çerçevesinde bir kez daha doğrulanmıştır.

¹¹ Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır, “TRA2 Bölgesinde Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Düzeyi ve Göç İlişkisi (1996-2012)”, 2. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Konferans Bildirileri, Fırat Kalkınma Ajansı ve Fırat Üniversitesi, 16-17 Mayıs 2013, Elazığ, s. 157-181.

Tablo 2.7. SEGE- 2011 İl Grupları

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		
8 İL	13 İL	12 İL	17 İL	16 İL	15 İL

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı.

İlk iki SEGE çalışması ile içerdiği göstergeler bakımından farklılık arz etmesi nedeniyle mukayese edilemese de Türkiye’de 81 il, 2011 SEGE çalışma sonuçlarına göre Tablo 2,7’de görüldüğü üzere 6 farklı gelişmişlik kademesinde ele alınmıştır.

SEGE 2011 çalışması sonuçları, Türkiye’de bölgesel anlamda ve iller düzeyinde sosyoekonomik gelişmişlik farklarını gösterme üstünlüğü yanı sıra kamu destekleri ve teşviklerinin verilmesinde önemli bir kriter olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim 15.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Yeni Teşvik Sistemi kapsamında illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmış ve teşvik kapsamında iller, Türkiye’de illerin gelişmişlik seviyeleri SEGE 2011 çalışmasından hareketle aşağıdaki haritada görüldüğü gibi 6 kademe olarak belirlenmiştir.

Harita 1. Yatırımlarda Yeni Teşvik Sistemine Göre Bölgeler

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Tablo 2.7 ve haritada görüldüğü üzere birinci kademedeki gelişmiş 8 il bulunmaktadır. Bu iller İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya, Bursa, Eskişehir ve Muğla'dır. Bu illerin tamamı büyükşehir statüsündedir.¹² 2011 yılı verilerine göre, İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa 81 il içerisinde nüfusu en yüksek dört il olmuştur. 2011 yılı nüfus verilerine göre, birinci kademe gelişmiş illerin toplam nüfusu 30 milyonun üzerindedir. Muğla ve Eskişehir dışındaki altı ilin nüfusu bir milyondan fazladır. Toplam nüfusu 838 bin olan Muğla Türkiye'nin en kalabalık 23 üncü ili iken, 781 bin nüfuslu Eskişehir 25 inci sıradadır. Birinci kademedeki gelişmiş sekiz ilin nüfusu toplamda %40'lık bir paya sahiptir.

İkinci kademedeki 13 il bulunmaktadır. SEGE değerlerine göre bu iller; Tekirdağ, Denizli, Bolu, Edirne, Yalova, Çanakkale, Kırklareli, Adana, Kayseri, Sakarya, Aydın, Konya ve Isparta'dır. İstanbul metropoliten alanının etki alanı içerisinde yer alan, bu nedenle İstanbul ve Kocaeli illerinden de çevreye yayılmaya başlayan sanayilerin çekim noktaları olan Tekirdağ, Edirne, Yalova, Kırklareli ve Sakarya illeri nüfus akımları için de yeni çekim merkezleri olmuştur.

Üçüncü kademedeki 12 il bulunmaktadır. Bu illerden Balıkesir, Manisa, Mersin, Gaziantep ve Samsun ülkede nüfusu bir milyonun üzerindeki 19 il arasında yer almaktadır. Trabzon ve Zonguldak nüfusu orta ölçekli illerdir. Uşak, Burdur, Bilecik,

¹² 6360 sayılı Kanun (madde-1) ile "Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinde, sınırlan il mülki sınırlan olmak üzere aynı adla büyükşehir belediyesi kurulmuş ve bu illerin il belediyeleri büyükşehir belediyesine dönüştürülmüştür."

Karabük ve Karaman ise nüfusu 500 binin altında olan iller arasında yer almaktadır. Bu gelişmişlik grubunda yer alan 12 ilin toplam nüfusu 9,8 milyondur.

Dördüncü kademedeki 17 il bulunmaktadır. 2011 verilerine göre, bu 17 ilin toplam nüfusu 7,9 milyondur. Bu illerden yalnızca Hatay'ın nüfusu bir milyonun üzerindedir. Malatya, Afyon, Sivas, Kütahya, Elazığ ve Çorum'un nüfusları 500 binden fazla iken Kastamonu, Düzce, Amasya, Rize, Nevşehir, Kırıkkale, Kırşehir, Erzincan, Bartın ve Artvin'in nüfusları 500 binin altındadır. Rize'nin endeks değeri ile bir üst kademedeki Samsun arasında endeks değeri farkı az olmasına rağmen, iki ilin arasındaki nüfus oranı 3,9 kattan daha büyük olması ve yığılma ekonomileri ile dinamik bir ekonomiye sahip olması nedeniyle Samsun'un üst kademedeki yer almasının uygun olacağı değerlendirilmiştir¹³.

Beşinci kademedeki 16 il bulunmaktadır. Bu 16 ilin toplam nüfusu 6,6 milyondur. Bu illerden yalnızca Kahramanmaraş'ın nüfusu bir milyonun üzerindedir. Erzurum, Ordu, Tokat ve Adıyaman'ın nüfusu 500 binin üzerinde iken geri kalan 11 ilin nüfusları 500 binin altında kalmıştır.

Altıncı kademedeki illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Bu grupta yer alan 15 ilin toplam nüfusu 8,8 milyondur. Şanlıurfa, Diyarbakır ve Van'ın nüfusları bir milyonun üzerinde iken Mardin, Ağrı ve Batman'ın nüfusları 500 binin üzerindedir. Geriye kalan dokuz ilin nüfusu ise 500 binden düşüktür.¹⁴

Altıncı kademedeki yer alan iller ekonomik ve sosyal göstergelerin önemli bir kısmı bakımından diğer kademelerde yer alan illere göre daha düşük değerler sergilemektedir. TRA2 Bölgesinde bulunan 4 ilin tamamı en az gelişmişlik kademesi olan 6. Kademedeki yer almaktadır. Türkiye'deki toplam işgücü ve toplam istihdamın %1,5'lük kısmını TRA2 Bölgesi oluşturmaktadır.¹⁵

¹³ Kalkınma Bakanlığı, BGY Genel Müdürlüğü, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara, 2013, s. 51 - 70.

¹⁴ Kalkınma Bakanlığı, BGY Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s. 51 - 70.

¹⁵ TÜİK İşgücü ve Yaşam Koşulları Daire Başkanlığı, *Hanehalkı İşgücü Araştırması, Bölgesel Sonuçlar 2004 - 2013*, s. 64.

2.4.Türkiye’de Düzey 2 Bölgelerine Göre KOBİ’lerin KOSGEB Desteklerinden Faydalanma Durumu

KOSGEB desteklerinin Düzey 2 Bölgelerine göre dağılımı veya bir başka deyişle Düzey 2 Bölgelerindeki KOBİ’lerin KOSGEB desteklerinden faydalanma açısından sıralamasına bakıldığında, ilk sırayı TR10 İstanbul almaktadır.

İstanbul (TR 10), İBBS Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 Bölgesini aynı anda temsil eden, hem nüfus hem de ekonomik katma değer açısından Türkiye’nin en büyük ili konumundadır. Türkiye nüfusunun tek başına %20,2’si İstanbul’da yaşamaktadır. TR10 Bölgesinde, istihdamda en yüksek paya sahip sektör %64,3 ile hizmet sektörü olup, bunu %35,1 ile sanayi sektörü izlemektedir. Bölgede tarım sektörü istihdamda %0,6 ile en düşük paya sahip sektör olup, tarım istihdamının en düşük olduğu Düzey 2 Bölgesidir. Bölge, sanayi ve hizmet istihdamının ise en yüksek olduğu bölgeler arasındadır.¹⁶

KOSGEB desteklerinin 2011-2015 yılları arasında Düzey 2 bölgelerine göre dağılımı Tablo 2.8’de görülmektedir. Tabloda görüldüğü üzere KOSGEB 2015 yılı destek ödeme tutarlarında ilk sırayı alan TR 10 Bölgesi, aynı zamanda Düzey 2 Bölgeleri arasında KOBİ sayısı ve destek alan KOBİ sayısı açısından da ilk sırada yer almaktadır.¹⁷

¹⁶ TÜİK İşgücü ve Yaşam Koşulları Daire Başkanlığı, *Hanehalkı İşgücü Araştırması, Bölgesel Sonuçlar 2004 - 2013*, Ankara, 2014, s. 25.

¹⁷ KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Aralık. 2015 tarihinde yayınlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

Tablo 2.8. Düzey 2 Bölgelerinin KOSGEB Desteklerinden Yararlanma Durumu (%)

DÜZEY 2	Toplam Destek	AR-GE ve İNOVASYON ENDÜSTRİYEL UYGULAMA DESTEK PROGRAMI	GENEL DESTEK PROGRAM I	GİRİŞİMCİLİK DESTEK PROGRAMI	İŞBİRLİĞİ-GÜÇBİRLİĞİ DESTEK PROGRAMI	KOBİ PROJE DESTEK PROGRAM I	GELİŞEN İŞLETMELE R PİYASASI KOBİ DESTEK PROGRAMI
TR	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
TR10	19,14	25,45	29,16	6,91	1,87	8,93	47,35
TR51	9,51	20,38	9,31	5,17	4,35	4,44	13,26
TR41	7,61	8,72	10,25	4,71	3,28	4,94	0,00
TR42	6,97	11,04	4,86	7,36	9,72	5,25	12,30
TR31	5,25	6,72	6,72	3,59	2,14	2,31	9,88
TR83	4,73	1,88	2,44	6,28	6,70	15,94	0,00
TR62	4,50	3,09	4,40	4,94	2,69	7,65	0,00
TR90	3,48	1,11	2,44	5,62	2,35	6,79	0,00
TR52	3,46	4,36	4,26	2,84	0,48	1,30	0,00
TR32	3,37	2,21	2,68	4,07	6,34	5,41	0,00
TR72	3,37	2,53	3,68	3,03	4,74	4,28	0,00
TRB1	3,34	0,93	1,47	4,30	19,92	6,00	0,00
TR33	3,07	1,72	3,03	4,11	3,48	2,20	10,10
TR63	2,74	1,05	1,69	4,23	9,57	2,77	0,00
TRC1	2,60	1,05	2,90	3,02	1,86	3,57	0,00
TRC2	2,48	1,07	1,25	3,80	4,46	5,85	0,00
TR61	2,46	2,65	2,25	3,05	1,31	1,42	0,00
TR71	1,89	1,05	1,34	3,20	3,00	1,19	0,00
TRC3	1,86	0,07	0,55	4,26	5,63	1,63	0,00
TRB2	1,58	0,22	0,67	3,35	3,26	1,87	0,00
TR22	1,49	0,62	1,26	2,78	0,39	0,39	0,00
TR21	1,29	0,84	1,24	1,66	0,45	1,57	7,13
TRA1	1,22	0,32	0,49	2,83	0,35	1,37	0,00
TR81	1,06	0,16	0,89	1,89	0,68	1,10	0,00
TR82	0,99	0,77	0,68	1,61	0,85	0,76	0,00
TRA2	0,54	0,00	0,11	1,38	0,14	1,07	0,00

Kaynak: KOSGEB KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Ocak 2015 tarihinde yayınlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

Tablo 2.8.'de Düzey 2 bölgelerinin 2011-2015 dönemi KOSGEB desteklerinden faydalanma durumu yüzde oranlar şeklinde verilmiştir. Söz konusu tablodan da anlaşılacağı üzere; illerin gelişmiş düzeyi ile faydalandıkları destek miktarı arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Düzey 2 Bölgelerinin gelişmişlik düzeyi arttıkça o bölgede bulunan KOBİ'lerin kullandığı destek miktarı da artmaktadır. Zira bölgelerin gelişmişlik düzeyinin ölçülmesinde bölgelerdeki işletmelerin sayısı ve niteliği önemli bir yer teşkil etmektedir.

Tablodan çıkarılabileceği üzere Düzey 2 bölgelerinin gelişmişlik düzeyi arttıkça o bölgede KOSGEB desteklerinden faydalanan firma sayısı da artmaktadır. Gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerde desteklerden faydalanan işletme sayısı azalırken aynı zamanda faydalanan destek çeşitliliği de azalmaktadır.

Türkiye geneli Düzey 2 Bölgeleri arasında destek alan işletme sayısı en fazla olan bölgeler sırası ile İstanbul, Ankara, Bursa, Kocaeli ve İzmir merkezli TR10, TR51, TR41, TR42 ve TR31 bölgeleridir. Bu bölgelere ülke ekonomisine sağladığı katma değerler açısından bakıldığında; Türkiye’de üretilen toplam katma değer %55,1’nin bu bölgelerden sağlandığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Türkiye genelinde Düzey 2 Bölgeleri arasında destek alan işletme sayısı en az olan bölgeler sırası ile TRB2, TRA1, TR81, TR82 ve TRA2 Bölgeleridir. Bu bölgelerin Türkiye ekonomisine sağladığı katma değer oranı ise sadece %4,6 şeklindedir.¹⁸. Bu oran söz konusu bölgelerin ülke ekonomisine olan katkılarının oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca tablonun detaylarına bakıldığında 26 Düzey 2 Bölgesi içinde sadece TRA2 Bölgesinde Araştırma-Geliştirme ve İnovasyon Endüstriyel Uygulama Destek Programı Desteklerinde faydalanan işletme bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ülke genelinde sadece 5 Düzey 2 Bölgesinde Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı Desteklerinden faydalanan işletme bulunmaktadır.

¹⁸ TÜİK, Sektörlere Göre Bölgesel Paylar - İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması, Düzey 2, 2004-2011, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1315) (06.12.2015).

BÖLÜM 3

TRA2 BÖLGESİ SOSYOEKONOMİK DURUMU VE TRA2 BÖLGESİNE KOSGEB TARAFINDAN SAĞLANAN KOBİ DESTEKLERİNİN GELİŞİMİ

Bu bölümde öncelikle TRA2 Bölgesi genelinin sosyoekonomik durumu ele alınacak, ardından bölge illerinin sosyoekonomik durumu değerlendirilecektir. Bu bilgilerin ardından bölgedeki imalat sanayi düzeyi, KOBİ'lerin durumu ve KOSGEB tarafından bölgedeki KOBİ'lere sağlanan destekler üzerinde durulacaktır.

3.1.TRA2 Bölgesi Sosyoekonomik Durumu

Bünyesinde 4 il (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bulunan TRA2 Bölgesi net göç veren bir bölgedir. Bu durum Bölgenin kalkınmasını olumsuz etkilemektedir. Bu değerlendirmede dikkat çekici husus 2004-2011 döneminde geçen 7 yıllık süre içerisinde TRA2 Bölgesinin Düzey 2 Bölgeleri arasında ekonomiye katkı açısından sıralamasında herhangi bir değişiklik olmamasıdır. Bu durum, aşağıdaki Tablo 3.1.'de görüldüğü gibi, net göç veren konumundaki illerin, gelişmişlik açısından geri kaldığının göstergesi olarak düşünülebilir.

TRA2 Bölgesinin sosyoekonomik durumunun analizine, öncelikle bölgenin coğrafi konumunun önemi ve stratejik özelliklerinin belirtilmesiyle başlanılabilir.

3.1.1.TRA2 Bölgesi Coğrafi Konumu ve Stratejik Özellikleri

TRA2 Bölgesi Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars olmak üzere dört ilden oluşmaktadır. Türkiye'nin kuzey doğusunda yer alan bölge 30.193 km² alanı ile Türkiye yüzölçümünün %3.8'ni oluşturmaktadır. Bölgenin doğusunda Ermenistan, güneydoğusunda İran ve Nahcivan, kuzeyinde ise Gürcistan olmak üzere dört ülke ile sınırı bulunmaktadır. Türkiye'nin dış politikasına yön veren yakın kara, deniz ve kıta havzalarına erişimin TRA2 Bölgesi ile bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi ise bu bölgeye jeopolitik konum ve dış ticaret açısından önemli bir güç sağlamaktadır ¹.

Bölge, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının batıya ulaşmasında doğal bir köprü işlevine sahiptir. Hazar Havzası enerji kaynaklarının batıya taşınmasını sağlayan

¹ Kerem Karabulut, *Doğu'da Yakalanan Kalkınma Fırsatı: Ticaret*, Atlas Yayın Dağıtım, İstanbul, 2005, s. 85-89.

Bakü- Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum ve İran-Ankara doğalgaz boru hatları TRA2 Bölgesinden geçmektedir. Bakü- Tiflis- Kars demiryolu hattı ile Kars-Iğdır-Dilucu-Tahran-İslamabad demiryolları ve Marmaray vasıtasıyla Trans-Kafkasya ulaşım koridorunun tesis edilmesi projesi Kazakistan ve Çin'i Avrupa'ya bağlayacaktır. Bu koridorla birlikte Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik insan ve mal trafiğinde meydana gelecek artış bölgenin stratejik konumunu daha da güçlendirebilecektir².

3.1.2. TRA2 Bölgesi Nüfusu, Bölgeden Göç Olgusu ve Eğitim Düzeyi

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları çerçevesinde 2015 yılı itibarıyla TRA2 Bölgesi toplam nüfusu 1.132.735'dir. TRA2 Bölgesi nüfusu Türkiye nüfusunun %1,4'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2.1'de görüldüğü üzere bölgede nüfus bakımından en büyük il 547.210 kişi ile Ağrı iken Ardahan 100.809 kişi ile bölgenin en küçük nüfuslu ilidir. Sosyoekonomik olumsuzluklar nedeniyle ve zorlu iklim koşulları altında bölgeden önemli düzeyde net göç verilmektedir³.

Tablo 3.1. TRA2 Bölgesi ve Türkiye: Nüfus ve Göç Durumu (2015)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Toplam nüfus	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
TRA21	AĞRI	547.210	16.597	32.174	-15.577	-28,1
TRA24	ARDAHAN	100.809	5.630	7.802	-2.172	-21,6
TRA23	IĞDIR	192.056	7.321	10.589	-3.268	-16,8
TRA22	KARS	292.660	11.328	19.809	-8.481	-28,6
TRA2	TRA2	1.132.735	40.876	70.374	-29.498	-23,8
TR	TÜRKİYE	78.741.053	2.720.438	2.720.438	-	-

Kaynak: TÜİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı, Nüfus ve Göç İstatistikleri*. (<http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim: 25.12.2016)

Tabloda açıkça görüldüğü üzere (zaman zaman Ardahan ili en yüksek net göç oranına sahip il olsa da), bölge illeri içinde 2015 yılı itibarıyla Ağrı ve Kars en fazla göç veren iller durumundadır.

² Adem Üzümcü, ve Sıdıka Akdeniz, "Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi", *Avrasya Etüdleri, İpek Yolu Özel Sayısı, TİKA*, Yıl: 20, (Sayı: 45. 2014/1), s. 171-199.

³ Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır, *TRA2 Bölgesinde Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi ve Göç İlişkisi (1996-2012)*, 2. Uluslar arası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Elazığ, 16-17 Mayıs 2013, s.159.

TRA2 Bölgesinde km²'ye ortalama 38 kişi düşmektedir. Türkiye ortalaması 100 kişinin yarısından daha azdır. Bölge içerisinde en yüksek nüfus yoğunluğu 48 kişiyle Ağrı'da, en düşük nüfus yoğunluğu 21 kişiyle Ardahan'dadır. TRA2 Bölgesi'nin 2015 yılı itibarıyla aldığı, verdiği göç ve net göçe bakıldığında Tablo 3.1'de görüldüğü gibi, 2015'de 40.876 kişi bölgeye göç ederken, yine aynı yıl 70.374 kişi bölgeden dışarıya göç etmiş, net göç 29.498 kişi olmuştur.

TRA2 Bölgesinde 2015 yılı verileri bağlamında eğitimin durumu Türkiye ile karşılaştırmalı biçimde Tablo 3.2'de yer almaktadır. Bölgede okuma-yazma bilmeyenler bölge nüfusunun %6,8'ini oluşturmaktadır. Bu oran Türkiye ortalamasına göre kötüdür çünkü ortalama %3,3'ün üstündedir. 2015 verilerine göre bölgede bir öğretim kurumundan mezun olmamış okuma-yazma bilenlerin oranı %17,2'dir. Bir öğretim kurumundan mezun olanların %23,8'i ilkokul; %12,1'i ilköğretim; %8,1'i ortaokul veya dengi okul mezunu; %9,9'u lise veya dengi meslek okul mezunu, %5,8'i yüksekokul veya fakülte mezunu, %0,3'ü yüksek lisans mezunu ve %0,08'i doktora mezunlarıdır⁴. TRA2 Bölgesine ilişkin diğer eğitim verileri Türkiye ortalamaları ile karşılaştırıldığında özellikle lise ve fakülte mezunları Türkiye ortalamasının yarısı düzeyindedir. Benzer bir olumsuz durumun sağlık hizmetleri alanında olduğu da söylenebilir.

Tablo 3.2. TRA2 Bölgesi ve Türkiye'de Eğitim Göstergeleri (6 + Yaş Grubu)

	TRA2	%	TÜRKİYE	%
Nüfus	1.132.735	100,0	78.741.053	100,0
Okuma yazma bilmeyen	77.105	6,8	2.644.144	3,3
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	195.508	17,2	8.697.753	11,0
İlkokul mezunu	269.816	23,8	19.825.078	25,2
İlköğretim mezunu	137.432	12,1	9.323.169	11,8
Ortaokul veya dengi meslek ortaokul mezunu	91.945	8,1	7.269.584	9,2
Lise veya dengi meslek okul mezunu	113.113	9,9	12.990.847	16,5
Yüksekokul veya fakülte mezunu	66.151	5,8	8.340.145	10,6
Yüksek lisans mezunu*	2.988	0,3	641.210	0,8
Doktora mezunu	933	0,08	168.211	0,2
Bilinmeyen	19.678	1,7	597.642	0,7

Kaynak: TÜİK (2016), *Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı* * 5 Veya 6 Yıllık Fakülteler Dahil. (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 Erişim: 25.12.2016)

Öte yandan bölgede ilköğretim okullaşma oranının (yüzde 95,28) Türkiye ortalamasını (%96,5) yakaladığı, eğitimin diğer tüm kademelerinde Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Özellikle ilköğretimden sonra orta öğretime

⁴ TÜİK, *Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı*, (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 Erişim: 25.12.2016)

devam noktasında önemli bir düşüşün (Bölge, % 39,52; Türkiye, %58,52) yaşanması bölgesel-yapısal faktörlerle ilgilidir. Bu faktörlerin başında eğitim alt yapısının yaygın ve ulaşılabilir olmaması gelmekle birlikte ekonomik, dini ve geleneksel faktörlerin de bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

TRA2 Bölgesinin sosyoekonomik boyutu bağlamında ekonomik gelişmişlik düzeyini bölge GSYİH, bölgedeki kişi başına GSYİH'nın gelişimi ve bölgesel GSYİH'nın sektörel dağılımını ele alarak değerlendirebiliriz.

3.1.3. TRA2 Bölgesi GSYİH ve Kişi Başı GSYİH Düzeyinin Gelişimi

TRA2 Bölgesi tarıma dayalı bir ekonomik yapıyı göstermektedir ve bölge GSYİH'nın Türkiye GSYİH içindeki payı %1'in altındadır. Burada öncelikle 1987 bazlı sabit fiyatlı milli gelir serisiyle (2001 yılı son) il-bölge GSYİH ve kişi başına GSYİH düzeyi ile yeni açıklanan 2009 bazlı milli gelir serisi altında il-bölgesel GSYİH ve il-bölgesel kişi başına GSYİH düzeylerini birleştirerek verebiliriz. Bu çerçevede bölge GSYİH ve bölge kişi başına GSYİH düzeylerinin 1993-2014 dönemindeki gelişimi Tablo 3.3'de görülmektedir.

Tablo 3.3. TRA2 Bölgesi ve İllerinin GSYİH'nın Gelişimi, 1993-2014

YIL	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	TRA2	TÜRKİYE	TRA2/TUR
1993*	131289	170275	59085	46485	407134	96590373	% 0,42
2000*	183939	186356	91271	60423	521989	118789113	% 0,44
2001*	175286	190705	88695	63592	518278	107783064	% 0,48
2004	1 452 201	1 201 337	754 826	483 818	3 892 183	577 023 497	% 0,67
2008	2 087 119	1 813 212	1 374 249	717 594	5 992 175	994 782 858	% 0,60
2010	3 065 340	2 375 788	1 607 565	1 006 271	8 054 964	1 160 013 978	% 0,69
2012	3 923 571	3 135 456	2 256 968	1 305 831	10 621 826	1 569 672 115	% 0,68
2014	4 669 731	3 713 481	2 626 456	1 415 843	12 425 511	2 044 465 876	% 0,61

Kaynak: TÜİK , *İl ve Bölgeler İtibarıyla GSYİH (1987 ve 2009 Bazlı)*,

1987-2001 dönemi http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=533

2004-2014 dönemi cari fiyatlarla http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2520

*1987 bazlı GSYİH düzeyleri sabit fiyatlarla milyon TL, 2004-2014 dönemi bin TL.

TRA2 Bölgesi illeri ve bölgesel GSYİH değerine cari fiyatlarla bakıldığında Ağrı bölgedeki en yüksek il düzeyinde GSYİH miktarına sahiptir. Örneğin 2014 yılı itibarıyla cari fiyatlarla Ağrı ili GSYH miktarı 4,6 milyar TL'nin üzerindedir. Bununla birlikte Ağrı ilinin GSYİH miktarı Türkiye'nin sadece %0,22 oranına ulaşabilmektedir. Aynı yılda ikinci sıradaki Kars'ın GSYİH düzeyi 3,7 milyar TL, Iğdır ili GSYİH düzeyi

2,6 milyar TL ve Ardahan ili GSYİH miktarı 1,4 milyar TL civarındadır. Bu dört ilin GSYİH toplamından oluşan TRA2 Bölgesel GSYİH düzeyi ise 2014’de cari fiyatlarla 2 milyar TL’nin üzerine ulaşmıştır. Bölgesel GSYİH düzeyinin Türkiye GSYİH içindeki payının 2004’de %0,67 düzeyinde iken 2008’de %0,60 düzeyine indiği, küresel krizin etkisinden kurtulduğumuz 2010’da %0,69 düzeyine ulaştığı ve 2014’de %0,61 düzeyine indiği dikkati çekmektedir.

TRA2 Bölgesi kişi başına GSYİH düzeyinin il ve bölge düzeyinde 1993-2014 dönemindeki gelişimi de Tablo 3.4’de görülmektedir. Tabloda 1987 bazlı ve 2009 bazlı cari fiyatlarla dolar cinsinden kişi başına gelirin TRA2 Bölgesi illeri ve bölge düzeyi ortalaması Türkiye ortalaması ile karşılaştırılmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere 1987 bazlı milli gelir serisine göre bölge illerinin kişi başına GSYİH düzeyleri Türkiye ortalamasının üçte biri civarında bulunmaktadır. Yeni 2009 bazlı milli gelir serisine göre bölge kişi başına GSYİH düzeyi ortalamasının 2010 ve 2012’de Türkiye kişi başına GSYİH ortalamasının %44’ne kadar yükselmekle birlikte 2014 yılı itibarı ile de %41’ni ancak bulmaktadır ki, bu veriler bölgede kişi başına GSYİH düzeyi ortalamasında önemli bir değişiklik yaşanmadığını açıkça göstermektedir.

Tablo 3.4: TRA2 Bölgesi Kişi Başına GSYİH Göstergeleri, 1993-2014 (Cari Fiyatlarla Dolar ve %)

YIL	Ağrı	Kars	Iğdır	Ardahan	TRA2	TÜRKİYE	TRA2/TUR
1993*	667	1167	939	792	891	2981	% 29,9
2000*	824	1134	1068	1058	1046	2941	% 35,6
2001*	568	886	855	842	788	2146	% 36,7
2004	1931	2623	2960	2866	2382	5961	% 40,0
2008	3 066	4 535	5 865	4 981	4107	10931	% 37,6
2009	2 726	4 051	4 993	4 465	3620	8980	% 40,3
2010	3 781	5 201	5 819	6 273	4726	10560	% 44,8
2012	3 931	5 700	6 605	6 770	5100	11588	% 44,0
2014	3 880	5 685	6 280	6 360	4975	12112	% 41,1

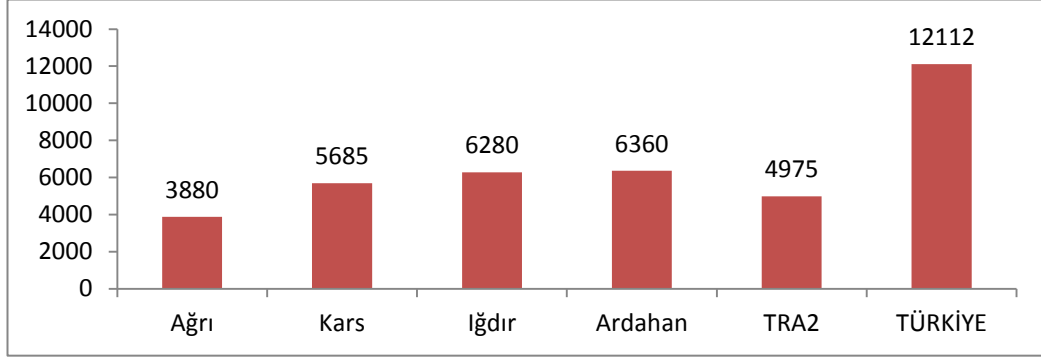
Kaynak: TÜİK, *Bölgesel ve İl Düzeyinde GSYİH Verileri*. * 1987 Bazlı Seri.

1987 Bazlı kişi başı GSYİH verileri; http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=532

2009 Bazlı kişi başı GSYİH verileri; http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2521

Öte yandan bölge illeri arasında kişi başına gelir açısından farklılıklar bulunmakta, Grafik 3.1’de görülen bu farklılık, bölgede görece nüfusu fazla (547.000) olan Ağrı’nın kişi başına gelirinin 3900 dolar civarında olmasına yol açarken önemli ekonomik faaliyetleri olmayan ancak nüfusu görece az Ardahan’ın kişi başı gelirinin 6400-6800 dolarla Türkiye ortalamasının %58’ne kadar ulaşması anlamına gelmektedir.

Bölge illeri içinde son dönemde görece göç hızı düşük olan Iğdır'ın kişi başına GSYİH düzeyi de 2014'de 6300 dolar civarında iken Kars'ın kişi başına GSYİH düzeyi de 2014 yılı itibarıyla 5700 dolar düzeyinde bulunmaktadır.

Grafik 3.1. TRA2 Bölgesi İlleri ve Türkiye’de Kişi Başına GSYİH Düzeyi (2014, Dolar)

İl ve bölge düzeyindeki kişi başına GSYİH verileri, bölge illerinin Türkiye içindeki ağırlığı ve TRA2 Bölgesi değerleri ile Türkiye ortalamasının karşılaştırılmasında katkı sağlama ve bölge illerinin ekonomik durumunu bir açıdan görülmesini sağlamaya imkân sunmakla birlikte bölge GSYİH’nın sektörel dağılımı ve Türkiye ile karşılaştırması bu noktada daha kaliteli bilgiler sunabilmektedir.

3.1.4 TRA2 Bölgesi GSYİH’nın Sektörel Dağılımı

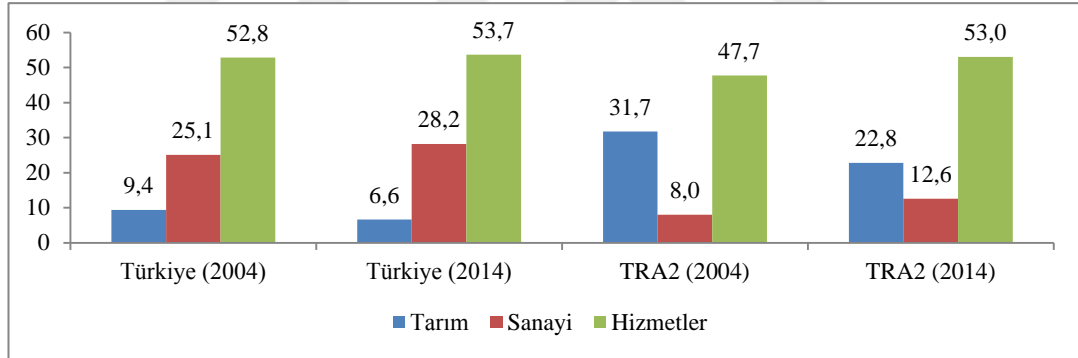
Bölgesel GSYİH düzeylerinin sektörel dağılımı, Türkiye’nin sektörel dağılımı ile karşılaştırılır ve TRA2 Bölgesinin Türkiye’nin her bir sektöründeki üretimin ne kadarını gerçekleştirdiğine bakılırsa, TRA2 Bölgenin ekonomik resmi daha net görülebilir. Bu bağlamda, Tablo 3.5’de görüldüğü gibi, TRA2 Bölgesi GSKD’nin sektörel dağılımı Türkiye sektörel dağılımından farklılık arz etmektedir. 2004-2014 döneminde hizmetler sektörü Türkiye ve TRA2 Bölgesinde ilk sıradaki sektördür. Hizmetler sektörünün payı 2014 yılı itibarıyla Türkiye’de %53,7 düzeyinde iken TRA2 Bölgesinde %53 oranındadır. Buna karşın Türkiye’de ikinci sırada sanayi sektörü (%28,2 pay) ve üçüncü sırada tarım sektörü (%6,6 pay) bulunurken TRA2 Bölgesinde tarım sektörü %22,8 payla ikinci sırayı, sanayi sektörü %12,6 payla üçüncü sırayı almaktadır.

Tablo 3.5. TRA2 Bölgesi ve Türkiye’de GSYİH’nın Sektörel Dağılımı, 2004-2014 (%)

	Tarım				Sanayi				Hizmetler			
	2004	2008	2011	2014	2004	2008	2011	2014	2004	2008	2011	2014
TRA2	31,7	22,5	29,9	22,8	8,0	10,9	10,3	12,6	47,7	55,6	47,7	53,0
Türkiye	9,4	7,5	8,2	6,6	25,1	26,2	26,9	28,2	52,8	55,3	52,8	53,7

Kaynak: TÜİK, *Bölgesel GSYİH, İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörlere) Göre Dağılım, İBBS 2 Düzey.* (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522 Erişim: 25.12.2016)

Tablo 3.5 ve grafik 3.2’de gözlemlenen bu durum bölgenin tarıma dayalı ekonomik yapısı ve bölgede sanayi payının Türkiye ortalamasının yarısına bile ulaşamamasını göstermesi açısından manidardır. Bununla birlikte son yıllarda tarımın bölgesel GSYİH içindeki payı yaklaşık dokuz puan azalırken sanayi sektörü bölgesel GSYİH düzeyinin görece zayıf da olsa yükselme eğilimi bulunmaktadır. Sanayinin payının yaklaşık dört puan artması son yıllarda bölgeye sağlanan genel teşvikler yanı sıra TKDK ve SERKA gibi kurumların sağladığı teşviklerle tarıma dayalı bazı sanayilerin gelişmesi ile açıklanabilir.

Grafik 3.2. Türkiye ve TRA2 Bölgesinde GSYİH’nın Sektörel Dağılımı (2004 ve 2014, %)

Öte yandan bu gelişme, Tablo 3.6’da görüleceği gibi, TRA2 Bölgesi tarım sektörünün Türkiye toplam tarımsal katma değeri içindeki payının azalmasını da açıklamakta ve tablodan çıkarılabileceği gibi, bölgede tarım ikinci önemli sektörü olsa da bu durum çiftçinin ve sektörün iyi durumda olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim TRA2 Bölgesi, Türkiye’nin toplam tarımsal üretiminin 2004’de sadece %2,27 kadarını üretirken dalgalı bir seyirle 2008’de %1,81 oranına inmiş, ardından tarımsal rekoltenin güçlendiği 2011’de %2,36 düzeyine yükselse de 2014’de %2,10 oranına gerilemiştir. Ayrıca toplam düzeyde bölgesel GSYİH, Türkiye GSYİH değerinin sadece %0,61’i

kadardır. Sanayi sektöründe görece bir kıpırdanma olsa da TRA2 Bölgesi 26 Düzey 2 Bölgesi içinde bölgesel GSYİH olarak sonuncu sırada bulunmaktadır.

Tablo 3.6: TRA2 Bölge GSYİH'nın Türkiye GSYİH ve Sektörel Üretiminde Payı (%)

Düzey 2	Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH	Türkiye Sırası
TRA2	2004	2,27	0,21	0,61	0,67	26
	2006	2,03	0,23	0,62	0,63	26
	2008	1,81	0,25	0,61	0,60	26
	2011	2,36	0,25	0,59	0,65	26
	2014	2,10	0,27	0,60	0,61	26

Kaynak: TÜİK, *Bölgesel GSYİH, İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörlere) Göre Dağılım, İBBS 2 Düzey*. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522 Erişim: 25.12.2016)

Bu noktada belirtmek gerekir ki, tarımsal ve hayvansal üretimle bilinen bölgenin tarımsal katma değerinin Türkiye toplam tarımsal değeri içindeki payının görece düşük olması yanı sıra bölgede sanayinin görece geri kalması bölgede işsizlik dahil bir kısım sosyoekonomik sorunlara yol açmakta ve bölgesel dengesizliğin sürmesine yol açacak biçimde fizik ve beşeri sermayenin bölgeden göçünün sürmesine yol açmaktadır. Oysa TRA2 Bölgesi denilince tarım ve hayvancılık, akla gelen ilk geçim kaynağıdır. Örneğin bölge küçükbaş hayvancılıkta, Türkiye toplam koyun varlığının %8,13'ne ve büyük baş hayvan miktarının yaklaşık %9'una sahiptir. Bölgede arazi kullanımında hayvancılık potansiyeline katkı sağlayan çayır ve meraların payı %51'lik oran ile Türkiye ortalamasının (%18,7) yaklaşık 3 katıdır⁵. Bölge ekonomisi ağırlıklı olarak hayvancılığa dayanıyor olmakla birlikte Iğdır, Kağızman ve Posof gibi mikro klima özelliğine sahip yerlerde hayvancılıktan ziyade sebze ve meyve üretimi ön plana çıkmaktadır. Bölgenin markalaşma potansiyeli yüksek olan kaşar, bal, gravyer peyniri, kaz eti ve kaz ciğeri gibi ürünler, katma değer yaratma açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte bölgedeki tarımsal üretim değeri, yukarıda belirtildiği gibi, ülke katma değerine giderek daha az katkı yapmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında; istihdamın büyük kısmının tarım sektöründe bulunmasına rağmen, katma değeri yüksek ürünler üretilmemesi, işletme verimliliklerinin düşük olması ve tarım sektöründeki gizli işsizlik sayılabilir.

Bölgede gelişme potansiyeli taşıyan bir diğer sektör ise turizmdir. TRA2 Bölgesinde doğa, kış, inanç, termal ve kültür turizmi gibi alternatif turizm imkânları

⁵ SERKA, *TRA2 Düzey II Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) 2010-2013 Bölge Planı*, Ankara, 2010, ss. 37-46.

bulunmaktadır. Ağrı Dağı, İshakpaşa Sarayı, Kaplıcalar, Anı Ören yeri, Sarıkamış bölgenin önemli kültür turizm değerlerinin başında gelmektedir. Öte yandan TRA2 Bölgesi, sanayinin genel olarak gelişmediği bir bölgedir. İşyeri sayısı ve istihdam noktasında bölgede gıda ürünleri ve içecek sanayi, imalat sanayinin diğer alt kollarından daha yüksek oranlara sahiptir. Bununla birlikte bölgedeki mevcut imalat sanayi tesislerinin istihdam kapasiteleri çok düşüktür (işyeri başına istihdam oranı 3,6 kişi, 2002) ve bazı tesisler çeşitli nedenlerle faaliyet göstermemektedir. Sanayinin gelişmesi için önemli bir potansiyel oluşturan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi siteleri (KSS) bakımından bölge, Türkiye ortalamasının çok gerisindedir. Bölgede toplam 5 adet OSB bulunmaktadır.⁶

3.1.5. TRA2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı ve İşsizlik

TRA2 Bölgesindeki istihdamın sektörel durumuna bakıldığında, yine Türkiye ile uyumlu olmayan bir yapı göze çarpmaktadır. Tablo 3.7’de görüldüğü gibi TRA2 Bölgesinde 2004’de tarım sektörü %63,3 ile en fazla istihdam sağlayan sektörken ikinci sırada %31,8 ile hizmetler, üçüncü sırada yaklaşık %5 payla sanayi sektörü yer almıştır. TRA2 Bölgesi istihdamının sektörel dağılımında bu dönemde tarımın payı azalarak 2013’de %54 düzeyine inmiş, ancak 2014 Şubat ayında AB’ne uyum çerçevesinde geçilen yeni hane halkı işgücü istatistikleri bölgesel sonuçlarına göre 2015’de daha yüksek (%59,5) tahmin edilmiştir. Tabloya dikkatle bakıldığında TRA2 Bölgesi istihdamında tarımın payının halen çok yüksek olduğu ve Türkiye ortalamasının üç katına yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, bölge istihdamında tarımın öneminin azalmakla birlikte Türkiye’deki azalma kadar güçlü olmadığını gösterdiği gibi, TRA2 Bölgesinde çiftçilerin toplam istihdam içindeki payları ile elde ettikleri bölgesel gelir pastası arasındaki çarpıklığı da göstermektedir. Bir başka deyişle, Türkiye’de olduğu gibi, TRA2 Bölgesinde de yaklaşık 3 çiftçi 1 dilim milli gelir veya bölgesel gelir pastası ancak alabilmektedir.

⁶ SERKA, a.g.e., s. 7.

Tablo 3.7. TRA2 ve Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2004-2013

	Yıl	Tarım (%)	Sanayi * (%)	Hizmet (%)
TRA2	2004	63,3	4,9	31,8
	2009	64,1	6,4	29,6
	2012	52,7	13,2	34,1
	2013	54,0	15,0	31,0
	2014	59,6	14,0	26,4
	2015	59,5	12,2	28,3
TÜRKİYE	2004	29,1	24,9	46,0
	2009	24,6	25,3	50,1
	2012	24,6	26,0	49,4
	2013	23,6	26,4	50,0
	2014	21,1	27,9	51,0
	2015	20,6	27,2	52,2

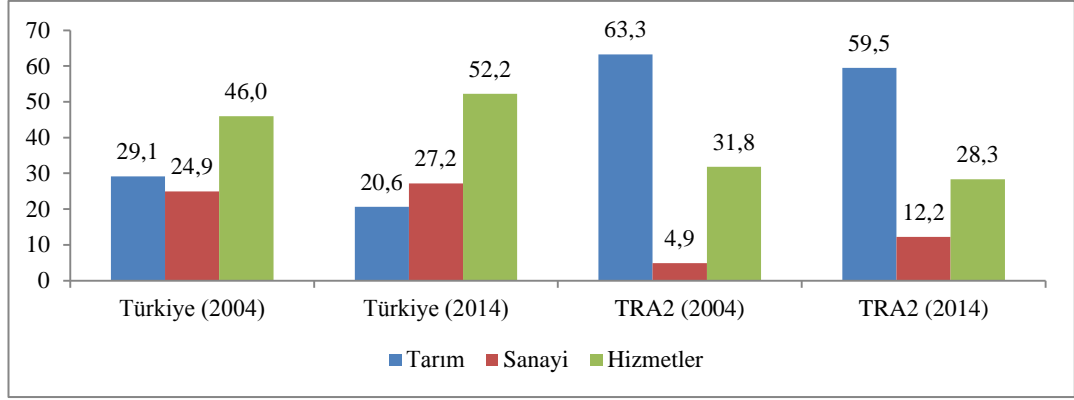
Kaynak: TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçları (2004-2013 dönemi ve 2014 sonrası)*

(*) İnşaat sektörü, sanayi sektörü içinde değerlendirilmiştir.

2004-2013 dönemi için bkz: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=605 (Erişim: 25.12.2016), 2014 sonrası için bkz: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2321 (Erişim: 25.12.2016)

Yine tabloda görüldüğü üzere, dönem içinde TRA2 Bölgesi istihdamında hizmetler sektörünün payı dalgalı seyirle 2004’de %31,8 oranından 2012’de %34,8’e yükselse de, yeni hane halkı işgücü istatistikleri bölgesel sonuçlarına göre 2014’de %26,4 ve 2015’de %28,3 olmuştur. Yani TRA2 Bölgesi istihdamı içinde hizmetler sektörünün payı azalmıştır. Bu noktada TRA2 Bölgesi istihdamı içinde hizmetler sektörünün payı azalırken GSYİH içindeki payının artması biçiminde ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır.

TRA2 Bölgesi istihdamında asıl gelişmenin sanayi sektöründe olduğu söylenebilir. Şöyle ki TRA2 Bölgesi istihdamında sanayinin payı 2004-2013 döneminde 3 katına çıkarak 2013’de %15’e ulaşmış, ancak yeni hane halkı işgücü istatistikleri bölgesel sonuçlarına göre 2015’de %12,2’ye gerilemiştir. Bununla birlikte istihdamda sanayinin payının dönem başına göre 2,5 katına ulaşması önemlidir. Ancak bu gelişmenin yeterli olduğu söylenemez. Çünkü Tablo 3.7 ve grafik 3.3’de görüldüğü üzere TRA2 Bölgesi istihdamı içinde sanayinin payı Türkiye ortalamasının halen yarısını bile bulmamaktadır.

Grafik 3.3. Türkiye ve TRA2 Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2004 ve 2014, %)

Öte yandan TRA2 Bölgesi ve Türkiye’de işgücüne katılım oranı ve işsizlik oranlarının gelişimine bakıldığında Tablo 3.8’de görüldüğü gibi, işgücüne katılma oranı ve toplam istihdam oranında 2009-2010 yılları bir kenara bırakılırsa belirgin artış olmuştur. Örneğin 2004’te TRA2 Bölgesinde %43,4 olan istihdam oranı 2013’de %54,4 düzeyine yükselmiş, ancak 2015’de görece azalarak %52 olmuştur.

Tablo 3.8: TRA2 Bölgesi ve Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik (2004-2014, bin kişi ve %)

		2004	2008	2009	2010	2012	2013	2015
TRA2	İşgücü	304	334	336	339	393	413	407
	İstihdam Edilenler	299	315	304	304	364	385	391
	İşsiz	5	19	32	35	29	28	16
	İşgücüne katılma oranı	44,2	51,6	51,1	50,9	55,0	58,3	54,2
	İstihdam Oranı	43,4	48,8	46,3	45,7	50,9	54,4	52,0
	İşsizlik Oranı	1,8	5,6	9,4	10,3	7,4	6,7	3,9
TÜRKİYE	İşgücü	22.016	23.805	24.748	25.641	27.339	28.271	29.678
	İstihdam Edilenler	19.632	21.194	21.277	22.594	24.821	25.524	26.621
	İşsiz	2.835	2.611	3.471	3.046	2.518	2.747	3.057
	İşgücüne katılma oranı	46,3	46,9	47,9	48,8	50,0	50,8	51,3
	İstihdam Oranı	41,3	41,7	41,2	43,0	45,4	45,9	46,0
	İşsizlik Oranı	10,8	11,0	14,0	11,9	9,2	9,7	10,3

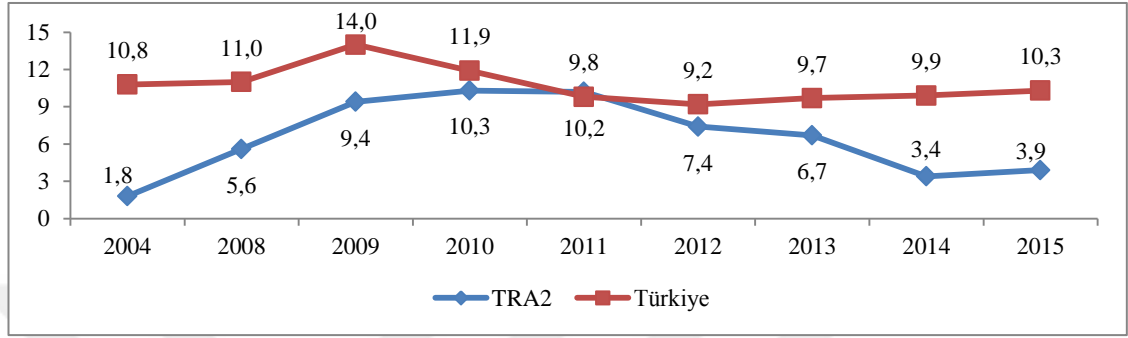
Kaynak: TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçları (2004-2013 dönemi ve 2014 sonrası)*

2004-2013 dönemi için http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=603 (Erişim: 25.12.2016)

2014 sonrası için bkz: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2319 (Erişim: 25.12.2016)

2004-2013 döneminde Türkiye istihdam oranı sürekli bölgedeki oranların altında kalmıştır. Bu durumun bölgede ücretsiz aile işçisi olarak erkek ve kadınların tarımda istihdam edilmeleri nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir. TRA2 Bölgesinde sanayileşme

düzeı Türkiye ortalamasına göre düşük olsa da özellikle 2005-2010 döneminde işsizlik oranı hızla yükselmiş, Grafik 3.4’de görüldüğü üzere, 2004’de %1,8 gibi oldukça düşük düzeyden 2010’da %10,3 düzeyine çıkmıştır. Bununla birlikte işsizlik oranı 2012 sonrası azalmış, 2015 yılı itibarıyla Türkiye’deki yüksek oranlı işsizliğin (%10,3) aksine TRA2 Bölgesi işsizlik oranı %3,9 oranına gerilemiştir.

Grafik 3.4: Türkiye ve TRA2 Bölgesinde İşsizliğin Gelişimi (2004-2015 ve %)

Bu dönem içindeki bölgede 2004’de 5.000 kişi işsizken 2009’a kadar işsiz sayısı 32.000 kişiye yükselmiş, 2011’de 39.000 kişinin işsiz olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye’de işsizlik oranının görece yüksek kaldığı 2008-2010 döneminde bölgede işsizlik oranlarının da yüksek seyretmesi söz konusu olmuştur. Öte yandan TRA2 Bölgesinde işsizliğin geniş yaş gurupları ve dönemlere göre değerlendirmesi yapıldığında, özellikle genç nüfus içerisinde yüksek işsizlik oranlarına rastlamak mümkündür. Ayrıca bu oranların özellikle ekonomik krizlerin yoğunlaştığı 2008 ve sonrasında önemli ölçüde artması da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda işsizlik oranının en üst düzeye çıktığı 2009 ve 2010 yıllarında 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı %17’nin üstünde seyretmiştir⁷.

3.1.6. TRA2 Bölgesi Dış Ticaretinin Gelişimi ve Sektörel Dağılımı

TRA2 Bölgesi coğrafi konumuna bakıldığında, dış ticaret-sınır ticareti açısından önemli bir potansiyelin bulunduğu görülmektedir. Şöyle ki, Türkiye’de sınır ticareti yapılan 13 ilden 3’ü TRA2 Bölgesinde bulunmaktadır. TRA2 Bölgesinde sınır ticareti yapılan iller, sınır kapıları ve sınır ticareti yapılan ülkeler Tablo 3.9’da görülmektedir. Bölgede bulunan ve tabloda gösterilen sınır kapıları yanı sıra Türkiye ile Ermenistan

⁷ Üzümcü ve Özyakışır, a.g.e., ss. 157-181.

arasında kara taşıtlarının geçebileceği tek sınır kapısı Iğdır-Alican sınır kapısı yanı sıra Kars-Akyaka ilçesi Doğu Kapı 1993 yılından beri kapalı durumdadır⁸.

Tablo 3.9. TRA2 Bölgesi Sınır Kapıları

İL	SINIR KAPISI	KARŞI ÜLKE
Ağrı	Gürbulak	İran
Iğdır	Dilucu	Nahcivan
Ardahan	Türkgözü	Gürcistan ve Diğer B.D.T ülkeleri

Son yıllarda TRA2 Bölgesi, Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu, Kars-Iğdır-Nahcivan Demiryolu, Kars Lojistik Merkezi (KLM) gibi büyük kamu yatırımlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu gelişmeler, bölgenin Türkiye'nin dış ticareti açısından ileride çok önemli roller üstleneceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda BTK ve KLM'nin bölgede yatırım yapmak isteyen firmalar açısından önemli iktisadi kazanımlar sağlayacağı söylenebilir⁹. BTK'nin 2017 yılında ve KLM'nin 2018'de tamamlanması beklenmektedir. Bu projeler hayata geçtiğinde bölge için önemli kazançlar sağlayacağı gibi, Londra'dan Pekin'e uzanan "demir ipek yolu" projesinin Türkiye'deki önemli kısmı tamamlanmış olacaktır¹⁰. Bu noktada TRA2 Bölgesi 2002-2015 dönemi dış ticaretinin gelişimine Tablo 3.10 yardımıyla bakılabilir.

⁸ Karabulut, a.g.e., s. 85-89.

⁹ Adem Üzümcü, Erkan Tokucu ve Gülseren Ergiçay, "Kars Lojistik Merkezinin (KLM) TRA2 Bölgesinin Kalkınması ve Kars Ekonomisi Açısından Önemi: Bir İktisadi Analiz", *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (Sayı: 10.), 2015, s. 191-222.

¹⁰ Üzümcü ve Akdeniz, a.g.m., s. 173-175.

Tablo 3.10. TRA2 Bölgesi ve Türkiye Dış Ticareti: 2002-2015 (milyon dolar ve %)

	İHRACAT										
	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
KARS	0,8	3,3	1,9	0,3	0,2	0,2	1,1	3,2	0,6	0,4	-
ARDAHAN	0,2	0,3	0,2	1,4	1,9	3,3	1,6	1,9	0,5	1,2	1,0
AĞRI	3,2	21,1	26,1	50,7	44,3	76,9	77,7	42,1	56,2	82,6	87,6
İĞDIR	21,5	35,6	54,5	86,5	79,7	101,7	98,1	84,7	140,4	123,2	132,0
TRA 2	25,8	60,4	82,8	140,0	126,2	182,1	178,5	132,0	197,5	207,4	220,7
Türkiye	36.059	63.167	85.535	132.027	102.143	113.883	134.907	152.461	151.803	157.610	143.839
TRA2/Türkiye	0,07	0,10	0,10	0,11	0,12	0,16	0,13	0,08	0,13	0,13	0,15
	İTHALAT										
	2002	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
KARS	0,6	1,1	1,1	0,7	0,9	3,0	1,8	4,0	4,8	3,4	2,3
ARDAHAN	0,2	0,2	0,02	-	0,0	0,4	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2
AĞRI	8,3	14,8	40,6	77,1	45,2	59,0	71,2	76,2	89,4	65,6	99,8
İĞDIR	1,7	5,6	3,1	2,1	2,5	5,6	8,3	8,1	10,7	16,8	14,0
TRA2	10,9	21,7	45,1	79,9	48,6	68,0	81,5	88,3	105,1	85,8	115,3
Türkiye	51.554	97.540	139.576	201.963	140.928	185.544	240.842	236.545	251.661	242.177	207.234
TRA2/Türkiye	0,02	0,02	0,03	0,04	0,03	0,04	0,03	0,03	0,04	0,03	0,06

Kaynak: TÜİK, *İllere Göre İhracat*,

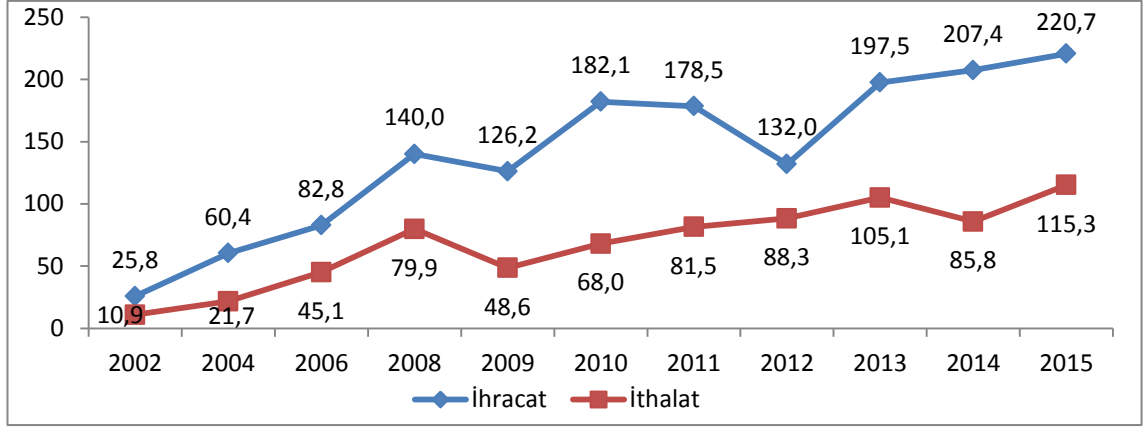
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=646.(Erişim:26.12.2016)

TÜİK, *İllere Göre İthalat*,

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=647.(Erişim:26.12.2016)

Tablo 3.10 ve Grafik 3.5’de görüldüğü gibi, 2002’de bölge ihracatı 25,8 milyon dolarken artarak 2015’de 220,7 milyon dolara yükselmiştir. 2002 yılında olduğu gibi 2015 yılı itibarıyla da bölgede en fazla ihracat yapan il 132 milyon dolarla Iğdır’dır. Bu ili 87,6 milyon dolarla Ağrı, 1 milyon dolarla Ardahan takip etmektedir. Diğer yıllarda düşük miktarda ihracat yapan Kars ilinde 2015’de ihracat olmamıştır. Bölge toplam ihracatının Türkiye ihracatındaki payı çok düşük düzeydedir. Bölge ihracatının Türkiye ihracatındaki payı 2015 yılında %0,15 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan TRA2 Bölgesi ithalatı 2002’de 10,9 milyon dolarken yükselerek 2015’de 115,3 milyon dolara ulaşmıştır. Bölgenin önemli ithalatçısı Ağrı ilidir. Bu bağlamda bölge ithalatında 2015 yılı itibarıyla 99,8 milyon dolarla Ağrı ilk sırada yer alırken, Ağrı’yı 14 milyon dolarla Iğdır; 2,3 milyon dolarla Kars ve 156 bin dolarla Ardahan takip etmektedir. İhracatta olduğu gibi Türkiye ithalatında bölgenin payı çok düşük düzeydedir. 2015 yılında bölge ithalatı Türkiye ithalatının sadece %0,06’sını oluşturmuştur¹¹.

¹¹ Adem Üzümcü, Samet Topal ve Murat Akça, “TRA1 ve TRA2 Bölgesinin Dış Ticaret Özellikleri ve Kars Lojistik Merkezinin Önemi”, *1. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Kafkas Üniversitesi, İİBF, 1-3 Ekim 2015, Kars, ss. 619-652.

Grafik 3.5: TRA2 Bölgesi İhracat ve İthalatının Gelişimi (2002-2015, milyon dolar)

Grafikte görüldüğü üzere, Türkiye'nin aksine, TRA2 Bölgesi dış ticaret fazlası vermektedir. Bununla birlikte iller düzeyinde dış açık ve dış ticaret fazlası söz konusudur. Bölgede bazı yıllarda Ağrı ili ve genelde Kars ili dış ticaret açığı vermekte, buna karşın Iğdır sürekli dış ticaret fazlası vermektedir. Örneğin Iğdır ili, 2015 yılında 117,9 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir.

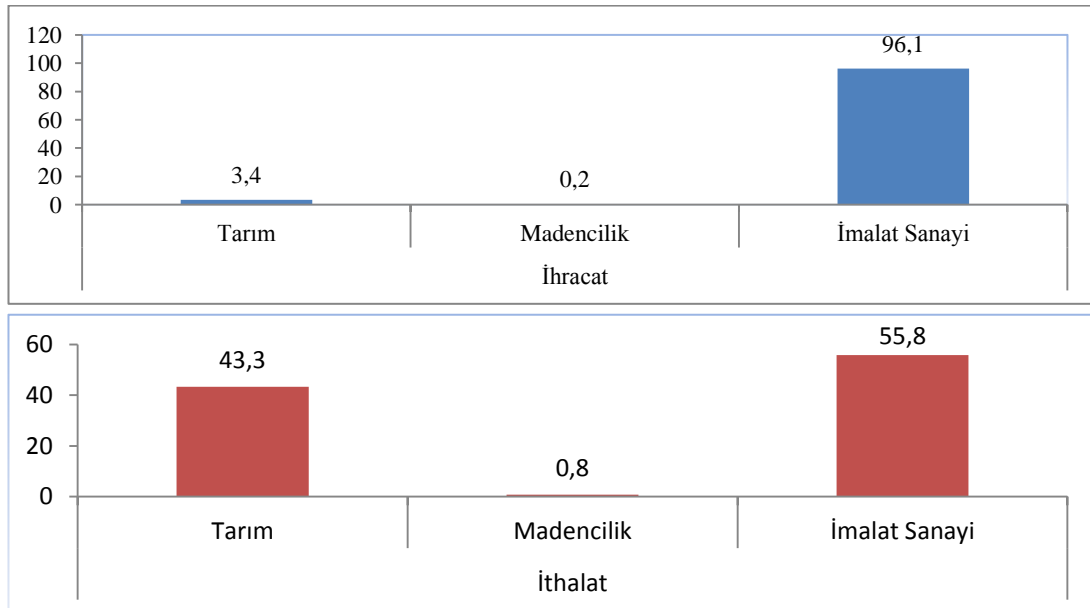
TRA2 Bölgesinin 2010-2015 dönemindeki dış ticaretinin sektörel dağılımı da Tablo 3.11'de yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, TRA2 Bölgesi ihracat ve ithalatında ilk sırada imalat sanayi yer almaktadır. TRA2 Bölgesinin 2015 yılı imalat sanayi ihracatı 212,1 milyon dolar (%96,1 pay) olmuş, bölgenin aynı yıl imalat sanayi ithalatı ise 64,3 milyon dolar (%55,8 pay) olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.11: TRA2 Bölgesi Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı (ISIC Rev 3 Sınıflaması, 2010-2015, Dolar ve %)

		İHRACAT					
Sektör		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tarım	Miktar	4.949.559	4.791.875	1.613.190	1.723.854	9.262.228	7.539.289
	%	2,7	2,7	1,2	0,9	4,5	3,4
Madencilik	Miktar	245.111	923.686	833.172	524.026	1.294.617	452.505
	%	0,1	0,5	0,6	0,3	0,6	0,2
İmalat sanayi	Miktar	176.790.264	172.130.187	128.914.632	194.938.336	196.602.879	212.110.814
	%	97,1	96,4	97,7	98,6	94,8	96,1
Toplam	Miktar	182.060.574	178.466.666	131.924.952	197.678.967	207.622.851	220.701.102
		İTHALAT					
Sektör		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Tarım	Miktar	23.497.683	26.301.276	40.833.026	37.893.209	27.729.554	49.977.402
	%	34,6	32,2	46,2	36,1	32,3	43,3
Madencilik	Miktar	42.684	6.387	760.000	611.990	1.131.620	932.857
	%	0,1	0,0	0,9	0,6	1,3	0,8
İmalat sanayi	Miktar	43.993.547	54.858.491	46.420.213	66.190.254	56.809.211	64.349.552
	%	64,7	67,2	52,6	63,0	66,2	55,8
Toplam	Miktar	68.010.302	81.583.786	88.329.057	105.001.568	85.779.504	115.361.376

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri, Dinamik Sorgulama Sonuçları*, (<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>). Erişim: 26.12.2016.

Grafik 3.6'da görüldüğü gibi, madencilik ürünleri ithalat payının çok düşük olduğu TRA2 Bölgesi ithalatında tarım ve ormancılık sektörünün %32-%46 arası değişen bir payı bulunmaktadır. Tarıma dayalı ekonomik yapıya karşın Türkiye örneğinde olduğu gibi TRA2 Bölgesinde ihracatın sanayi ürünlerinden oluşması söz konusudur. Bölge tarım ürünleri ithalatının oransal payının yüksekliği meyve ithalatından kaynaklanmaktadır.

Grafik 3.6: TRA2 Bölgesi Dış Ticaretinin Sektörel Dağılımı (2015, % Pay)

Fasıllar itibarıyla bakıldığında 2015 yılı TRA2 Bölgesi ihracatında ilk sırada 23,5 milyon dolarla 61. Fasil (örme giyim eşyaları), ikinci sırada 20 milyon dolarla 34. Fasil (sabunlar) ve üçüncü sırada 19,5 milyon dolarla 19. Fasil (hububat) yer almaktadır. TRA2 Bölgesi ihracatında ilk beş fasılın oransal paylarının %11 ile %5,6 arası olması fasıllar itibarıyla bölge ihracatında olumlu çeşitlenmeyi göstermektedir.

TRA2 Bölgesi ithalatında ise ilk sırayı 38,3 milyon dolarla 8. Fasil (meyveler), ikinci sırayı 10,4 milyon dolarla 95. Fasil (oyuncaklar) ve üçüncü sırayı 9,2 milyon dolarla 41. Fasil (ham postlar) almaktadır. TRA2 Bölgesi ithalatında fasıllar itibarıyla ihracata oranla oransal paylar itibarıyla görece bir yoğunlaşma bulunmaktadır. TRA2 Bölgesinden 2015’de en fazla ihracat 107, 5 milyon dolarla Azerbaycan’a gerçekleştirilmiş, İran’a ihracat ikinci sırayı (88 milyon dolar) almıştır. Bu iki ülke, bölge ihracatında %87 paya sahiptir. Sırasıyla Gürcistan’a 11,3 milyon dolar, Türkmenistan’a 6,9 milyon dolar ve Kırgızistan’a 2,1 milyon dolar ihracat yapılmıştır. TRA2 Bölgesinin 2015’de yaptığı ithalatta ilk sırayı 41,2 milyon dolarla Çin almış, bu ülkeyi 28,7 milyon dolarla İran, 22,5 milyon dolarla Özbekistan izlemiştir. Bu üç ülkenin TRA2 Bölgesi ithalatındaki payı toplamda %80 düzeyini aşmaktadır. Bu bağlamda bölge ihracat ve ithalatında Azerbaycan ve İran yanı sıra Çin önemli yer tutmaktadır¹².

TRA2 Bölgesinin ekonomik göstergelerini bu şekilde inceledikten sonra bölgenin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi (SEGE) açısından durumuna bakılabilir.

3.2.TRA2 Bölgesi İlleri Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) ve Rekabetçilik Düzeyi Gelişmeleri

TRA2 Bölgesinde yer alan illerin SEGE değerleri açısından 1996, 2003 ve 2011 yıllarında da buldukları durum incelendiğinde; Tablo 3.12’den izlenebileceği gibi TRA2 Bölgesi İllerinin SEGE değerleri sıralamasında son sıralarda yer aldıkları görülmektedir.¹³

¹² Adem Üzümcü ve Samet Topal, “TRA2 Bölgesi Dış Ticaret Özellikleri ve TRA2 Bölgesinden Türk Cumhuriyetlerine İhracat Yapan Firmaların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Analiz”, *II. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Bildiriler Kitabı*, Atatürk Üniversitesi, İİBF, 20-22 Ekim 2016, Erzurum, s. 77-98.

¹³ Bülent Dincer, Metin Özaslan ve Taner Kavasoglu, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003 s.55 - 56.

Tablo 3.12. TRA2 Bölgesi İlleri SEGE Değerleri ve Sıralaması

	1996 Sıralaması (76 İl)	Endeks (1996)	SEGE Bölge Grubu	2003 Sıralaması (81 İl)	Endeks (2003)	SEGE Bölge Grubu	2011 Sıralaması (81 İl)	SEGE Bölge Grubu
KARS	62	- 0,75467	5	67	- 0,81944	5	68	6
İĞDIR	69	- 0,98002	5	69	- 0,89094	5	69	6
ARDAHAN	72	- 1,05751	5	74	- 1,07324	5	71	6
AĞRI	74	- 1,13453	5	80	- 1,28116	5	79	6

Kaynak: DPT, 2003 ve DPT, 2012. Basın Açıklaması

TRA2 Bölgesinin bu tabloda il bazında değerlendirildiğinde Kars ilinin 62. sıradan, yeni illerin kurulması ve SEGE değerinin 2003 sıralamasında azalmasının da etkisiyle 67. sıraya gerilediği ve 2011’de bir sıra daha gerileyerek 68. sıraya indiği görülmektedir. Iğdır’ın yeni illerin kurulması sonrası illerin sayısındaki artmaya karşın SEGE değerinde görece iyileşme sonucu 69. sıradaki yerini 2003 ve 2011 sıralamasında koruduğu anlaşılmaktadır. Ardahan’ın yeni iller kurulması sonrası 2003 sıralamasında SEGE değerinin düşmesinin etkisiyle 74. sıraya gerilediği, buna karşılık SEGE 2011 değerine göre ise üç sıra iyileşme yaşandığı görülmektedir. Benzer şekilde Ağrı ili 1996 sıralamasında 76 il içinde sondan ikinci (74) ve yeni iller kurulması sonrası 2003 sıralamasında SEGE değerinin de azalmasının etkisiyle yine sondan ikinci (80.) sırada bulunduğu ve SEGE 2011 değerine göre durumunda bir sıra iyileşme gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede TRA2 Bölgesinin 9. Kalkınma Planında belirtildiği gibi, 26 Düzey 2 Bölgesi içinde 25. sırada olması da, bu bölgenin olumsuz ekonomik koşullar içinde bulunduğunun en önemli kanıtıdır.¹⁴

TRA2 Bölgesi illerine ilişkin gerek Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından hazırlanan iller arası rekabetçilik endeksinde ve gerekse Ekonomi ve Dış Politika Merkezi (EDAM) tarafından açıklanan Türkiye için rekabet endeksinden alınan sonuçlar da bu bölgedeki ekonomik faaliyetlerin yetersizliğine ve dolayısıyla bölgeden göçün nedenlerine ışık tutacak niteliktedir¹⁵.

Bu bağlamda URAK çalışmasına göre Kars; 2007-2008 çalışma sonuçlarına göre 68. sırada iken 2008-2009 çalışmasında 67. sıraya çıkmış, ancak 2009-2010

¹⁴ DPT, 2006, 9. Kalkınma Planı: 2007-2013, Ankara, s54.

¹⁵ Üzümcü ve Özyakışır, a.g.m., s.157-181

çalışmasında yeniden 68. sıraya yerleşmiştir. EDAM tarafından 2009'da yapılan çalışmada ise Kars ili 65.sırayı almıştır.¹⁶ Benzer biçimde URAK tarafından yapılan çalışmalarda önce 77. sırayı alan, daha sonraki çalışmada 70.sıraya yükselen Ağrı sonraki çalışmada yeniden 79. sıraya inmiş, EDAM çalışmasına göre 80. sırada yer bulmuştur.¹⁷ Iğdır ili URAK çalışmalarında sırasıyla 75, 69 ve 72.sırada yer alırken EDAM çalışmasında 70.sırada değerlendirilmiştir.¹⁸ Ardahan ili için URAK çalışmalarının sonuçlarına bakıldığında ise ilk iki çalışmada 79. sırada bulunan il son çalışmada 78.sırada değerlendirilmiş, EDAM çalışmasında 73. sırada görülmüştür.¹⁹ Bu çalışmaların sonuçları ile SEGE çalışmalarının sonuçları arasında benzerlik bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmaların alt bileşenlerinde her bir ilin sıralamadaki yerinin ilin söz konusu alt bileşendeki özellik veya performansına göre değişebildiğini belirtmek gerekmektedir.

3.3.TRA2 Bölgesi İllerinde Ekonomik Yapı ve Sanayi

Bu başlık altında dört ile ait genel ekonomik yapı ve sanayinin durumuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir. TRA2 Bölgesin illerinin sanayi düzeyi ile ilgili bilgiler genel olarak Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü veri tabanında kaydı tutulan, sanayi sicil verileri (sanayici sicil kaydı bulunan firmalar) olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte detaylı veriler elde edebilmek amacıyla 4 ilde mevcut bakanlık taşra teşkilatından elde edilen bilgiler ile Sanayi Bölgeleri Genel Müdürlüğü ve Ekonomi Bakanlığında (Dış Ticaret Müsteşarlığı) alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanan “81 İl Sanayi Durum Raporu” adlı çalışmadan derlenen bilgilere de verilmiştir. Bu rapor her yıl güncellenmekle birlikte en son güncel rapor 2014 yılı Ekim ayı sonunda yayımlanmıştır.²⁰

¹⁶ SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı), *Kars'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*, Kars Yatırım Destek Ofisi, Kars, 2012, s3-4.

¹⁷ SERKA, *Ağrı'nın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*, Ağrı Yatırım Destek Ofisi, Ağrı, 2013, s5-7.

¹⁸ SERKA, *Iğdır'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*, Iğdır Yatırım Destek Ofisi, Iğdır, 2013, S7-8.

¹⁹ SERKA, *Ardahan'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*, Ardahan Yatırım Destek Ofisi, Ardahan, 2013, s 2-4.

²⁰ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *81 İl Sanayi Durum Raporu*, Ankara, Ekim 2014, s.1.

3.3.1.Kars İli Genel Ekonomik Yapısı ve Kars Sanayisinin Durumu

Kars ili ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayalı bir yapıya sahiptir. İlde orta ve küçük ölçekli sanayi siteleri bulunmaktadır. Büyük ölçekli sanayi işletmesi olarak, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ve Kars Çimento Fabrikası ilde faaliyetini sürdürmektedir. İlde hammadde kaynaklarına bağlı olarak süt ürünleri, et ürünleri, orman ürünleri ve inşaat malzemeleri üretimi gelişmiştir. Özellikle Kars kaşarı, gravyeri ve balı ülke genelinde oldukça meşhurdur. Ulaşım imkânlarının gelişmesi ile hammadde ve pazar sorunu nispeten azalan Kars'ta, plastik ve metal ürünleri, tarım aletleri, temizlik maddeleri, inşaat malzemeleri, hazır yem, orman ürünleri ve mobilya üretimi de yapılmaya başlanmıştır²¹.

İldeki Ticaret Borsasının 800'ü faal olmak üzere 3.700 üyesi bulunmaktadır. Borsada en çok işlem gören ürünler şeker pancarı, elma, kuru soğan, patates, kaşar peyniri, bal, süt, et, tereyağı, beyaz peynir ve yumurtadır. Kars ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 43'tür. Türkiye genelindeki toplam sanayi işletmesi içerisinde Kars ili % 0.07'lik bir oran ile sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır²².

Kars ilinde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında; % 46 gıda ürünleri, % 13 diğer madencilik ve taş ocakçılığı, %13 Diğer metalik olmayan mineral ürünlerinin imalatı sektörleri ilk sıralarda yer almaktadır. Diğerleri sırasıyla; % 7 Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı,% 5 Madencilik destekleyici hizmet faaliyetleri,% 4 Ağaç ve mantar ürünlerinin imalatı(mobilya hariç),saz, saman ve benzeri malzemelerden, örülerek yapılan eşyaların imalatı,% 3 Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtım,% 2 Metal cevherler madencilik,% 2 Tekstil ürünleri imalatı,% 1 Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı,% 1 Ana metal sanayi, % 1 Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizatı hariç)% 1 Mobilya imalatı, ve % 1 Makine ve ekipmanlarının kurulumu ve onarımı şeklindedir.²³

²¹ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.243.

²² Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.243

²³ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.246.

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Kars ilinde sanayi işletmelerinde çalışan personel sayısı 1.280'dir. Ar-Ge birimi bulunan 4 sanayi işletmesinde çalışan personel sayısı 5'tir. Kalite kontrol birimi bulunan 8 işletmede ise çalışan sayısı 18'dir.²⁴

Kars ilinde 1 adet sicil almış organize sanayi bölgesi (OSB) bulunmakta olup, doluluk oranı; karma OSB'lerde %82'dir. Buna göre en az 10 kişilik istihdam sağlanması ve üretime geçilmesi halinde tahsisi yapılmamış parsellerin; Kars OSB'de %100 indirimli olarak yatırımcılara bedelsiz parsel tahsisi yapılabilecektir. Kars OSB, 200 hektar büyüklüğünde olup 2002 yılında tamamlanmıştır. Bölgedeki 83 adet sanayi parselinin 81 adedi tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin; 48 adedi üretim, 20 adedi inşaat, 13 adedi proje aşamasındadır. 2 adet parsel tahsis edilmemiştir. Üretime geçen parsellerde yaklaşık 500 kişi istihdam edilmektedir. Ağırlıklı sektör grubu; gıda ürünleri imalatı, diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı ve ağaç-ağaç ürünleri-mantar ürünleri sanayidir.²⁵

3.3.2. Ağrı İli Genel Ekonomik Yapısı ve Ağrı Sanayisinin Durumu

Ağrı ilinde mevcut sanayi, tarım sektörüne özellikle de hayvancılığa bağlı olarak gelişmiştir. İlin başlıca gelir kaynakları tarım, hayvancılık, sınır ticareti ve turizmdir. Aktif nüfusun büyük kesimi tarım ve hayvancılık alanında istihdam edilmektedir. İlde kamu ve özel sektöre ait yatırımlar bulunmaktadır. Şeker fabrikası ve Et Balık Kombinasyonu başlıca sanayi tesisleridir.

İlde bulunan OSB'nin alt yapı çalışmaları tamamlanarak, yatırım yapmaya hazır hale getirilmiştir. Hâlihazırda OSB'de özel sektöre ait 4 tesisin yatırım çalışmaları devam etmektedir. Diğer taraftan Ağrı Merkez ilçe, Doğubayazıt, Patnos, Diyadin, Eleşkirt küçük sanayi siteleri (KSS) tamamlanmış, Tutak küçük sanayi sitesi ise ihale aşamasındadır.²⁶

Ağrı ili, ticari anlamda diğer illere bağlı durumdadır. İlin sanayi ürünleri genellikle uzak illerden sağlanmaktadır. Diğer illere canlı hayvan ve hayvansal ürünler, yeşil mercimek, buğday ve ot satılmakta; karşılığında sebze-meyve, nebati yağlar, giyim eşyası, sanayi ürünleri, dayanıklı tüketim malları ile bazı hububatlar satın alınmaktadır. İl

²⁴ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.244.

²⁵ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.246.

²⁶ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *81 İl Sanayi Durum Raporu, Ankara, Ekim 2014*, s.35.

ticaret hâsulasının %45'ini toptan ve perakende ticaret, %55'ini ise otel ve lokanta hizmetleri oluşturmaktadır. Ağrı'da ticaret hayatına etki eden başlıca kuruluşlar; Ağrı ve Doğubayazıt Ticaret ve Sanayi Odası, Ağrı Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği bünyesinde faaliyet gösteren 15 meslek odası ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerdir. İl genelinde 8403 şirket mevcut olup, bunların 6462'si şahıs şirketi, kalan 1941 adedi ise sermaye şirketleridir. Ağrı'da bulunan Gürbulak Sınır Kapısı Türkiye'yi İran'a bağlayan en önemli sınırdır. Bölgede gümrük işlemlerinin gerçekleştirildiği tek iç gümrük olan Doğubayazıt Gümrüğü fizikî altyapı yetersizlikleri nedeniyle yeterli hizmet sunamamaktadır.²⁷

Ağrı ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 59'dur. Türkiye'nin toplam sanayi işletmesi içerisinde Ağrı ile %0,1'lik bir oran ile sanayisi az gelişmiş iller arasında yer almaktadır. Ağrı ilinde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında, gıda ürünleri imalatı sektörünün %51 payla ilk sırada olduğu görülmektedir. Diğer sanayi işletmelerinin bulunduğu alt sektörler sırasıyla; Diğerleri sırasıyla; % 17 Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, % 15 Diğer madencilik taş ocakçılığı, % 3 Deri ve ilgili ürünlerin imalatı, % 3 Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, % 2 İçecek İmalatı, % 2 Tekstil ürünleri imalatı, % 2 Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması, % 2 Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması % 1 Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, % 1 Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı(Makine ve Teçhizatı Hariç) ve % 1 Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı şeklindedir.²⁸

Sanayi sicil kayıtlarına göre, Ağrı ilinde kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı 1.147'dir. Ar-Ge birimi bulunan sanayi işletmesi sayısı 5, çalışan sayısı ise 14'tür.²⁹

Ağrı ilinde 1 adet OSB bulunmakta olup, doluluk oranı %4'dür. Buna göre en az 10 kişilik istihdam sağlanması ve üretime geçilmesi halinde tahsisi yapılmamış parsellerin; Ağrı OSB'de %100 indirimli olarak yatırımcılara bedelsiz tahsisi yapılabilecektir. Ağrı OSB, 100 hektar büyüklüğünde olup, 61 hektarlık kısmı kredilendirilmiş ve 2010'da tamamlanmıştır. OSB'de 110 adet sanayi parselinin 4 adedi

²⁷ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.33.

²⁸ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.32.

²⁹ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *81 İl Sanayi Durum Raporu*, Ankara, Ekim 2014, s.32.

tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin; 3 adedi üretim, 1 adedi inşaat aşamasındadır. 106 adet parcel tahsis edilmemiştir. Üretime geçen parsellerde yaklaşık 60 kişi istihdam edilmektedir. Ağırlıklı sektör grubu; gıda sanayidir.³⁰

3.3.3.Ardahan İli Genel Ekonomik Yapısı ve Ardahan Sanayisinin Durumu

Ardahan'da imalat sanayi profili küçük ölçekli imalat sanayi tesisleri niteliğindedir. Ardahan ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı bir yapıya sahiptir. İlde hayvancılık ağırlıklı olarak çayır ve mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Ağırlıklı olarak büyük baş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ardahan'da tarımsal ve hayvansal ürünler (süt ve süt ürünleri, et ve et ürünleri ile organik bal), gıda, giyim, ev araç ve gereçleri, inşaat malzemeleri ile diğer tüketim malları ticarete konu olmaktadır. Büyükbaş hayvancılık, arıcılık ve kaşar peyniri üretimi ildeki temel geçim kaynağıdır.³¹

Ardahan ilinin dış ticaret potansiyeli oldukça yüksektir. Gürcistan'a iki sınır kapısı olan Ardahan, Kafkaslara ve Türkiye Cumhuriyetlerine açılan bir kapı konumundadır. Bu kapılardan Türkgözü sınır kapısı hâlihazırda faaliyettedir. Aktaş sınır kapısının faaliyete geçmesi için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye ile Gürcistan arasında pasaport kullanmadan giriş ve çıkışlar yapılmaktadır. Bu bakımdan Ardahan ile Gürcistan arasında sınır ticareti kapsamında yapılacak dış ticaret Aktaş sınır kapısının açılmasıyla artış gösterecek ve Ardahan ekonomisine olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ardahan ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 28'dir. Türkiye genelindeki toplam sanayi işletmesi sayısı dikkate alındığında % 0,03'lük bir oran ile Ardahan, sanayisi gelişmemiş iller arasında yer almaktadır. Ardahan ilinde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında, %85'lik bir oran ile gıda ürünleri imalatı ilk sırada, %11'lik bir oran ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı ikinci ve %4'lük bir oran ile ana metal sanayi üçüncü sırada yer almaktadır. Sanayi sicil kayıtlarına göre, Ardahan ilinde kayıtlı işletmelerde çalışan personel sayısı 224'tür. Bir sanayi işletmesinde Ar-Ge bölümü bulunmaktadır. Ardahan ili OSB, 52 hektar

³⁰ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.35.

³¹ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.515.

büyükölğündedir ve 2012 yılında tamamlanmıştır. Bölgede 30 adet sanayi parseli bulunmaktadır.³²

3.3.4.İğdır İli Genel Ekonomik Yapısı ve İğdır Sanayisinin Durumu

İğdır ilinin Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ile Dilucu sınır kapısı, İran ile Boralan sınır kapısı ve Ermenistan ile Alican sınır kapısı bulunmaktadır. Söz konusu sınır kapılarının tümünün açılması ve ilde sınır ticaret merkezinin kurulması ile il ekonomisi çok önemli kazanımlar sağlayacaktır. Son yıllarda iç ve dış ticaretteki olumlu gelişmeler sayesinde şirketleşmenin önem kazanmış olması, ilde ithalat ve ihracat yapan bir çok limitet ve anonim şirketin kurulmasına sebep olmuştur. 2013 yılı itibariyle İğdır Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 1949 gerçek, 871 tüzel kişi olmak üzere toplam 2.820 üye bulunmaktadır.³³

İğdır ilinde; un, süt ve süt ürünleri, plastik imalatı, meyve püresi ve konsantresi, tekstil, soğuk lastik kaplama, briket ve tuğla üretimi yapan küçük ölçekli sanayi tesisleri bulunmaktadır. İğdır ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 32'dir. İğdır ili, Türkiye geneli toplam sanayi işletmesi içerisinde %0.03'lük bir oran ile sanayisi gelişmemiş iller arasında yer almaktadır. İğdır ilinde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında, %39'luk bir oran ile gıda ürünleri imalatının ilk sırada olduğu görülmektedir. Diğerleri sırasıyla; % 25 Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, % 11 Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı, % 8 Diğer madencilik ve taşocakçılığı, % 3 Tekstil ürünleri imalatı, % 3 Giyim eşyası imalatı, % 3 Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı, % 3 Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı, % 3 Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine teçhizatı hariç). % 2 Motorlu kara taş.trey.(römork) ve yarı trey (yarı römork)imalatı şeklindedir.

İğdır ili OSB'deki 105 adet sanayi parselinin 24 adedi tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin 12 adedi üretim, 8 adedi inşaat, 4 adedi proje aşamasındadır. 81 adet parsel tahsis edilmemiştir. Üretime geçen parsellerde yaklaşık 140 kişi istihdam edilmektedir. Ağırlıklı sektör grubu; gıda ürünleri imalatı, metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı ve kauçuk-plastik ürünleri imalatı sanayidir.³⁴

³² Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.518.

³³ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *81 İl Sanayi Durum Raporu*, Ankara, Ekim 2014, s.520.

³⁴ Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, *a.g.e.*, s.522.

3.4.TRA2 Bölgesinde KOBİ'lerin Mevcut Durumu

TRA2 Bölgesinde girişimciliğin, profili incelendiğinde; işletmelerin kapasitelerinin düşük olması, göç, pazar ve sermaye sorunu gibi nedenlerle, gelişemediği görülmektedir. Diğer yandan Türkiye’de son zamanlarda artış gösteren marka ve patent sayısı, bölgede düşük olmakla beraber artma eğilimindedir.

Tablo 3.13’de TRA2 Bölgesi illerinin KOBİ sayıları yer almaktadır.

Tablo 3.13. TRA2 Bölgesi İlleri KOBİ Varlığının Niceliksel Gelişimi

Birim	Değer	2009 Yılı *	2010 Yılı *	2011 Yılı *	2012 Yılı *	2013 Yılı*
Türkiye	İşletme Sayısı	3.225.462	3.003.116	3.422.163	3.474.992	3.529.541
	KOBİ Sayısı	3.222.133	2.999.813	3.418.406	3.470.720	3.524.331
Kars	İşletme Sayısı	8.717 (63)	8.192 (63)	8.639 (64)	8.312 (66)	8.071 (69)
	KOBİ Sayısı	8.716 (63)	8.192 (63)	8.638 (64)	8.309 (66)	8.065 (69)
Ağrı	İşletme Sayısı	10.424 (59)	10.068 (59)	11.235 (59)	10.985 (59)	10.756 (59)
	KOBİ Sayısı	10.423 (59)	10.067 (59)	11.235 (59)	10.985 (59)	10.753 (59)
İğdır	İşletme Sayısı	6.799 (72)	6.626 (72)	7.273 (72)	7.151 (72)	6.963 (72)
	KOBİ Sayısı	6.798 (72)	6.626 (72)	7.272 (72)	7.150 (72)	6.960 (72)
Ardahan	İşletme Sayısı	2.993 (79)	2.946 (79)	3.282 (79)	3.233 (79)	3.252 (79)
	KOBİ Sayısı	2.993 (79)	2.946 (79)	3.281 (79)	3.232 (79)	3.251 (79)

* TÜİK İş Kayıtları İstatistikleri,

Kaynak: KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2015 tarihinde yayınlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

Parantez içerisindeki değerler, ilin söz konusu verideki Türkiye genelinde sıralamasını göstermektedir. En son verilere göre TRA2 Bölgesi içerisindeki işletmelerin %99’dan fazlası KOBİ vasfı taşıyan işletmeler olup, bu değerler itibarıyla Türkiye ortalaması olan 99,85 değerine yakındır.

3.5.KOSGEB’in TRA2 Bölgesine Sağladığı KOBİ Destekleri

KOSGEB, 2011 yılına kadar Erzurum Müdürlüğü üzerinden TRA2 Bölgesi KOBİ’lerine hizmet vermiştir. Daha sonra KOSGEB tarafından kendi bünyesinde genişlemeye gidilerek her ilde en az bir adet müdürlük olması planlanmıştır.

TRA2 Bölgesinde Kars ve Ağrı illerinde 2012 yılından beri fiili olarak faaliyet gösteren 2 adet müdürlük bulunmaktadır. Bu merkezlerden biri Kars ve Ardahan illerine diğeri ise Ağrı ve İğdır illerinde faaliyet gösteren KOBİ’lere hizmet vermektedir. İki

müdürlük de 2011 yılı sonu itibari ile faaliyetlerine başlamış, 2012 yılından itibaren de destek ödeme işlemlerini gerçekleştirebilir duruma gelmiştir. Tablo 3.14’de görüldüğü üzere 2015 yılı Nisan ayı itibari ile Ardahan ve Iğdır illerine de birer adet Müdürlüğü açılmış olup, birer müdür ve 2 şer KOBİ uzman yardımcısı bu merkezlerde görev yapmaktadır. 2016 yılı itibari ile bu merkezlerde de fiili olarak destek ödeme işlemlerini yürütülmesine başlanmıştır.

Tablo 3.14. TRA2 Bölgesi KOSGEB Müdürlükleri Bilgileri (Ocak 2016)

Hizmet Merkezi	Uzman/ Uzman Yrd. Sayısı	Müdür	Bina Durumu
Kars	3	1	Kira
Ağrı	2	1	Kira
Ardahan	2	1	Tahsisli
Iğdır	2	1	Kira

Kaynak: Çalışma kapsamında KOSGEB Müdürlüklerine yapılan ziyaretlerden derlenmiştir.

Sonuç olarak KOSGEB, TRA2 Bölgesinde 4 adet Müdürlüğü bünyesindeki 9 KOBİ Uzman Yardımcısı ile bölgedeki işletmelere hizmet vermektedir.

3.5.1.KOBİ Proje Destek Programı

26 bölge içerisinde en düşük destek oranına sahip olan TRA2 Bölgesinde sadece Ağrı ve Iğdır illerinde destekten faydalanan 3 işletme bulunmaktadır. Bu durum bölgedeki illerin proje hazırlama kapasitesinin düşüklüğü hakkında fikir vermektedir.

3.5.2.Tematik Proje Destek Programı

TRA2 Bölgesinde Bu destek programından faydalanan işletme ve/veya meslek kuruluşu bulunmamaktadır.

3.5.3.İşbirliği Güçbirliği Destek Programı

TRA2 Bölgesinde 2015 yılı sonu itibari ile sadece Ağrı ilinde bir adet işbirliği güçbirliği programı uygulanmıştır. Mevcut durumdan da anlaşılacağı üzere; söz konusu destek programından TRA2 Bölgesinin faydalanma düzeyi oldukça düşüktür.

3.5.4.AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı

Yapılan araştırmada Bu destek programından TRA2 Bölgesinde faydalanan işletme bulunmadığı anlaşılmıştır.

3.5.5.Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı

Programdan faydalanma koşulları diğer destek programlarına nazaran farklılıklar arz etmesi nedeni ile bu programdan faydalanma durumu diğer destek programı türlerine oranla Türkiye genelinde de düşük düzeydedir. TRA2 Bölgesinde bu destek programından faydalanan işletme bulunmamaktadır.

3.5.6.Kredi Faiz Desteği

Türkiye genelinde 2014 yılında 4 ilde Kredi Faiz Desteği uygulaması gerçekleştirilmiştir. TRA2 Bölgesinde bu destekten faydalanan işletme bulunmamaktadır. 2003 – 2013 yılları arasında Ağrı'dan 331, Kars'tan 211, Iğdır'dan 185 ve Ardahan'dan 89 işletme benzer şekilde kredi faiz desteğinden faydalanmıştır. Bu değerler 2003-2013 yılları arasında Türkiye geneline bakıldığında 212.044 adettir.³⁵

Görüldüğü üzere kredi faiz desteği son dönemlerde ulusal bir destek programı olmaktan ziyade daha çok acil durumlarda sağlanan ve uygulandığı ildeki işletmeler için can suyu işlevi gören bir destek programı haline gelmiştir. Zira bu destek 2014 yılı için Manisa ili örneğinde olduğu gibi; yaşanan afet – felaket vb. durumlarında ya da il veya bölge düzeyinde kullanılmıştır.

3.5.7.Laboratuvar Hizmetleri

TRA2 Bölgesinde laboratuvar hizmeti sağlayan bir müdürlüğü bulunmamaktadır. Söz konusu hizmetlerden faydalanmak isteyen işletmelere genel destek programı kapsamında destek verilmeye çalışılmaktadır.

3.5.8.Girişimcilik Destek Programı

Bu program TRA2 Bölgesinde hem işletme sayısı hem de destek tutarı açısından en çok faydalanılan destek programıdır.³⁶ Her yıl ülke genelinde binlerce kişi KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimlerine katılım sağlamakta, eğitim sonrası açılan yeni işletmelerin sahibi girişimciler girişimcilik destek programına başvuruda bulunmaktadır.

³⁵ KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2016 tarihinde yayınlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

³⁶ KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2016 tarihinde yayınlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

3.6.KOSGEB'in Sağladığı KOBİ Desteklerinden TRA2 Bölgesinde Yararlanma Düzeyi

KOSGEB Destek Programları gerek başvuru aşaması ve gerekse değerlendirme süreci açısından diğer kurumlara ait destek programlarına göre faydalanması daha kolay bir yapıya sahiptir. İşletmelere bir iş fikrine ya da projeye yönelik olarak yüksek tutarlarda destek vermek yerine, işletmenin pek çok farklı ihtiyacına ya da sorununa yönelik destekler sunmaktadır. KOSGEB destek programları; işletmelerin karşılaştığı genel sorunlar ve ihtiyaçların giderilmesi için KOSGEB tarafından sağlanan mali destekleri içermektedir. Örneğin genel destek programı kapsamında mevcut bir işletme için 15 farklı konuda mali destek sağlanabilmektedir³⁷.

KOSGEB'in ulusal KOBİ veri tabanı olma özelliğine sahip olan KOSGEB KOBİ Bilgi Sistemi (KBS) tüm ülkede bulunan 88 Müdürlüğü ve KOSGEB Başkanlığı aracılığı ile elde edilen KOBİ verilerini sistematik bir şekilde toplayan, analiz eden ve destek süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan bir sistemdir. Bu sistem üzerinden elde edilen istatistiksel değerler düzenli bir şekilde güncellenerek ilgili personelinin istifadesine sunulmaktadır.

TRA2 Bölgesi özelinde bakıldığında 2012 – 2014 yılları arasında Kars ve Ağrı Müdürlükleri üzerinden KOSGEB destek programları kapsamında sadece 3 başlıkta işletmelere destek sağlanmış olmakla beraber, söz konusu dönemde diğer 4 destek başlığından faydalanan işletme bulunmamaktadır.

TRA2 Bölgesinde 2012 – 2014 yılları arasında kurumsallaşma noktasında aşama kaydeden işletmelerin çoğunlukla tercih ettiği Nitelikli Eleman İstihdam Desteği ve Yurt Dışı İş Gezisi dışında kalan diğer Genel Destek Programı desteklerinden faydalanma oranı oldukça düşüktür. Benzer şekilde Girişimcilik Destek Programı dışında sadece bir adet İşbirliği Güç Birliği Destek Programı başvurusu desteklenmeye hak kazandığı KOSGEB Ağrı Müdürlüğüne yapılan ziyaret neticesinde öğrenilmiştir.

Genel Destek Programı kapsamında TRA2 Bölgesinde işletmeler tarafından en çok kullanılan destek nitelikli eleman istihdam desteği olmuştur. Bölge sosyoekonomik yönden az gelişmiş bir bölge olmakla beraber nitelikli işgücü açığı, yaşanan göçler nedeni ile diğer bölgelere nazaran daha fazladır. Zira TRA2 Düzeyinde gerçekleştirilen

³⁷ KOSGEB, *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*, Madde 8.

Güçlü ve Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler Analizleri (GZFT) bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.³⁸ Nitelikli eleman istihdam desteği kapsamında çalıştırılan personeller imalat alanında teknik eleman olarak hizmet verirken, hizmet sektöründe istihdam edilen personel ise ağırlıklı olarak satış - pazarlama ve muhasebe alanlarında çalıştırılmaktadır.³⁹

Nitelikli eleman istihdam desteği dışında öne çıkan bir diğer destek türü ise yurt dışı iş gezisi desteğidir. TRA2 Bölgesinin sınır bölgesi olması nedeniyle sınır ticaretinin gelişme potansiyelinin bulunması, sınırda serbest ticaret merkezleri kurulması çalışmalarının devam etmesi ve bölgede zengin kültür ve turizm varlıklarının bulunması gibi güçlü yönleri; işletmeleri yurt dışı pazar ve işbirliği olanaklarını aramaya yönlendirmektedir. KOSGEB yurt dışı iş gezisi desteği kapsamında 30 Adet yurt dışı iş gezisi desteği verildiği anlaşılmaktadır. Bu yurt dışı iş gezilerine katılan işletmelerin profili incelendiğinde, turizm ve imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.⁴⁰

TRA2 Bölgesinde verilen destekler arasında açısından en büyük pay girişimcilik destek programı kapsamında verilen kuruluş dönemi makine, teçhizat ve ofis donanımı desteğidir. Bu destek tek seferde 27000 TL'ye kadar hibe şeklinde ödeme yapılabilmesi ve yeni kurulan bir işletme için öncelik arz eden demirbaş ihtiyacının karşılanmasında kilit bir rol oynaması nedeniyle en çok talepte bulunulan destek türüdür. Genel destek programı kapsamındaki destekler arasında en yüksek pay ise nitelikli eleman istihdam desteğine aittir.

³⁸ SERKA, *TRA2 Düzey 2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) 2010 – 2013 Bölge Planı*, Kars, 2010, s117.

³⁹KOSGEB KBS sistemindeki TRA2 Bölgesi Nitelikli Eleman İstihdam Desteği Başvuruları incelenmiştir.

⁴⁰ KOSGEB Müdürlüklerine TRA2 Bölgesinden yapılan Yurt Dışı İş Gezisi Desteği Başvuruları incelenmiştir.

Tablo 3.15. TRA2 Bölgesinde KOSGEB Desteklerinden Faydalanma Düzeyi (2015)

Destek Programı	Destek Tutarı (TL)			
	KARS	AĞRI	IĞDIR	ARDAHAN
Genel Destek Programı	106.990 (70)	48.025 (77)	48.338 (76)	7.399 (80)
KOBİ Proje Destek Programı	0	0	0	0
Ar-Ge, İnovasyon Ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	0	0	0	0
Girişimcilik Destek Programı	494.507 (69)	596.149 (64)	162.453 (79)	395.536 (74)
İşbirliği - Güçbirliği Destek Programı	0	1.864 (28)	0	0
Tematik Proje Destek Programı	0	0	0	0
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	0	0	0	0
2015 TOPLAM	601.497 (71)	646.038 (69)	210.791 (79)	402.934 (77)

Kaynak: KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2016 tarihinde yayımlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

Tablo 3.15’de görüldüğü üzere TRA2 Bölgesinde bulunan KOBİ’ler, 2015 yılı sonu itibari ile KOSGEB tarafından yürütülen 7 destek programının 3 tanesinden faydalanmıştır. Parantez içerisindeki rakamlar, ilin söz konusu veriye ilişkin Türkiye genelinde sıralamasını göstermektedir. 2015 yılı sonu itibari ile TRA2 Bölgesinde; AR-GE, inovasyon ve endüstriyel uygulama destek programı, gelişen işletmeler piyasası KOBİ destek programı ile tematik proje destek programı kapsamında KOSGEB desteklerinden faydalanan işletme bulunmamaktadır.⁴¹

⁴¹ KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2016 tarihinde yayımlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.

Tablo 3.16. TRA2 Bölgesi KOSGEB Desteklerinden Faydalanan İşletme Sayısı
(2015)

Destek Programı ve Yararlanan İşletme Sayısı	Kars	Ağrı	Iğdır	Ardahan
Genel Destek Programı	27 (70)	10 (76)	12 (74)	4 (80)
KOBİ Proje Destek Programı	0	0	0	0
Ar-Ge, İnovasyon Ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	0	0	0	0
Girişimcilik Destek Programı	57 (65)	69 (60)	20 (78)	39 (73)
İşbirliği - Güçbirliği Destek Programı	0	1 (13)	0	0
Tematik Proje Destek Programı	0	0	0	0
Gelişen İşletmeler Piyasası Kobi Destek Programı	0	0	0	0
KOBİ Sayısı	7.804 (69)	10.482 (59)	6.867 (72)	3.190 (79))
Nüfus *	296.466 (59)	549.435 (39)	192.056 (73)	100.809 (79)
İşsizlik Oranı *	%6,6 (55)	%6,8 (51)	%6,9 (47)	%5,8 (75)

Kaynak KOSGEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından Şubat 2016 tarihinde yayımlanan İl Özet Bilgileri Tablolarından derlenmiştir.* TÜİK İş Kayıtları İstatistikleri

Tablo 3.16’da yer verilen değerler ise 2015 Aralık ayı sonu itibariyle, aktif şekilde destek alan işletme sayılarını göstermektedir. Parantez içerisinde yer alan rakamlar, ilin destek alan işletme sayısı bakımından Türkiye genelinde sıralamasını göstermektedir.

Türkiye geneli sıralamalara bakıldığında Ağrı ilinde 1 adet iş işbirliği - güçbirliği destek programı uygulanmakta olup, bu destek programı kapsamında verilen destek tutarı açısından; Ağrı 81 il içerisinde 13. sırada kendine yer edinmiş durumdadır. Diğer destek programlarında ise TRA2 Bölgesi, gelişmişlik düzeyi ile orantılı olarak oldukça düşük değerlere sahiptir.

BÖLÜM 4

TRA2 BÖLGESİNDE KOBİLERE SAĞLANAN KOSGEB DESTEK PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde tez çalışmasının temelini oluşturan anket uygulamasına dayalı saha araştırmasından elde edilen sonuçlar ve bu sonuçların değerlendirmesi ele alınacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı

TRA2 Bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ulusal ve uluslararası pazarlarda daha etkin bir şekilde rekabet edebilmeleri, ürün ve hizmet kalitelerini yükseltebilmeleri ve bu şekilde ürün ve hizmetlerini daha çok tüketiciye ulaştırabilmeleri, karşılaştıkları sorunların ortaya konulması ve bu sorunların çözümüne katkı sağlayacak gerekli desteğin sağlanması ile mümkün olabilecektir.

Bu çalışmada; KOSGEB tarafından TRA2 Bölgesinde küçük ve orta ölçekli işletmelere verilen hizmet ve desteklerin etkin bir şekilde sunulabilmesi için, hizmet ve desteklerden faydalanacak olan işletmelerin durumlarının tespit edilmesi, memnuniyet düzeylerinin belirlenerek, yaşadıkları sorunlara çözüm önerilerinin geliştirilmesi ile ülke ekonomisine katkılarının artırılması genel amaç olarak belirlenmiştir. Yapılan bu çalışma ile KOSGEB hizmet ve destekleriyle birlikte, TRA2 Bölgesine yönelik yapılan benzer yatırım ve teşvik çalışmalarının iyileştirilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışmada yapılan anket uygulaması ile TRA2 Bölgesindeki KOBİ'lerin ihtiyaçlarının belirlenmesi / KOBİ'lerin beklentilerinin ölçümü, KOSGEB desteklerinin güçlü ve zayıf taraflarının belirlenmesi, iyileştirmeye açık alanların tespiti, uygulanan politikaların/programların etkinliklerinin ölçümü ile ihtiyaç halinde yeni uygulamaların önerilmesi özel amaçlar olarak belirlenmiştir.

Yapılan bu anket çalışmasından elde edilen sonuçlar KOSGEB Destek Programları kapsamında TRA2 Bölgesi gibi az gelişmiş bir bölgede KOSGEB desteklerinin analiz edilmesine katkı sağlayabileceği gibi üst ölçekli plan yapıcı otoriteler için TRA2 Bölgesi özelinde (KOSGEB, SERKA, Kalkınma Bakanlığı vb.) kaynak teşkil edebilecektir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Literatür Taraması

Araştırma TRA2 Bölgesinde faaliyet gösteren, KOSGEB veri tabanına kayıtlı ve KOSGEB Destek Programları desteklerinden faydalanan işletmeleri kapsamaktadır.

Bu tez çalışmasında; KOSGEB Destek Programlarının TRA2 Bölgesindeki KOBİ'ler üzerine etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak bu değerlendirmeye geçmeden önce KOSGEB Desteklerinin bölgesel uygulamalarına ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasında tez konusu ile ilgili önceki yapılan bazı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

“Girişimcilik Destek Programlarının Aktif İstihdam Politikası Üzerindeki Etkinliği: KOSGEB Yeni Girişimcilik Programı Örneği ve TR21 Analizi” isimli çalışmada Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne illerinden oluşan TR21 bölgesinde Girişimcilik Destek Programlarının aktif istihdam üzerindeki etkinliğinin ampirik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Ampirik inceleme kapsamında etkileri incelenen Girişimcilik Destek Programı, KOSGEB'in Yeni Girişimcilik Programıdır. KOSGEB girişimcilik eğitiminden yararlanan girişimci adaylarının bir kısmı iş kurma, diğer bir kısmı ise iş kuramamaktadır. Araştırma kapsamında TR21 bölgesinde KOSGEB'in Yeni Girişimcilik Programı kapsamında girişimcilik eğitimi alan girişimci adaylarının yeni bir iş kurmalarına (veya kuramamalarının) etki eden faktörler analiz edilmesi ve girişimcilik eğitimlerinin etkinlik analizi amaçlanmıştır.¹

“KOBİ'lerdeki Finansman Sorunlarının Çözümlemesine KOSGEB Desteklerinin Etkisi” isimli çalışmada KOSGEB tarafından sağlanan finansman desteklerinin KOBİ'lerin finansal performansına etkisini ölçmek amaçlanmıştır. Çalışmada Düzce ilinde ağaç ve orman ürünleri sektöründe faaliyet gösteren ve en az iki defa KOSGEB finansman desteklerinden yararlanmış olan KOBİ'lerden 2007-2012 yılları arasındaki finansal verileri kullanılarak parametrik olmayan yöntemlerden "Veri Zarflama Analizi (VZA)" ile etkinlik ve verimlilik ölçüm

¹ Hasan Tarık Altuntaş, *Girişimcilik Destek Programlarının Aktif İstihdam Politikası Üzerindeki Etkinliği: KOSGEB Yeni Girişimcilik Programı Örneği ve TR21 Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, 2016, s.4.

çalışması gerçekleştirilmiştir. Analizde iki farklı model kurulmuş ve değişken olarak finansal oranlar kullanılmıştır.²

“KOSGEB Desteklerinin Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi (TR33 Bölgesi Uygulaması)” isimli çalışmada KOBİ Kavramı ve KOBİ'lerin yapısal analizi ele alınmış, KOBİ'lerin ekonomik önemi ve karşılaştıkları sorunlarla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Daha sonra KOBİ'lerin desteklenmesinin önemi ve Türkiye'de KOBİ'lere sağlanan destekler detaylı olarak incelenmiştir. Bu aşamada KOSGEB'in genel yapısı ve KOSGEB tarafından KOBİ'lere sunulan destek programları detaylı olarak açıklanmıştır. Daha sonra TR33 Bölgesi'nin temel göstergeleri ele alınmış ve araştırma kısmına geçilmiştir. Çalışmanın son kısmını oluşturan araştırma kısmında TR33 bölgesi illeri olan Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak'ta 2010-2013 yılları arasında KOSGEB desteklerini kullanan işletmelerden oluşan 237 işletmelik örneklem grubuna anket yapılmak suretiyle bu işletmelerin KOSGEB destekleri hakkındaki genel değerlendirmeleri tespit edilmiştir.³

“Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Sağlanan Kamu Desteklerinin Etkinliği ve KOSGEB Diyarbakır Uygulaması” isimli çalışmada kamu destekleri konusunda KOBİ'lere kaynak oluşturacak bir destek haritası oluşturmak, farkındalık yaratmak ve KOBİ'lerin desteklerden yararlanma düzeylerinin artırılması için önerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece, ulusal KOBİ politikası oluşturan başta KOSGEB olmak üzere kamu kurumlarının KOBİ'lerin geliştirilmesi ve desteklenmesi sürecinde uyguladıkları/uygulayacakları roller ortaya konabilecektir. İşletmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda; kamu tarafından KOBİ'lere sağlanan destek türlerinde ve miktarlarında önemli derecede artışlar meydana geldiği, KOBİ'lerin destekler hakkındaki bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu ve KOSGEB desteklerinin KOBİ'ler üzerinde önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir.⁴

² Birkan Arslan, *KOBİ'lerdeki Finansman Sorunlarının Çözümlemesine KOSGEB Desteklerinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.5.

³ Abdullah Avcı, *KOSGEB Desteklerinin Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi (TR33 Bölgesi Uygulaması)*, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.5.

⁴ Hasan Solmaz, *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Sağlanan Kamu Desteklerinin Etkinliği ve KOSGEB Diyarbakır Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2014, s.3.

“KOSGEB Genel Destek Programının Firmalar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Göller Bölgesi Uygulaması” isimli çalışmada KOSGEB Genel Destek Programı kapsamında sunulan desteklerin Göller Bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin performansı üzerindeki etkilerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2008-2011 yılları arasında Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren ve KOSGEB Genel Destek Programından yararlanmış olan 147 adet KOBİ ve bu KOBİ'lerle aynı bölgede faaliyet gösteren sektör, ölçek ve firma yaşı itibarıyla aynı özellikleri taşıyan ve hiçbir destek programından faydalanmamış olan 147 KOBİ incelenmiştir. Toplamda 294 adet KOBİ üzerinde yapılan analizlerle desteklerin firma performansı üzerindeki etkileri araştırılmıştır.⁵

“Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Desteklenmesinde KOSGEB'in rolü: Bir Etki Değerlendirmesi Araştırması” isimli çalışmada KOSGEB'in yeni destek programlarından yararlanan işletmeler üzerinde desteklerin etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Değerlendirme, KOSGEB Veri Tabanından alınan Türkiye genelindeki 8360 işletmenin 2009-2012 yıllarına ait verileri ile eğilim skor eşleştirmesi ve farkın-farkı yöntemlerinin bir arada kullanılmasıyla yapılmıştır. İşletmelerin istihdam, net satışlar ve mali bilanço büyüklüğü verileri, işletmelerin yararlandığı dört değişik destek miktarı için değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda analizi yapılan dört destek miktarı için istihdamın, net satışların ve mali bilanço büyüklüğünün pozitif yönde etkilendiği ve destek miktarı arttıkça etkinin arttığı ve istatistiki olarak anlamlı hale geldiği tespit edilmiştir. Destek miktarının 50.000 TL'nin üzerinde olduğu durumlarda, KOBİ'lerin net satışları ve mali bilanço büyüklüklerinde; destek miktarının 10.000 TL'nin üzerinde olduğu durumda ise KOBİ'lerin istihdamı üzerinde desteklerin pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip oldukları görülmüştür.⁶

⁵ Selen Işık Maden, *KOSGEB Genel Destek Programının Firmalar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Göller Bölgesi Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012, s.2.

⁶ Selim Baha Yıldız, *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Desteklenmesinde KOSGEB'in rolü: Bir Etki Değerlendirmesi Araştırması*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013, s.5.

4.3. Araştırma Anketi ve Uygulaması

4.3.1. Araştırma Yöntemi ve Anket Sorularının Niteliği

Araştırmada KOBİ'lerin yapısal ve yönetim durumlarını içeren sorularla birlikte; KOSGEB'in küçük ve orta ölçekli işletmelere vermekte olduğu çeşitli desteklerin, işletmeler üzerinde ne gibi bir etkisinin olduğunu belirlemeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu sorularının bir örneği, Ek-1'de verilmiştir. Anket formu kısa sürede doldurulabilecek nitelikte olan, kolay ve anlaşılır sorulardan oluşmaktadır. Anket çalışması TRA2 Bölgesinde faaliyet gösteren ve KOSGEB Destek Programları faydalanmak için başvuruda bulunan ve başvurusu kabul edilen KOBİ'lere uygulanmıştır.

Anket çalışmasına katılan işletmelerin tamamı KOSGEB İl Müdürlükleri tarafından KOSGEB veri tabanından alınan bilgilere istinaden kayıtlı firmalardan seçilmiş olup, bu şekilde işletmelerin hukuki statüleri ve işletmelerin faaliyet konuları gibi önemli değişkenlerde yaşanabilecek hataları en aza indirmek hedeflenmiştir.

Taslak anket çalışması hazırlandıktan sonra, anketi geliştirmek ve muhtemel hataları belirlemek için test edilmiştir. Test, anketin geniş kitlelere dağıtılmadan önce, güvenilirlik ve geçerliliğinden emin olmak için, hedef kitleyi temsil eden ve 5 katılımcıdan oluşan daha küçük bir gruba uygulanmıştır. Teste katılan katılımcılardan anketi aldıkları zaman değerlendirmelerini, anlamı açık olmayan soruları, eksik başlıkları ve geliştirilmesi gereken noktaları belirlemeleri istenmiştir. Yorumlar yazılı olarak alındıktan sonra zaman ihtiyacı hesaplanmıştır. Bu çalışmadaki her bir anket için 10 dakikalık zaman ihtiyacı belirlenmiştir.

Anketin hazırlanmasında, konuyla ilgili yapılmış yabancı tez çalışmalarından⁷ ve yurtdışı yayınlardan⁸ yararlanılarak yapılacak analize uygun şekilde sorular tarafımızca düzenlenmiştir. Özellikle destek kullanım bilgilerine yönelik sorular firma sahibinin cevap vermekten kaçınma riski göz önünde tutularak likert ölçeği kullanılarak da düzenlenmiştir.

⁷ Selen Işık Maden, *KOSGEB Genel Destek Programının Firmalar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Göller Bölgesi Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012, s.266.

⁸ Hermen Jan Van Ree, *Service Quality indicators For Business Support Services*, Doktora Tezi, University College London, 2009, s.214.

Yazılı metotları uygulamanın, posta ve yüz yüze görüşme olmak üzere iki genel yöntemi bulunmaktadır. Dört ilde uygulanan anket çalışmasında; bölgedeki posta hizmeti alt yapısının yetersiz oluşu ve anket katılımcılarının posta ve e-posta yolu ile katılıma sıcak bakmaması nedeniyle yüz yüze görüşme yöntemi ağırlıklı olarak tercih edilmiştir.

Anket çalışması uygulanırken bölgenin sosyoekonomik durumu ve coğrafi faktörler göz önünde bulundurularak anket çalışması işletme yetkilileri ile yüz yüze gerçekleştirilmiş, bu şekilde ankete azami katılım sağlanması hedeflenmiştir. Bu yöntemle anket sorularının cevaplanmasında ortaya çıkabilecek teknik sorunlar asgari düzeye indirilmeye çalışılmıştır. Görüşme yönteminin diğer bir tercih nedeni ise anketi cevaplayan katılımcıların istenilen hedef grup içerisinde olduğunu teyit edilmesine olanak sağlamasıdır. Bu yöntem ile anket içeriğinde yer alan konularla ilgisi olmayan kişilerin ankete katılımlarının sağlanmasının önüne geçilmiştir.

Anket metodu olarak literatürde Likert ölçeği olarak bilinen yöntem tercih edilmiştir. Bu ölçeklendirme yönteminde sorulara verilmesi istenen cevaplar genelde beş seviyeli (derecelendirme ölçekleri) bir cevap düzleminde ele alınmaktadır.⁹ Likert ölçeği genellikle herhangi bir yöntemle (daha çok anket) elde edilen verilerin değerlendirilmesinde izlenen bir modeldir. Buna göre, eğilimler beşli veya yedili aralıklar temelinde değerlendirmeye tabi tutulur. Kolay anlaşılır olması ve eğilimleri ayrıntılı olarak sıralama imkânı vermesi sebebiyle bu yöntem seçilmiştir.

Anket çalışmasının tamamı KOBİ tanımına giren işletmelere uygulanmıştır. Anket sorularının bir kısmı ankete cevap veren işletmeyi tanımaya yönelik demografik sorulardan oluşmakta olup; bu sorular, katılımcıları sınıf, yaş ya da eğitim seviyesi gibi kriterlere dayalı olarak daha küçük ve özellikli gruplara ayırmak için kullanılmıştır. Bu şekilde işletmelerin ölçeği ve kurumsal kapasitesi hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Anket sorularının kalan kısmı ise KOSGEB desteklerinin kullanım düzeyi ve etkinliğini ölçmeye yöneliktir.

Derecelendirme ölçeklerinin kullanıldığı anketlerde genelde ürün ya da hizmetlerin belirli bir ölçeğe göre derecelendirilmeleri istenir. Bazı anketlerde ise insanlara verilen ifadeler ne kadar katıldıkları ya da katılmadıkları sorulur. Bu anket

⁹ Robert Armstrong, "The midpoint on a Five-Point Likert-Type Scale". Perceptual and Motor Skills, Arizona State University, ABD, 1987, Bölüm 64, s359-362.

çalışmasında katılımcılara “Hiç Yararı Olmadı”, “Yararı Olmadı”, “Etkisi Olmadı”, “Yararı Oldu”, “Çok Yararı Oldu “ şeklinde cevap seçenekleri verilen ana sorulardan sonra Hayır, Evet ve Kısmen şeklinde cevaplamaları istenilen alt başlık özellikli sorular yöneltmiştir. Bu şekilde daha az sayıda ana soru ile daha fazla cevap alınması hedeflenmiştir.

Anket sorularının yönlendirici olmamasına gayret gösterilmiştir. Bu şekilde ankete katılım sağlayan işletmelerin doğrudan görüşleri alınmış ve bu durum anketin gerçekliliğinin korunmasını sağlamıştır.

4.3.2. Araştırmada Örneklem Seçimi ve Tutarlılık Analizi

Anket çalışması, sağladığı verilerin sağlıklı olması açısından sadece KOSGEB veri tabanına kayıtlı işletmelere uygulanmıştır. Bu şekilde KOBİ vasfı taşımayan, faal olmayan, faaliyet alanı anlaşılmayan, yetkili kişisi tanımlanamayan vb. işletmelerin anket çalışmasına katılımının önüne geçilmiştir.

İstatistik bilim dalında örnekleme, N hacimli bir ana kütlede, ana kütle temsil edebilen n hacimli bir altküme elde edilmesidir. Tipik olarak ana kütle çok büyüktür ve tüm ana kütle elemanları hakkında bilgiler elde etmek imkânsızdır ya da elde etmek için ana kütle değişirmek veya elemanlarına zarar vermek gerekecektir. Bazı durumlarda ise çok büyük masraf ve emek gerektirecektir. Bu nedenle tam sayım ile tüm sayısal değerlerin öğrenilmesi istenmez. Örnekleme ile kullanılabilir bir büyüklükte altküme elde edilir. Örnek verileri toplanır; örnek verileri hakkında istatistikler hesaplanır ve örnek istatistikleri kullanarak ana kütle hakkında bilgiler elde edilir.

Bu çalışmadaki anket uygulamasının ana kütleliğini TRA2 Bölgesinde KOSGEB destek programlarından faydalanmaya hak kazanmış işletmeler oluşturmaktadır. Bu ana kütle 2015 yılı sonu itibarıyla sayı olarak 258 adet işletmeye karşılık gelmektedir. Ancak bu durum mükerrerlikler içermektedir. 2013 yılında destek alan bir işletme üç yıl boyunca KOSGEB destek programlarının tüm alt desteklerinden faydalanabileceği gibi; kısa bir sürede ve sadece bir destekten faydalanıp destek sürecini sonlandırabilmektedir. Bu sebeple ana kütle hesaplanmasında KOSGEB veri tabanından alınan veriler kullanılarak yıllara göre Müdürlükler aracılığı ile KOSGEB destek programlarından faydalanan işletme sayıları ve toplam işletme sayıları mükerrerlikten kurtarılmak adına süzme işlemine tabi tutulmuştur.

TRA2 Bölgesinde faal olarak destek veren 2 Müdürlük olan Ağrı ve Kars Müdürlüklerinden son 3 yılda KOSGEB Destek Programları kapsamında destek alan işletme sayıları göz önünde bulundurulduğunda ana kütle 239 işletme olarak hesaplanmıştır.

Bir araştırmanın sonuçları ne kadar fazla genellenebiliyorsa değeri de o oranda artmaktadır. Bilim, genellenebilirliği olan bilgiler bütünü olduğu için araştırmalarda geniş bir alanda genellenebilirliği olacak bilgiler elde etmeye çalışmak önem arz etmektedir.

Örnekleme, belli kurallara göre, belli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük küme özelliğini göstermektedir. Araştırmalar ana kütlelerin tamamına ulaşabilenin zor olması nedeniyle çoğunlukla örneklem kümeleri üzerinde yapılmakta ve elde edilen sonuçlar ilgili ana kütleler üzerinde genellenmektedir.

Sosyal bilimlerde bir anket çalışması uygulanırken en önemli hususlardan biri örneklem büyüklüğünün hesaplanmasıdır. Örnek büyüklüğünün doğru hesaplanması ankete konu olan ana kütlelerin (Bu çalışmada TRA2 Bölgesinde KOSGEB destek programlarından faydalanan işletme sayısıdır) durumu hakkında en doğru bilgiye ulaşmayı sağlamaktadır.

Örnekleme ölçüğü eğer ana kütle değeri biliniyorsa; $n = Nt^2pq/d^2 (N-1) + t^2pq$ formülü ile hesaplanabilmektedir. Bu çalışmada KOSGEB veri tabanı esas alınmış ve sonuçta 239 adet KOSGEB destek programlarından faydalanmaya hak kazanan işletme için ideal olan anket katılımcısı örneklem büyüklüğü %99 güven düzeyi ve 10 güven aralığı ile 98 adet olarak hesaplanmıştır. Anket sonunda tüm ana kütlelerin %44'üne denk gelen 102 işletmeye ulaşılarak, 104 adet anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan ele alındığında anketin uygulandığı örneklem düzeyi büyüklüğü anket sonuçlarının güvenilirliğinin yüksek düzeyde olması ve dolayısı ile anketin başarısına katkı sağlamıştır.

Bir analizin güvenilirliği açısından iki temel faktör vardır. Testin gücü (1-β) ve testin anlamlılık düzeyi (α). Temelde bu iki parametre testin hata yapma olasılığını hesaplar. Örneklem büyüklüğü ne kadar büyük olursa hata olasılığı daha da düşmektedir. Yapılan anket çalışmasında sosyal bilimlerde ideal güven düzeyi olan %99 güven düzeyi

üzerinden 10 güven aralığı dâhilinde örneklem hesaplanmasına gidilmiş ve gerekli örneklem büyüklüğü 98 olarak hesaplanmıştır. Yani 98 adet anket çalışması uygulanması hedeflenmiştir. Diğer bir ifadeyle; 102 işletmeden 104 kişiye 10 güven aralığı dâhilinde uygulanan anket çalışması %99 güven düzeyine sahip olmuştur.

Anket sonuçlarını özetleme, yorumlama ve raporlama aşamalarında hangi metotların kullanılacağına karar verilirken anket verilerine dayalı alınacak kararlara bağlı olarak karmaşık analitik metotların kullanımına ihtiyaç duyulmamıştır. Çalışmada elde edilen veriler yüzde değeri gibi basit, kolay anlaşılır metotlar kullanılarak özetlenmiştir. Anket bilgilerini nasıl sunulacağına karar verilirken, izleyenlerin ilgi ve tercihleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu sebeple kolay anlaşılır grafikler, istatistik tabloları ve yazılı özetler tercih edilmiştir.

4.3.3. Anket Uygulaması ve Araştırma Sonuçları

Anket çalışması, TRA2 Bölgesi illerinde (Kars, Ardahan, Ağrı, Iğdır) faaliyet gösteren 104 adet işletme yetkilisine uygulanmıştır. Toplam 125 anket formu hazırlanmış olup 21 adet anket formu vefat, sağlık nedenleri ve işletme yetkilisine ulaşamama vb. nedenlerden ötürü işletmeler tarafından doldurulamamıştır.

Anket çalışmasının uygulanmasında karşılaşılan zorluklardan birisi Ardahan ve Iğdır illerinde 2016 yılı başına kadar destek başvurusu kabul eden faal olan Müdürlüğü bulunmamasıdır. Bu nedenle Ardahan ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren işletmelere Kars ve Ağrı Müdürlükleri üzerinden ulaşılmıştır.

Anket için gerekli personel ve diğer kaynak ihtiyacı belirlendikten sonra anketlerin uygulanması için KOSGEB Ağrı Müdürlüğünden destek alınmıştır. Ardahan ve Kars illerindeki anket uygulamaları için ihtiyaç duyulan işgücü ve mali kaynakların finansmanı anket sorumlusu tarafından karşılanmıştır.

4.3.3.1. İşletmelerin Faaliyet Konuları ve İşletmelerle İlgili Genel Bilgiler

İşletmelerin faaliyet alanı belirlenirken faaliyet kodlarına göre işletmeler kategorilere ayrılarak imalatçı olan / imalat dışı hizmet veren firmalar şeklinde sektörel ayırım gerçekleştirilerek KOSGEB Destek Programlarından faydalanan işletmelerin genel profili ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde hangi alanda faaliyet gösteren işletmelerin

desteklerden daha çok yararlandığı, hangi işletme türlerinin ise desteklerden faydalanma noktasında sorun yaşadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

4.3.3.2. Araştırma Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Anket çalışması 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde her bir işletmeye KOSGEB ve destekleri hakkında görüşleri, işletmenin kendi kurumsal kapasitesi, idari ve mali durumu hakkında sorular yöneltilmiş bu şekilde hem KOSGEB algısı hem de işletmelerin karakter yapıları hakkında bilgi edinilmesi hedeflenmiştir.

Ankete katılan kişilerin % 77,8'si işletmenin sahibi veya ortağı pozisyonundaki kişilerden oluşmaktadır. Katılımcı profilinin genel olarak işletme sahip ve ortaklarından oluşması anket sorularına verilen cevapların ciddiyetini ve doğruluğunu artırıcı bir unsur olarak düşünülmektedir. Bu katılımcı profili sayesinde; sorulara cevap veren kişiler doğrudan yetki ve sorumluluk taşıyan kişilerden olduğundan, anket çalışmasının kapsayıcılığı artmaktadır.

Çalışmada anket katılımcılarına yöneltilen ilk soru grubunda KOSGEB ve destekleri hakkında katılımcıların genel düşünceleri sorulmuştur. Bu sorunun ilk sırada sorulmasının nedeni katılımcıların KOSGEB hakkındaki algılarını anket uygulanmadan önce öğrenerek sorulardan etkilenmelerini önlemektir. Bu soruya katılımcıların verdiği cevap aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.1. KOSGEB Destekleri Hakkında Katılımcıların Genel Düşünceleri

Soru	
KOSGEB Hakkındaki Genel Düşünceniz Nedir?	Cevap %
Olması Gereken ve Yararlı Bir Kuruluş	68,2
Olması Gereken Ama Yeterince Etkili Olmayan Bir Kuruluş	26,9
Bu Tür Kurumlar Olmadan Faaliyetlerimizi Daha Sağlıklı Yürütürüz	4,8
KOSGEB Destekleri İle İlgili Genel Düşünceniz:	Cevap %
Bölgemizdeki Destek Miktarı Ve Oranı İyidir	16,34
Devlet Daha Çok Nakit Ve Finansman Desteğine Ağırlık Vermelidir	47,11
Devlet Parasal Desteklerden Kaçınmalı, Daha Çok Teknik Destekler Vermelidir	3,84
Şimdiki Destek Sistemi İyidir	9,61
Genel Destekler Yerine Sektöre ve Bölgeye Göre Destekler Arttırılmalı	20,19
Devlet Herhangi Bir Şekilde Destek Vermemelidir	2,88

Tablo 4.1’den anlaşılacağı üzere; KOSGEB bilinirliği üzerine verilen cevapların tamamına yakınının olumlu yönde olduğu görülmektedir.

KOSGEB destekleri hakkındaki düşünceler “Devlet Daha Çok Nakit ve Finansman Desteğine Ağırlık Vermelidir” ile “Genel Destekler Yerine Sektöre ve Bölgeye Göre Destekler Arttırılmalı” seçeneklerinde yoğunlaşmaktadır. Bu durum; işletmelerin destek uygulamalarında bölgesel farklılıklara gidilmesini talep ettiği ve finansman sorununa ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesine sahip olduklarını göstermektedir.

Anket çalışmasında katılımcılara ikinci soru grubunda hâlihazırda en çok hangi konuda sıkıntı çektikleri sorulmuş ve isteğe bağlı olarak ilk üç sıradaki sıkıntılarını sıralamaları istenmiştir. Tablo 4.2’de yer verilen cevaplara ilişkin değerler görülmektedir. Tablo 4.2’de görüldüğü üzere işletmelerin yarıdan fazlası finansman sıkıntısı çektiğini belirtmiş, bunu nitelikli eleman ve pazarlama sıkıntıları takip etmiştir. Bu soruya verilen cevaplar ilk soru grubu ile benzer sonuçlar vermiş ve finansman konusunda sıkıntı yaşandığı teyit edilmiştir.

Tablo 4.2. İşletmelerin Sıkıntı Çektikleri Konular

Şu Anda En Çok Hangi Konuda Sıkıntı İçindesiniz? (İsterseniz İlk Üçünü Sıralayabilirsiniz) %					
Finansman	52,88	Tedarik	25	Kalite	19,23
Pazarlama	23,07	Nitelikli Eleman	36,53	Yönetim/Organizasyon	9,61
Yenilik/ Teknoloji	13,46	Mevzuat/ Hukuki Konular	8,65	Diğer (Belirtiniz)	0

Tablo 4.3’de işletmelere faaliyet alanları sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre anket katılımcılarının %41,34’ü imalat sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu sorunun sorulmasındaki başlıca amaçlardan biri; işletmelerin birden fazla alanda faaliyet göstermeleri durumunda öncelikli olarak kendilerini hangi alanda gördüklerinin tespit edilmesidir. Zira KOSGEB veri tabanında imalatçı olarak kayıtlı bir işletme anket çalışmasında kendisini toptan ve perakende satış yapan bir işletme olarak tarif edebilmektedir. Saha çalışmalarında ve işletme ziyaretleri sonucu elde edilen gözlemler neticesinde bu durumun başlıca nedeninin bazı işletmelerin resmi olarak imalatçı görünmelerine rağmen gerçekte üretim faaliyetlerinde bulunmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu veriler bize KOSGEB Desteklerinden

faydalanan TRA2 Bölgesi işletmelerinin ağırlıklı olarak hizmet sektöründe faaliyet gösterdiğini teyit etmiştir.

Tablo 4.3. Ankete Katılan İşletmelerin Genel Özellikleri

İşletmenizin Faaliyet Alanı %	İmalat	Hizmet	Diğer (Belirtiniz)	
	41,34	53,84	4,82	
İşletmenizin Bulunduğu Yer %	OSB	Sanayi Sitesi	Diğer	
	9,6	5,76	84,64	
İşletmenizin Çalışan Sayısı %	1 – 10 Kişi	10 – 50 Kişi	50 Üstü	
	81,70	17,30	1	
Müşterilerinizin Çoğunluğu %	İl İçinden	Bölgeden	Yurtiçinden	Dengelidir.
	72,13	18,26	6,73	2,88

Katılımcıların işletmelerinin buldukları yere göre sırlamasında ilk sırayı diğer seçeneği almaktadır. Bu durum imalat sektöründe faaliyet gösteren ve OSB’lerde bulunan işletmelerden ziyade “çarşı” olarak tanımlanabilecek alanlarda kurulu işletmelerin KOSGEB desteklerinden faydalanma oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bölgenin sanayi altyapısının zayıf olması bunda etkili olmuştur.

İşletmelerin çalışan sayılarına bakıldığında ankete katılan işletmelerin %81,70’inin 10 kişinin altında çalışan sayısına sahip olduğu, 50 ve üzeri çalışan sayısına sahip olan işletmelerin ise sadece 1 adet olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum TRA2 Bölgesindeki işletmelerin genel itibari ile mikro ölçekli işletmeler olduğunu göstermektedir.

İşletmelerin müşteri profiline bakıldığında ankete katılan işletmelerin % 72,13’ü müşterilerinin il içinden olduğunu ifade etmiştir. % 29,79’u ise bölgeden cevabını vermiştir. Bu durum; pazarlama ve satış faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde, işletmelerin büyük çoğunluğunun yerel düzeyde kaldığını ve pazar olarak yerel marketleri tercih ettiğini göstermektedir. Yerel bir işletme olarak faaliyetlerine devam eden işletmelerin çoğunlukta olması TRA2 Bölgesi işletmelerinin rekabetçilik düzeyinin diğer Düzey 2 Bölgelerine nazaran düşük olduğunu göstermektedir. Rekabet edilebilirlik düzeyi yüksek bölgelerin gelişmişlik düzeyi de artış göstermektedir. İşletmelerin ulusal ve bölgesel pazarlarda rekabet gücünün artmasına bağlı olarak idari ve mali kapasiteleri güçlenmektedir.

Tablo 4.4’de ankete katılan işletmelere mali ve idari kapasitelerindeki son üç yıla ilişkin değişim durumları sorulmuştur. Cirolarındaki değişime ilişkin soruya katılımcıların %59,61’i arttı cevabını verirken, katılımcıların büyük çoğunluğunun Yurt Dışı ile ticari ilişkisi bulunmaması nedeniyle ihracat ve ithalata ilişkin sorulara az sayıda yanıt (toplam 21 işletme yanıtlamıştır) verilmiştir. Bu durum Bölgedeki işletmelerin pazar profillerinin yerel düzeyde kaldığının ancak bununla beraber önemli bir kısmının cirolarını artırdığını veya son üç yıla göre koruduğunu göstermektedir.

Tablo 4.4. Ankete Katılan İşletmelerin Mali ve Çalışan Bilgileri

Son 3 Yıl İçinde Cironuz	Azaldı %	Değişmedi %	Arttı %
	19,23	21,15	59,61
İhracatınız	Azaldı	Değişmedi	Arttı
	35	50	15
İthalatınız	Azaldı	Değişmedi	Arttı
	42,85	47,61	9,52
Çalışan Sayınız	Azaldı	Değişmedi	Arttı
	15,38	68,27	16,34

Çalışan sayılarının son üç yıl içerisindeki değişimine ilişkin verilen cevapların dengeli bir şekilde dağılım gösterdiği söylenemez. İşletmelerin her birinin kendi ihtiyaçları ve kapasitelerine göre çalışan sayılarında değişikliğe gitmelerine rağmen, çalışan sayılarında değişiklik olmadığını ifade eden katılımcı oranının (68,27) yarısından fazla olmasının başlıca nedeni, destek alan işletmelerin büyük çoğunluğunun işletme sahipleri dışında sigortalı çalışanı olmayan esnaf ve zanaatkârlardan oluşmasıdır. Bu durum net göç veren konumunda olan bölgenin ekonomik yapısı hakkındaki görüşü destekleyici bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Anket çalışmasının ikinci bölümünde işletmelere; KOSGEB Desteklerinden Yararlanma Durumları sorulmuştur. Bu bölümde TRA2 Bölgesinde işletmeler tarafından faydalanılan KOSGEB Destek Programları hakkında işletmelere görüşleri sorulmuş ve işletmelerden, bu desteklerin herhangi birinden faydalanmışsalar, söz konusu desteğin işletmeleri üzerindeki etkilerini değerlendirmeleri talep edilmiştir. Sorulara verilen cevaplar önce Likert tipi ölçeklendirme kullanılarak kategorize edilmiş daha sonra verilen cevaplar destek kullanımı konusunda olumlu yönde ise; desteğin amacına bağlı olarak nasıl bir fayda sağlandığının çeşitli önermeler eşliğinde işletmeler tarafından tanımlanması istenmiştir.

KOBİ vasfı taşıyan her bir işletmenin ihtiyaç duyabileceği, işletmelerin genel ve özel ihtiyaçları için hazırlanan ve hali hazırda uygulanan KOSGEB Destek Programları 10 alt başlıktan oluşmasına rağmen, TRA2 Bölgesinde bu alt başlıkların önemli bir kısmından bir defaya mahsus olsa dahi faydalanıp, mali destek alan işletmelerin olmadığı anket sonuçları ile de tespit edilmiştir.

Tablo 4.5’de görüldüğü üzere, ankete katılan işletmeler toplam 10 adet olan KOSGEB Destek Programlarından yalnızca 3 adet destek programı hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Bu destek programları Genel Destek Programı, Girişimcilik Destek Programı ve KOBİ Proje Destek Programı şeklindedir. Bu veriler KOSGEB veri tabanındaki değerlerle uyumlu olmakla beraber destek başvurularındaki çeşitliliğin düzeyini de göstermektedir.

TRA2 Bölgesinde faaliyet gösteren işletmeler nitelikli işgücü bulmakta zorlanmaktadır. Bu durumun başlıca nedeni sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olması nedeniyle nitelikli işgücünün ülkenin daha gelişmiş bölgelerine göç etmesidir. Bu durum yapılan saha ziyaretlerinde de yerinde tespit edilmiştir.

Nitelikli Eleman İstihdam Desteği Genel Destek Programı içerisinde en çok başvuru yapılan ve faydalanılan destektir. İşletmelerin ihtiyaç duydukları kalifiye eleman ihtiyaçlarını gidermede teşvik edici bir destek olan Nitelikli Eleman İstihdam Desteği, istenilen nitelikli elemanı bulsalar dahi bu elemana tatmin edici ücretler ödemekte zorlanabilen işletmelere anketin uygulandığı dönem 20.000 TL tutarında bir mali destek (Haziran 2016 itibarıyla 50.000 TL) fırsatı sunmaktadır.

Nitelikli Eleman İstihdam Desteği Genel Destek Programı içerisinde en aktif kullanılan destek programı olma özelliğini göstermektedir. Nitelikli Eleman İstihdam Desteğinden faydalanan işletmelerin toplam %82,76’sı si faydalandıkları desteğin yararlı olduğunu belirtmiştir. Söz konusu işletmelerin % 62,07’si nitelikli eleman istihdam etmeleri sonucunda verimliliklerinin arttığını ifade etmiştir. Benzer şekilde katılımcıların % 75,86’sı kalifiye personel istihdamı sağladıklarını ifade etmiştir. Buna göre TRA2 Bölgesinde nitelikli eleman desteğinden faydalanan işletmelerin hem eğitimli hem de donanımlı yeni çalışanları bünyelerine kattığını, dolayısı ile söz konusu desteğin bölgede etkililik düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 4.5. Katılımcıların Genel Destek Programı Hakkında Görüşleri

Program Adı	Hiç Yararı Olmadı	Yararı Olmadı	Etkisi Olmadı	Yararı Oldu	Çok Yararı Oldu
GENEL DESTEK PROGRAMI					
Nitelikli Eleman İstihdam Desteği		3,45	13,79	58,62	24,14
Yurtdışı İş Gezisi Desteği	5,56	11,11	22,22	55,56	5,56
Yurt İçi Fuar Desteği			33,33	66,67	
Tanıtım Desteği				100	
Belgelendirme Desteği				85,71	14,29
Test - Analiz ve Kalibrasyon Desteği			16,67	66,67	16,67
Eğer bu desteği kullandıysanız			Hayır	Evet	Kısmen
İlk Defa Fuar Katıldık / Fuar Katılımı İle Yeni Siparişler Aldık / Yurtdışında Yeni Müşteriler Bulduk				100	
İlk Defa Yurt dışında Fuar, Sanayi Bölgesi, Teknopark Vb. Ziyaret Ettik / Yeni Müşteriler Bulduk / Yeni Siparişler Aldık / İhracatımız Arttı				66,67	33,33
Tanınırlığımız Arttı / Satışlarımız / Bir Önceki Yıla Göre Arttı Markalaşmamızı Sağladı				100	
Kalifiye Personel İstihdamı Sağladı / İstihdam Kapasitemiz Arttı İşletmemizde Verimlilik Arttı				75,86	24,14
Desteğin Önemli Bir Faydası Olmadı				13,79	3,45

KOSGEB Genel Destek Programı kapsamında işletmelere sağlanan Yurt Dışı iş gezisi desteği ile işletmelerin dış ticaret ilişkilerini artırmayı ve var olan ilişkilerini güçlendirmeyi hedefleyen ticari geziler desteklenmektedir. Bu desteğin kullanım durumu bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir.

Yapılan anket çalışmasında Nitelikli Eleman İstihdam Desteğinden sonra en çok değerlendirmeye tabi tutulan destek türü Yurt Dışı İş Gezisi Desteği olmuştur. Bu durum KOSGEB veri tabanında yer alınan destekten yararlanan işletme sayıları ile benzerlik göstermektedir. Yurt Dışı İş Gezisi ile ilgili ankette görüş belirten işletmelerin %61'inden fazlası desteğin kendilerine yararı olduğunu ifade etmiştir. Faydalı bulanların çoğunluğu bu destek kapsamında yapmış oldukları Yurt Dışı İş Gezileri aracılığı ile ilk defa sektörleri ile alakalı özel alanları ve organizasyonları ziyaret ettiklerini ve bu sayede yeni müşteri ve siparişlere ulaşabildiklerini ifade etmiştir. Bu desteğin sınır bölgesi olan ancak bu özelliğini yeterli düzeyde kullanamayan TRA2 Bölgesi işletmeleri için daha etkin kullanımı önem arz etmektedir. Nitekim tez çalışmasının yapıldığı mayıs ayı itibarıyla bölge içinden en az 30 işletmenin katılımı öngörülen, turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelere yönelik olan ve sınır ülkelerine yapılacak 3 adet Yurt Dışı İş

Gezisi programının KOSGEB tarafından desteklenmesi uygun görülmüş olup, program süreçleri devam etmektedir. Bu durum söz konusu desteğin etkin kullanıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Günümüzde tüm sektörlerde yaşanan gelişmeler ve pazarlarda ortaya çıkan yeni oluşumlar rekabetin yoğun bir şekilde yaşadığı sektör içi ortamları beraberinde getirmiştir. Bugün artık sadece kaliteli mal üretip pazara sürmek başarı elde etmek ve satış yapabilmek için yeterli gelmemektedir. Zira günümüzde tüketiciler/ alıcılar aynı malın değişik fiyat kalite ve biçimleri ile karşılaşabilmekte ve ihtiyacı olan mal ya da hizmeti değişik alternatifler arasından seçme şansına sahip olmaktadır.

Ticari fuarlar mal ve hizmet üreticilerinin ve tüketicilerinin belli zaman ve mekân dilimi içerisinde buluştukları bir piyasa niteliği taşımakta ve düzenlenen fuarların belirli bir konuya yönelik olması ise katılımcı firmalara “ilgili talebi” doğrudan, kısa sürede ve en etkili biçimde yakalama imkânı vermektedir. Bu açıdan fuarlar, hem tanıtım hem de pazarlama ve satış ilişkilerinin artmasına aracılık etmektedir.

KOSGEB verilerine göre yurt içi fuar desteğinden faydalanan işletme sayıları bakımından TRA2 Bölgesi oldukça düşük değerlere sahiptir. Toplamda sadece 3 adet işletme bu destekten faydalanırken, ankete katılan katılımcıların tamamı bu desteğin işletmeleri açısından yararlı olduğunu ifade etmiştir. Ancak söz konusu destekten faydalanan işletme sayısının düşük olması işletmelerin pazarlama satış ve tanıtım anlamında yerel kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim ankete katılan işletmelerin %78,73’ü müşterilerinin il içinden ve bölgeden olduğunu ifade ederek Bölgenin satış ve pazarlama durumunun yerel düzeyde kaldığını teyit etmektedir.

Günümüzde piyasaların rekabetçi bir kimliğe bürünmesiyle beraber, herhangi bir işletmenin ürettiği ürün ve hizmetlerini, onların özelliklerini, kurumsal kimliğini, üretim biçimini, teknolojisini; geniş halk kitlelerine, onların bütün bunları sahiplenmesini, benimsemesini, istemesini sağlayacak şekilde anlatması kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu tanıtım faaliyetleri yazılı, görsel ve işitsel araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir.

KOSGEB tarafından verilen tanıtım desteği broşür, ürün kataloğu giderlerini ve yurt dışında yayınlanan veya dağıtılan basılı yayınlara reklam verme giderlerini kapsamaktadır.

Yapılan anket çalışmasında KOSGEB veri tabanıyla benzer şekilde tanıtım desteği ile ilgili bölümü yanıtlayan işletme sayısı düşüktür. Tanıtım desteğinden faydalandığını ifade sadece bir adet işletme olmakla beraber söz konusu işletme destek kullanımının işletmesine yarar sağladığını ve tanınırlık, satış ve marka değerini artırmasına katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Bu destekten faydalanan işletmesi sayısının düşük olmasının başlıca nedeni destek başvurusu için ön şart olan marka tescil belgesine bölgedeki işletmelerin pek çoğunun sahip olmamasıdır.

İmalat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler başta olmak üzere faaliyet gösterdikleri sektörlerin ilgili otoritelerce belirlenen ürün, sistem, personel, laboratuvar vb. konularda ki standartlara uygunluğun belgelendirmesi mecburiyeti Avrupa Birliği uyum süreci ile birlikte ticari hayatın her alanında işletmelerin karşısına çıkmaya başlamıştır. Anket çalışması kapsamında; bu tür standartlara uygunluğu gösteren belgelerin alınmasını desteklemek amacıyla KOSGEB tarafından verilen belgelendirme desteğinden faydalandığını ifade eden 7 işletme yetkilisi, yukarıdaki Tablo 4.5 görüldüğü üzere kullandıkları desteğin işletmeleri için yararlı olduğunu belirtmiştir.

Söz konusu katılımcıların bu destek hakkındaki görüşlerinin olumlu olması TRA2 Bölgesi düzeyinde söz konusu desteğin niteliksel başarı durumunu göstermekle beraber; az sayıda işletmenin bu destekten faydalanıyor olması, desteğin henüz geniş bir kitle tarafından bilinmediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

İşletmelerin sahip olduğu ürün ve hizmetlerinin kalitesinin ölçülmesi, standartlara uygunluğunun kontrol edilmesi, pazarlama ve satış aşamalarında gerekli hukuki gereksinimlerin karşılanması için bir takım test, analiz ve ölçümleme işlemlerinin yaptırılması gerekmektedir. İşletmeler bu tür faaliyetleri kendi bünyelerinde yapabilecek kapasiteden uzak kalmaktadır. Bazı durumlarda bu tür faaliyetler gerçekleştirilebilse dahi, belirli otoritelerin kontrolünde yapılmaması durumunda resmi geçerliliği olmamaktadır.

KOSGEB tarafından test, analiz ve ölçümleme faaliyetleri kapsamında verilen Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği kapsamında bahsi geçen kapasite yetersizliğini aşma ya da yasal zorunlulukları yerine getirme noktasında işletmeler desteklenmektedir.

Anket çalışmasında TRA2 Bölgesinde kullanımı yaygın olmayan Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği bölümünü sadece 6 katılımcı yanıtlamıştır. Söz konusu desteğin

yararlı olduğunu düşünenlerin oranı toplamda 83,33 gibi yüksek bir değerde olup, bu kişilerin tamamı ürün kalitelerini artırdıklarını ve belgelendirdiklerini ifade etmiştir. Bu durum, söz konusu desteğin yaygın olmasa da destekten faydalanan işletmelerin verimliliklerine katkı sağladığını göstermektedir.

Türkiye’de ve dünyada popülaritesi artan “girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak, güçlü bir ekosistem oluşturmak ve girişimciliği geliştirmek” amacıyla KOSGEB koordinasyonunda diğer kurum ve kuruluşların ortak çalışmaları neticesinde “Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı (GİSEP) 2015-2018” hazırlanmış ve uygulanmasına başlanmıştır. KOSGEB; GİSEP ve Stratejik Planın ikinci stratejik amacı doğrultusunda; Türkiye’de girişimciyi ve girişimciliği benimsemiş bir kültürün geliştirilmesine yönelik olarak “Kadın Girişimciliği, Genç Girişimciliği, Eko Girişimcilik” gibi öncelikli tematik alanlarda ve genel alanlarda sürdürülebilir bir destek sisteminin geliştirilmesini, uygulanmasını ve girişimcilik eğitimlerinin yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.¹⁰

Ulusal Stratejik Planlar kapsamında; KOSGEB Girişimcilik Destek Programının başlıca amacı girişimciliğin desteklenmesi, girişimciliğin yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda işletmelere kuruluş giderleri, işletme giderleri ve makine ekipman ihtiyaçları desteklenmektedir.

Tablo 4.6. Katılımcıların Girişimcilik Destek Programı Hakkında Görüşleri

Program Adı	Hiç Yararı Olmadı	Yararı Olmadı	Etkisi Olmadı	Yararı Oldu	Çok Yararı Oldu
GİRİŞİMCİLİK DESTEK PROGRAMI (57 cevap)	1,75	7,0	10,52	66,66	14,03
Eğer bu desteği kullandıysanız			Hayır	Evet	Kısmen
Kendi İşimin Patronu Olmamamı Sağladı			3,5	73,68	22,80
İşletmemi Kurarken Kalite Standartlarımı Yükseltti			14	36,84	49,12
Daha İyi Bir İş Yeri Kiralamamı Sağladı			33,33	38,59	28,07
İşyerimi Daha Erken Açmış Oldum			10,52	57,89	31,57
Desteğin Önemli Bir Faydası Olmadı			-	5,26	3,5

Bu çerçevede Tablo 4.6’da girişimcilik destek programından faydalanan işletmelerin program hakkındaki görüşleri bulunmaktadır. Ankete katılanların

¹⁰KOSGEB, 2016 - 2020 Stratejik Plan, Aralık 2015, s45.

%80'ninden fazlası girişimcilik desteğinin kendilerine olumlu katkı sağladığını ifade etmiştir. Programın kendilerine yararı olmadığını beyan eden katılımcı sayısı oldukça düşük olmakla beraber; mesleki tecrübeler de göz önünde bulundurularak bu işletmelerin ödeme aşamasında mevzuat gerekliliklerini yerine getiremeyen işletmeler olduğu düşünülmektedir.

Girişimcilik destek programı ile ilgili sorulara cevap veren katılımcıların tamamına yakını söz konusu destek ile kendi işinin patronu olmasında girişimcilik desteğinin katkısı olduğu ifade etmiştir. Bu durum söz konusu desteğin TRA2 Bölgesinde girişimcilere önemli bir finans kaynağı olduğunu ve girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağladığını açık biçimde göstermektedir.

İşletmelerin geneli anket çalışmasında da ortaya çıktığı üzere finansman sorunları yaşadıklarını ifade etmektedirler. Finans kaynaklarına ulaşmada zorluklar yaşanması bölgede yapılan yatırımların niteliğini de etkilemektedir. Özkaynak kullanımının ağırlıklı olduğu yatırımlarda yatırım ve işletme maliyetlerinin girişimci tarafından üstlenilmesine neden olmakta; bu durum yapılan harcamalarda işletmenin önceliğine de bağlı olarak kesintilere gidilmesine neden olmaktadır.

Bir işletme için; 50 birim günlük üretim kapasitesine sahip olan makine yerine günlük 40 birimlik kapasiteli ve firesi yüksek bir makine almak veya düşük enerji sarfıyatı olan bir makine yerine mali yetersizlik nedeniyle yüksek miktarda enerji tüketimi olan bir makine tercih etmek; işletmenin rekabet gücüne ve kaynakların verimli kullanılmasına olumsuz yönde etki etmektedir. Çoğaltılabilecek pek çok örnek göstermektedir ki yatırım esnasında öz kaynak dışında sağlanan her dış kaynak işletmenin daha kaliteli ve verimli bir hizmet sunmasına katkı sağlamaktadır. Anket çalışması kapsamında işletmelere girişimcilik destek programından faydalanmalarının işletmelerinin kalite standartlarını yükseltip yükseltmediği sorulmuş, katılımcıların büyük çoğunluğu olumlu görüş bildirmiştir. Bu olumlu görüşlerde dikkat çeken nokta katılımcıların yarısının "kısmen" cevabını vermiş olmasıdır. Bu durumun işletmelerin yeni (1-2 yıllık) kurulmuş olması ve kalite standartlarını oluşturmada aşamasında kurumsal kalite algısına (hizmet ve ürün kalitesinin yüksek tutulması dahil) henüz sahip olamamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

İşletmenin kurulacağı yerin seçimi oldukça önemlidir. Pazara, hammaddeye ya da enerji kaynakları ve ana ulaşım yollarına yakınlık yatırım yeri seçiminde hayati

öneme sahiptir. Yer seçiminde konumun önemi kadar fiziki mekanın özellikleri de oldukça önemlidir. İşletme faaliyetleri için uygun büyüklükte, altyapısı yeterli, gerekli hijyen şartlarını sağlayan bir fiziki mekan tüm girişimcilerin için ideal beklentisidir. Bu ideal işletme seçimi girişimciye yatırım esnasında ilave yük getirmektedir. Örneğin yer seçiminde kira maliyetleri kiralanan işyerinin pazara ya da ulaşım güzergahlarına olan konumuna göre değişmektedir. Bu noktada KOSGEB girişimcilik destek programı kapsamında işletmelere 24 ay boyunca kira desteği sağlamaktadır. Bu destek aracılığı ile işletmeler kendilerine daha uygun işletme yeri seçimini yapacak güce kavuşabilmektedirler. Anket sonuçlarına bakıldığında destek alan işletmelerin büyük çoğunluğunun “daha iyi bir iş yeri kiralamamı sağladı” seçeneğine olumlu yönde yanıt verdiği anlaşılmaktadır.

Finansman sorunu yaşayan girişimcilerin iş fikirlerini hayata geçirme noktasında gecikmeler yaşayabilmektedirler. Bu gecikmeler neticesinde iş fikrinin ortaya çıktığı anda tespit edilen potansiyel pazarlar, fırsatlar ve tehditler gecikmeye bağlı olarak değişikliğe uğrayabilmekte bu da iş fikrinin gücünü azaltabilmektedir. Yapılan anket çalışmasında katılımcıların büyük çoğunluğu KOSGEB desteği sayesinde iş fikirlerini daha erken hayata geçirdiklerini beyan etmişlerdir. Bu durum alternatif finans mekanizmalarına ulaşabilen girişimcilerin iş yerlerini daha erken açtıklarını dolayısıyla KOSGEB desteklerinin girişimciler için önemli bir teşvik edici unsur olduğunu göstermektedir.

KOSGEB Girişimcilik Destek Programı TRA2 Bölgesinde diğer az gelişmiş bölgelerde olduğu üzere KOSGEB destek programları içerisinde en çok ilgi gören programdır. Mesleki becerisi olan ancak mali açıdan yetersiz pek çok kişi bu destek programından faydalanıp kendi işini kurmakta, vergi mükellefi olarak ülke ekonomisine katma değer sağlamaktadır.

KOBİ Proje destek programı işletmelerin markalaşma, kurumsallaşma ve pazarlama alanları başta olmak üzere çeşitli konularda yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik geliştirilmiş olunan proje başvurusuna dayalı bir destek programıdır.

KOBİ Proje destek programından TRA2 Bölgesinde faydalanan işletme sayısı sadece 3 adet olup bunların tamamı KOSGEB Ağrı Müdürlüğüne bağlı olan işletmeleridir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu destek programının bölge geneline

hitap etmediği ve sınırlı sayıda işletmenin bu destek programından faydalandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4.7. Katılımcıların KOBİ Proje Destek Programı Hakkında Görüşleri

Program Adı	Hiç Yararı Olmadı %	Yararı Olmadı %	Etkisi Olmadı %	Yararı Oldu %	Çok Yararı Oldu %
KOBİ Proje Destek Programı	-	-	-	33,33	66,67
Eğer bu desteği kullandıysanız			Hayır %	Evet %	Kısmen%
İdari Kapasitemizde Artış Oldu				100	
Kurumsal Kapasitemizde Artış Oldu				66,67	
Pazar Payımızda Artış Yaşandı				66,67	
Tanıtım Ve Pazarlama Faaliyetlerimizde Artış Oldu					33,33
Destegın Önemli Bir Faydası Olmadı					

Anket çalışmasında KOBİ proje destek programından faydalanan işletmelerin tamamına ulaşılmıştır. Tablo 4.7’de görüldüğü üzere, bu kapsamda işletmelerin tamamı destek programı konusunda olumlu görüş beyan etmiştir. Ankete verilen cevaplardan bu destek programının faydalanıcıların tamamına program amaçları kapsamında katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Destekten faydalanan işletme sayısının düşük olmasının başlıca nedeninin söz konusu destek programının kuruluş aşamasını tamamlamış ve yerel pazarlarından dışarı açılmayı hedefleyen işletmelere hitap etmesidir.

4.4. Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Bu çalışmada TRA2 Bölgesinde KOSGEB ve KOSGEB Destek Programlarının KOBİ’ler üzerine etkisi incelenmiştir. Yapılan çalışmada desteklere ilişkin kullanılan sayısal veriler Bölgede faaliyet gösteren KOSGEB İl Müdürlükleri tarafından KOSGEB veri tabanından alınan bilgilere istinaden derlenmiştir. Ankete 102 işletmeden 104 işletme yetkilisi katılım göstermiştir. Anketin güven düzeyi yüksektir. Çalışma sonucunda KOSGEB ve Genel Destek Programı kapsamında tespit edilen başlıca sorunlar ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler aşağıda sıralanmıştır.

4.4.1. TRA2 Bölgesinde KOSGEB'in Tanınırlığı Yeterli Düzeyde Değildir

Ankete, katılımcıların tamamına yakını (%95) KOSGEB hakkında olumlu görüş beyan etmiştir. Bu durum KOSGEB imajının, kurumu bilenler arasında olumlu olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmada sunulan verilerden de anlaşılacağı üzere; destek programlarından faydalanma düzeyi diğer bölgelere nazaran oldukça düşüktür. Her ne kadar bölgenin az gelişmiş bir bölge olması bunda başlıca etken olarak düşünülse de tek gerekçe olarak kabul edilemez.

Kurumlar tarafından etkili şekilde yürütülen tanıtım-görünürlük faaliyetleri TRA2 Bölgesi gibi az gelişmiş bölgelerde önem arz etmektedir. Rekabetçi bir yapıya sahip olmayan, piyasa içi etkileşimin sınırlı kaldığı, geleneksel ekonomik yapıya sahip bölgelerde işletmeler alternatif finansman kaynaklarından çoğu zaman haberdar olamamaktadır.

Normal koşullarda başvuru esaslı bir destek mekanizmasına sahip olan KOSGEB Birimleri bu tür bölgelerde saha çalışmalarına ağırlık vererek işletmelere yerinde bilgilendirme yapmalıdır. İşletmelerin başvuru yapmasını beklemeden OSB, sanayi sitesi ve diğer ticari alanlardaki işletmelere ziyaretler gerçekleştirilerek KOSGEB ve KOSGEB desteklerinin anlatılması durumunda, bölgenin sosyokültürel yapısına uygun şekilde işletmelerle karşılıklı güven ve sevgiye dayalı yakın ilişkiler kurulabilecektir. Bu şekilde daha fazla sayıda işletmenin KOSGEB desteklerinden faydalanabilmesi sağlanabilecektir.

KOSGEB bilinirliği için diğer gerekli bir husus tanıtım materyalleridir. KOSGEB ile benzer şekilde işletmelere mali destekler sağlayan Kalkınma ajansları, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), TKDK vb. kurumlar bölgede yoğun şekilde tanıtım amaçlı toplantılar düzenleyip, kurumlarına ait promosyon amaçlı materyalleri katılımcılara dağıtabilmektedir. Benzer çalışmaların KOSGEB tarafından yapılması durumunda, hem etkili bir tanıtım gerçekleştirilmiş olunacak hem de kurumsal imajda olumlu yönde gelişme sağlanacaktır. Söz konusu kurumlar ulusal/yerel medyayı ve sokak görsellerini kullanarak mali destek programlarını kamuoyunun dikkatini çekecek şekilde sürekli kamusal alanlarda tanıtırken, KOSGEB bu tür tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmemektedir. Benzer tanıtım faaliyetlerinin KOSGEB tarafından

gerçekleştirilmesi TRA2 Bölgesi gibi işletme yoğunluğunun düşük olduğu bölgelerde daha fazla işletmeye ulaşmayı sağlayabilecek etkili yöntemlerden biridir.

TRA2 Bölgesinde KOSGEB ve desteklerini işletmelere tanıtmada bu yöntemlere ilave olarak; sosyal medya, sms ve e-posta uygulamaları da alternatif olabilecek diğer tanıtım faaliyetleridir.

4.4.2. KOSGEB Desteklerinin Oran, Miktar ve Kullanım Şartları Bölge Koşullarına Uymamaktadır

Çalışmada destek programlarından faydalanan işletme yetkililerine KOSGEB destekleri hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, katılımcıların sadece %16'lık kesimi destekler hakkında olumlu değerlendirmede bulunmuştur. %85'lik büyük kısmı ise destek sistemini eleştiren değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu durum mevcut destek uygulamalarının TRA2 Bölgesi özelinde yeterli görülmediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Katılımcılar nakit ve finansman desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade ederken bölgesel destek uygulamalarının faydalı olacağını ifade etmiştir.

KOSGEB destekleri tüm ülke genelinde ortak konu başlıklarına ortak miktarlarda verilmektedir. Destek oranları ise program türüne göre değişmekle beraber 3.,4.,5. ve 6. Bölge için 10 puanlık bir artış öngörmektedir. Bu artış miktarının 6. Bölgede bulunan illerde (TRA2 Bölgesi illeri gibi) daha yüksek olması durumunda, söz konusu illerde destekler daha cazip hale getirilebilecektir. Genel Destek Programı kapsamında destek oranı 10 puanlık bir ilave ile %60'tan %70 oranına çıkarılması durumunda Genel Destek Programına olan ilgi artacak ve daha fazla sayıda işletme destek başvurusunda bulunacaktır.

Kalkınma Ajansları ve TKDK, KOSGEB gibi işletmelere ve girişimcilere mali destek sağlayan benzer kurumlar olmakla beraber, destek konularını ve desteklerden faydalanma koşullarını her bölge için ayrı ayrı belirlemektedir. Bir destek türünün hangi bölgede verilir verilmeyeceğini Kalkınma Ajansları ilgili kurumu oldukları Kalkınma Bakanlığı ile koordinasyon içerisinde üst ölçekli ulusal ve uluslararası planlara bağlı olarak belirlemektedirler. Bu sebeple her mali destek programı teklif çağrısı döneminde farklı bir sektöre farklı konu başlıkları altında destek verilebilmektedir. Örneğin İstanbul Kalkınma Ajansı temiz enerji ve sosyokültürel programlara ağırlık verirken aynı dönemde TRA2 Bölgesinde faaliyetlerini yürüten Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)

imalat sanayi ve turizm sektörlerine destek verebilmektedir. Bu şekilde her bölgenin öncelikleri ve ihtiyaçlarına göre mali kaynak aktarımı mümkün olabilmektedir.

TKDK tarımsal ve kırsal kalkınmaya katkı sağlayacak projelere destek sağlamaktadır. Bu kapsamda her mali destek programı teklif çağrısı döneminde desteklenecek öncelikli sektörler ‘Tedbir’ adı altında belirlenip illerin ihtiyaçlarına göre bu önceliklere tabi projelere destek verilmektedir. Örneğin aynı proje teklif çağrısı döneminde Tokat İlinde kanatlı hayvan yetiştiriciliğine yönelik projeler tedbir olarak desteklenirken, Kars ilinde kırsal turizme yönelik projeler öncelikli olarak desteklenmektedir. Bu şekilde hem yatırım fizibilitesi açısından uygun projeler desteklenirken hem de kamu kaynaklarının daha verimli şekilde kullanımı sağlanmış olmaktadır.

KOSGEB tarafından 2015 yılında KOBİ Proje Destek Programı kapsamında yeni bir uygulamaya gidilmiş ve teklif çağrısı yöntemi ile her yıl belirli konu başlıkları dahilinde yapılan proje başvuruları değerlendirmeye alınmaya başlamıştır. 2015 yılında ilk defa uygulaması gerçekleştirilen bu programdan elde edilecek geri bildirimler (feedback) neticesinde, programda değişiklikler ve iyileştirmeler yapılması ihtimal dâhilindedir.

KOBİ Proje Destek Programında Düzey 2 Bölgeleri özelinde proje konuları belirlenmesi durumunda hem daha çok işletmeye ulaşılmış olunacak hem de kaynak kullanımında bölgeler arasındaki orantısızlık giderilmiş olunacaktır.

KOBİ Proje Destek Programı uygulamasına benzer şekilde; diğer destek programlarında da şekil ve içerik yönünden bölgesel değişikliklere gidilmesi durumunda programların etkinliğinin artması mümkün olabilecektir. Örneğin yapılan gözlemlerde Yeni Girişimci Programı kapsamında, gelişmiş bölgelerdeki girişimciler işletme giderleri desteğini yoğun bir şekilde kullanmakta iken, TRA2 Bölgesinde bu destekten faydalanma oranı, Kuruluş Dönemi Makine-Teçhizat ve Ofis Donanım Desteğine nazaran düşüktür. Zira TRA2 Bölgesinde girişimcilerin makine-teçhizat gereksinimi, kullanım miktarı gelişmiş bölgelere nazaran düşük düzeyde olan aylık işletme giderleri ihtiyaçlarının (kira, personel, elektrik vb.) önüne geçecek düzeydedir. Bu tür durumlarda; bölgesel düzeyde destek limitleri arasında aktarım yapılabilmesi halinde yüksek kira bedelleri ödeyen ve öncelikli maliyetleri kira olan gelişmiş bölgelerdeki işletmeler kira giderlerini daha fazla karşılarken, TRA2 Bölgesi gibi az gelişmiş

bölgelerdeki girişimciler benzer şekilde makine-teçhizat ihtiyaçları daha rahat giderebileceklerdir. Bu durum destekleri daha cazip hale getirici, işletmeleri teşvik edici bir unsur olarak kullanılabilir.

KOSGEB tarafından verilen hibe şeklindeki destekler makroekonomik açıdan transfer harcaması olarak değerlendirilmektedir. Geri ödemeli desteklerde ise programın türüne bağlı olarak belirli bir süre geri ödem talep edilememekte, vadesi gelen ödemelerin ise üç aylık taksitler halinde geri ödenmesi talep edilmektedir. Bu kapsamda işletmelerden ödenecek destek tutarı kadar banka teminat mektubu ya da Kredi Garanti Fonundan (KGF) alacakları kefalet mektubu talep edilmektedir. Bölgedeki işletmelerin mali verileri çoğu durumda bankalardan teminat mektubu almalarına engel teşkil etmektedir. Bu tür durumlarda Kredi Garanti Fonu işletmelere kefil olabilmektedir. Ancak hali hazırda TRA2 Bölgesinde faaliyet gösteren bir KGF şubesi bulunmamaktadır. KGF tarafından bölge merkezi Kars'ta bir şube açılması durumunda işletmelerin alternatif finans kaynaklarına ulaşmasında önemli bir adım atılmış olacaktır.

4.4.3. TRA2 Bölgesinde Genel Destek Programının Bilinirliği ve Kullanımı Düşüktür

KOSGEB veri tabanı kayıtlarından anlaşılacağı üzere; TRA2 Bölgesinde Genel Destek Programı kapsamında 13 destek başlığının sadece 6'sı işletmeler tarafından kullanılmıştır. Bu 6 başlıktan sadece Nitelikli Eleman İstihdam Desteği ve Yurt Dışı İş Gezisi desteği 10 ve daha fazla işletme tarafından kullanılmıştır. Bu durum anket çalışması sonucunda elde edilen sonuçlar ile örtüşmektedir.

Ankete katılan işletmelerin büyük çoğunluğu Genel Destek Programı kapsamında faydalandıkları desteklere ilişkin olumlu görüş beyan etmişlerdir. Bununla beraber; hem KOSGEB ve destekleri hakkında genel görüşlerini beyan ederken hem de anket çalışması sonunda katılımcıların isteğine bağlı olarak doldurduğu KOSGEB Destek Programı ve Anket Hakkında Diğer Görüş ve Önerileri kısmından elde edilen veriler neticesinde Genel Destek Programı mevzuatı hakkında bazı değişiklik talepleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişiklik taleplerine benzer talepler işletme yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde de dile getirilmektedir.

TRA2 Bölgesinde Genel Destek Programı kapsamında en çok faydalanılan destek programı Nitelikli Eleman İstihdam Desteğidir. Bu destek kapsamında işe alınacak personelin en az lisans mezunu olması gerekmektedir. TRA2 Bölgesi sosyoekonomik açıdan az gelişmiş bir bölge olmakla beraber bunun neticesinde aktif işgücünün niteliği de yaşanan göçe bağlı olarak düşmektedir. Eğitim durumu lisans ve üzeri olan işgücü personel ücretlerinin düşük, sosyal imkânların kısıtlı olduğu TRA2 Bölgesinde çalışmayı tercih etmemektedir. Bu sebeple lisans mezunu yeni bir çalışan bulmak, işletmelerin zorlandığı bir durumdur. Bölge şartları göz önünde bulundurularak Nitelikli Eleman İstihdam Desteği kapsamında 6. Bölgedeki illerde nitelikli personel için eğitim durumu şartı asgari lisans mezunu olma şartından, “en az üç yıllık sigortalı iş tecrübesi olmak koşuluyla ön lisans mezunu olmak” gibi daha alt kademeye çekilmesi önerilmektedir. Bu şekilde söz konusu destekten faydalanan işletme sayısında, TRA2 Bölgesi ve benzeri az gelişmiş bölgelerde artış sağlanacak ve daha fazla sayıda nitelikli eleman istihdamı sağlanabilecektir.

Yurt Dışı İş Gezisi Desteği TRA2 Bölgesinde işletmelerin en çok faydalandığı ikinci destek türüdür. Destekten faydalanan işletmelerin katıldıkları geziler neticesinde pazarlama, satış, tedarik vb. konularda gelişme kaydetmesi bu desteğin nitelik olarak işletmelere etkin fayda sağladığını göstermektedir. Bu duruma rağmen; bölge genelinde bu destekten faydalanan işletme sayısı oldukça düşüktür.

Yurt Dışı İş Gezisi Desteğini daha cazip hale getirmek için yapılabilecek ilk düzenleme gezi başına 2000 TL olan destek üst limiti miktarının yükseltilmesidir. Bu şekilde son dönemde küresel düzeydeki enflasyonun etkisiyle yaşanan fiyat artışları neticesinde artan seyahat giderleri için daha fazla destek sağlanmış olunacaktır.

Yurt Dışı İş Gezisi Desteği kapsamında yapılabilecek diğer bir değişiklik önerisi; destek başvurusu aşamasında Meslek Kuruluşu ve Müdürlüklerinden istenilen doğrulayıcı belgelerin şekil ve içerik şartları açısından standart formlar haline getirilmesi ve bu şekilde destek başvuru aşamasında yaşanabilecek hataların en aza indirgenmesidir. Ayrıca imkânlar dâhilinde gerekli düzenlemeler yapılarak, Yurt Dışı İş Gezileri için gezinin yapılacağı ülke ve şehirlerde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Yurt Dışı Temsilciliği bulunması halinde, bu temsilciliklerle koordineli şekilde çalışılması ve temsilcilik yetkililerinin gezi organizasyonuna teknik ve lojistik destek sağlaması; Yurt Dışı iş gezilerinde hem nitelik hem de nicelik bakımından artış sağlayacaktır.

TRA2 Bölgesinde az sayıda işletmenin faydalandığı, ancak anket çalışmasında elde edilen sonuçlara göre; işletmeler açısından verimliliği yüksek olan Test Analiz ve Kalibrasyon Desteği ile Belgelendirme Desteğinin daha fazla sayıda işletme tarafından kullanılabilmesi için bazı belirsizliklerin giderilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

İşletmelerin Test Analiz ve Kalibrasyon Desteği ile Belgelendirme Desteğini kullanımında yaşadıkları başlıca sorun bilgi eksikliğidir. Yeterli bilgi sahibi olamayan, hangi konu başlıkları kapsamında destek alabileceğini bilmeyen işletmeler; çoğu zaman ihtiyaç duydukları test, analiz, ölçümleme ve belgelerini destek kapsamında olduğu halde kendi imkânları ile temin etmeye çalışmaktadırlar. Aksine, Müdürlüklerinde gözlemlenen diğer bir husus ise destek kapsamında olmayan faaliyetler için söz konusu iki desteğe başvuru taleplerinde bulunulmasıdır. Bu konuda önemli diğer bir husus; TRA2 Bölgesinde TÜRKAK tarafından akredite edilmiş kurum/kuruluşlar bulunmamasıdır. Ayrıca benzer şekilde kamu kuruluşları ve üniversitelerde de ihtiyaç duyulan test analiz ve ölçümleme faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu yapacak altyapı olanakları bulunmamaktadır.

Yaşanan bilgi kirliliği ve eksikliklerinin önüne geçilmesi için KOSGEB internet sayfasında “Desteklenen Sektörler Nelerdir?” sekmesine benzer şekilde; Genel Destek Programı sayfasının içine desteklenen belge türleri, test, analiz ve ölçümleme faaliyetlerinin hangileri olduğunu gösteren bir sekme konulması faydalı olabilecektir. Bu sekme içerisinde ayrıca ihtiyaç halinde bu hizmetleri hangi kurum ve kuruluşlardan alabileceklerini, güncellemeye açık bir şekilde, listeleyen bir tablo eklenmesi mümkündür. Benzer şekilde işletmelerin <http://kds.kosgeb.gov.tr> sayfasından destek başvurusu yaparken söz konusu listeden ihtiyaçlarını süzerek seçim yapmasını sağlayacak bir uygulama geliştirilebilir. Bu şekilde işletmeler destekler için uygun ihtiyaçları uygun kurum ve kuruluşlardan sağlayabilecek, TRA2 Bölgesinde ve benzer sorunların yaşandığı diğer bölgelerde daha fazla sayıda işletme söz konusu destekten faydalanabilecektir.

Tanıtım desteği; TRA2 Bölgesi işletmelerinin her fırsatta dile getirdiği tanıtım eksikliğinin giderilmesi için işletmelere katkı sağlayabilecek etkili bir destek olmasına rağmen kullanım oranı bölge genelinde oldukça düşüktür. Bu durumun başlıca nedeni; destekten faydalanmanın ön koşulu olan başvuru aşamasında yurtiçi marka tescil belgesi sahibi olma zorunluluğudur. Bu belgeye sahip olmayan işletmelerin destekten

faydalanması için öncelikle bu belge için başvuruda bulunması gerekmektedir. TRA2 Bölgesinde bu tür belgelerin temini için danışmanlık, müşavirlik benzeri hizmeti veren işletme veya şahıs bulunmamaktadır. Bu hizmetin; bölgedeki ticaret ve sanayi odaları tarafından, yeterli olmamakla beraber, ücret talep etmeksizin, fahri olarak üstlenildiği oda yetkilileri ile yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Genel uygulamaya istinaden, yurtiçi marka tescil belgesi alma sürecinin asgari 10 ay kadar bir zaman içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. Tanıtım desteğinden TRA2 Bölgesi ve benzeri az gelişmiş bölgelerde daha fazla sayıda işletmenin faydalanabilmesi için yapılabilecek başlıca uygulama; başvuru aşamasındaki yurtiçi marka tescil belgesi sahibi olma zorunluluğu yerine, destek ödemesi yapılması aşamasında yurtiçi marka tescil belgesi sahibi olma zorunluluğunun getirilmesi olacaktır. Bu şekilde işletmeler belge alma sürecinin tamamlanmasını beklemeden tanıtım faaliyetlerine başlayabilecek, bu şekilde daha fazla sayıda işletme desteğe rağbet gösterecektir. Ayrıca KOSGEB Müdürlüklerinin mevcut uygulamada yaşanan marka belgesi - tanıtım materyali uyumsuzluğu sorunları asgariye indirilecektir.

Eşleştirme Desteği yurt dışında pek çok ülkede bulunan eşleştirme merkezlerinden sağlanan danışmanlık, organizasyon, daimi sergi alanı desteklerini kapsamaktadır. Bu desteğin TRA2 Bölgesindeki işletmeler tarafından kullanılabilmesi için öncelikli olarak söz konusu işletmelerin dış ticaret kapasitelerinin artırılması ve işletme yetkililerine vizyon kazandırılması gerekmektedir. Belirli bir farkındalık düzeyi sağlandığı takdirde bu desteğin kullanımı mümkün olabilecektir. Mevcut durum itibari ile TRA2 Bölgesindeki işletmelerin mali ve kurumsal kapasiteleri dikkate alındığında bu desteğin ikincil derece öneme sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bağımsız Denetim Desteği kapsamında işletmelerin, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından bağımsız denetimle yetkilendirilen kuruluşlardan aldıkları bağımsız denetim hizmeti giderlerine destek verilmektedir. Bu tür hizmetlerden faydalanan işletmelerin ortak özelliği kurumsallaşma eşiğini aşmış, bireylere daha az bağımlı olunan işletmeler olmalarıdır. Mevcut durum itibari ile TRA2 Bölgesindeki işletmelerin mali ve kurumsal kapasiteleri dikkate alındığında bu desteğin işletmeler açısından Eşleştirme Desteğine benzer şekilde ikincil derece öneme sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Danışmanlık Desteği ve Eğitim Desteği uygulanma amaçları açısından benzer katkılar sunmaya dönük olup, işletmelerin kurumsallaşmasına katkı sağlayan

desteklerdir. Bu destek programlarından TRA2 Bölgesi işletmelerinin faydalanamamasının başlıca nedeni; söz konusu danışmanlık ve eğitim hizmetlerini sağlayabilecek kurum ve kuruluşların TRA2 Bölgesinde bulunmaması ve bölge dışındaki kurum ve kuruluşların ise ulaşım ve konaklama sorunları nedeniyle bölge işletmelerine hizmet vermedeki isteksizlikleri olarak düşünülebilir. Bu sorunların çözülmesi durumunda ise bu kez hizmet maliyetleri yükseldiğinden, işletmeler isteksiz davranmaktadır. Bu desteklerin kullanımını artırmak için; TRA2 Bölgesi ve benzeri sorunları yaşayan diğer bölgelerde, destek başına belirli bir oranı aşmayacak şekilde konaklama ve ulaşım giderlerinin de desteklenmesi etkili olabilecektir. Örneğin toplam desteğin %30'unu aşmayacak şekilde, faturalandırılan konaklama ve ulaşım giderlerinin desteklenmesi durumunda söz konusu danışmanlık ve eğitim hizmetlerini verebilecek kurum ve kuruluşlar için TRA2 Bölgesi ve benzer diğer bölgeler daha cazip çalışma alanları haline gelebilecektir.

Enerji verimliliği desteği; işletmelerin mevcut çalışan sayıları, faaliyet alanları ve imalatçı işletmelerin üretim kapasiteleri düşünüldüğünde, TRA2 Bölgesi ve benzer az gelişmiş bölgelerdeki işletmelerin genel profiline hitap eden bir destek türü olarak görülmemektedir.

Tasarım Desteği ve Sınai Mülkiyet Hakları Desteği birbirini tamamlayan destekler olup hali hazırda bu desteklerden faydalanan işletme bulunmamasının başlıca nedeni yaşanan bilgi eksikliğidir. Nitekim yapılan saha ziyaretlerinde imalatçı firmalarının bazılarının bu destek kalemleri altında desteklenebilecek faaliyetlerde buldukları görülmüştür. Söz konusu desteklerin tanıtımının etkin bir şekilde yapılması durumunda bu desteklerin TRA2 Bölgesinde kullanımı sağlanabilecektir. Etkin bir tanıtım için her bir desteği ve destek uygulama süreci aşamalarını sade bir dil ile anlatan tanıtım materyalleri hazırlanıp, Müdürlükleri aracılığıyla dağıtımı yapılması faydalı olabilecektir.

Tanınırlığın düşük olması, birkaç desteğe ait olan bir sorun olarak görülmemektedir. KOSGEB ve KOSGEB Destek Programlarının TRA2 Bölgesi ve benzer az gelişmiş bölgelerde daha geniş kitleler tarafından tanınması için sade, kolay anlaşılır ve yönlendirici faaliyetleri içeren bir tanıtım planına ihtiyaç duyulduğu yapılan anket çalışmaları, saha ziyaretleri ve işletmelerle yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de KOBİ tanımı kanunla belirlenmiş olup, buna göre 250 kişiden az çalışanı olan ve yıllık bilanço veya net satış hasılatı 40 milyon TL. ’den az olan işletmeler KOBİ olarak tanımlanmaktadır. Bu işletmeler ülke genelinde işletmelerin %99’unu oluşturmakla beraber benzer oranlar dünya genelindeki diğer ülkeler içinde geçerlidir.

Transfer harcamaları mahiyeti itibariyle karşılıksız ve GSMH üzerinde dolaylı etkileri olan harcamalardır. Bu tür harcamalar, ülkedeki gelirin yeniden dağılımı safhasında devletin uygulamaya koyduğu önemli bir olgudur. Bazı yeni harcama türleri transfer harcaması kabul edilirken bazıları ise kapsam dışına çıkarılabilmektedir. Transfer harcamalarının en karakteristik özelliği, karşılığında devlete mal ve hizmet ya da üretim faktörü verme zorunluluğunun bulunmamasıdır. Bu açıdan ele alındığında KOSGEB tarafından KOBİ’lere yapılan mali desteklerin transfer harcaması olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Devlet; KOSGEB vb. kamu kurum ve kuruluşları aracılığı ile çeşitli gruplandırmalar altında işletmelere mali destekler sağlamaktadır. Devlete mal ve hizmet ya da üretim faktörü verme zorunluluğu olmadan desteklenen işletmelerden; sadece yapacakları ekonomik faaliyetlerinde ilave katma değer yaratmaları, istihdam ve milli geliri artırıcı uygulamalar geliştirmeleri beklenir. Bu şekilde gerek bölgesel gerekse de küresel ölçekte rekabetçi işletmelerin niteliklerinin ve niceliklerinin artması hedeflenmektedir.

KOSGEB; imalatçı KOBİ’ler başta olmak üzere, ülke genelinde sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelere mali ve teknik destek sağlayan kurumların başında gelmektedir. 2015 yılı itibariyle 81 ilde 88 müdürlük bünyesinde, çeşitli destek mekanizmaları aracılığıyla, ülke KOBİ’lerine destek sağlayan KOSGEB; dinamik yapısı ve kalifiye insan kaynağı ile ülke ekonomisine önemli kazanımlar sunmaktadır.

Türkiye’deki 81 il sosyoekonomik ve coğrafi durumları dikkate alınarak 26 adet Düzey 2 bölgesine ayrılmış durumdadır. TR10 (İstanbul) Bölgesi sosyoekonomik açıdan ülkenin en gelişmiş bölgesidir. Diğer taraftan TRA2 Bölgesi; 26 Düzey 2

Bölgesi içerisinde sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması açısından son sırada bulunan TRB2 Bölgesinin hemen üstünde sondan ikinci sıradadır. Bu az gelişmişliğin bir sonucu olarak bölge KOBİ'lerinin durumlarında ilerleme kaydetmeleri zorlaşmaktadır.

TRA2 Bölgesi; ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olan, sanayi sektörünün istihdama ve ekonomiye katkısının sınırlı kaldığı az gelişmiş bir bölgedir. Bölge net göç veren bir pozisyona sahip olmakla beraber eğitim verileri açısından da ülke ortalamasının altında değerlere sahiptir.

Tarım sektörü TRA2 Bölgesinde toplam istihdamın yarısından fazlasını karşılamaktadır ve bu açıdan 26 Düzey 2 Bölgesi arasındaki en yüksek değere sahiptir. Tarım sektöründe istihdamın yoğunlaşmış olması TRA2 Bölgesinin az gelişmiş bölge karakteristiğine uymaktadır. Dikkat çekici diğer bir husus ise sanayi sektöründe istihdamın son on yılda bir buçuk katlı bir artış göstermesidir. Bu artışa rağmen sanayi sektörünün istihdama katkısı açısından TRA2 Bölgesi; son sırada bulunan TRA1 Bölgesinin bir üst basamağında, 25. sıradadır. Türkiye ortalamasının %25'i kadar bir kişi başına GSYİH değerine sahip olan TRA2 Bölgesi açık bir şekilde az gelişmiş ve düşük gelire sahip bir bölgedir.

TRA2 Bölgesindeki toplamda 239 adet olan KOSGEB destek programlarından faydalanmaya hak kazanan işletme anket çalışmasının ana kütlesi olarak belirlenmiş ve bu işletmeler özelinde anket çalışması uygulanmıştır. Anket sonunda tüm ana kütlenin %44'üne denk gelen 102 işletmeye ulaşılarak, 104 adet anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasında işletme yetkililerine likert tipi beşli sorular yöneltilmiştir. Elde edilen veriler çalışmada yüzdelik değerler halinde gruplandırılmıştır. Bu değerler sosyal bilimlerde genel geçer olan güvenilirlik değerlerini karşılamaktadır.

TRA2 Bölgesindeki işletmelerin, KOSGEB Destek Programlarının varlığını olumlu olarak değerlendirdiği, ancak bu olumlu bakış açısının destek kullanım sayılarına yansımadağı açıktır. Bölgenin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin düşük olması, bu durumda önemli pay sahibidir. Getirilen önerilerin uygulanması halinde, söz konusu desteklerin kullanımında ve verimliliğinde artış yakalanması öngörülmektedir.

TRA2 Bölgesinde KOSGEB Destek Programları kapsamında 7 adet destek programından faydalanan işletme bulunmamaktadır. Anket çalışması sonuçlarından;

TRA2 Bölgesi işletmelerinin, faaliyetlerini sürdürmeleri için gereken temel gereksinimleri (personel, pazarlama, finansman vb.) karşılamakta sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde katılımcıların önemli bir kısmı mevcut desteklerin bölgesel düzeyde ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum işletmelerin söz konusu bazı destekleri kendilerine uygun/ yeterli görmediklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Devlet desteklerinde her bölgenin sosyoekonomik yapısına uygun destek modelleri geliştirilmesi halinde gerek nicelik gerekse de nitelik olarak daha verimli destek süreçlerinin yürütülmesi mümkün olabilecektir.

Devlet desteklerinin 26 Düzey 2 Bölgesinde, bu bölgelerin karşılaştırmalı üstünlükleri dikkate alınıp, ayrı ayrı yapılandırılarak gerçekleştirilmesi; hem Düzey 2 Bölgelerinin rekabet güçlerini artırıcı bir etki ortaya çıkarabilecek hem de sınırlı olan kamu kaynaklarının etkin bir şekilde kullanımını sağlayacaktır. Örneğin TRA2 Bölgesi sahip olduğu sınır kapıları, büyükbaş hayvan varlığı ve turizm potansiyeli, bölgenin güçlü/üstün yanları olarak dikkate alınarak değerlendirilir ve bu bölge özelinde lojistik, büyükbaş hayvancılık, kış turizmi vb. gibi stratejik alt sektörlerle yönelik bölgesel destekler/teşvikler geliştirilmesi halinde; bu durum, hem bölgenin rekabet gücünü artıracak hem de daha fazla sayıda işletme ve kişiye hitap eden bir yapı kurulabilecektir.

Bölgede faaliyet gösteren KOSGEB İl Müdürlüklerinden alınan bilgilere istinaden KOSGEB veri tabanı kayıtlarına göre; TRA2 Bölgesinde hiç faydalanılmayan destek programları, gelişmiş bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler tarafından yoğun şekilde kullanılmaktadır. Bu sebeple; TRA2 Bölgesinde KOSGEB Destek Programları kapsamında kullanılmayan desteklerin, işletmeler tarafından yakın vadede (1 – 5 yıl) kullanılmaya başlanması için işletmelerin genelinde ölçülebilir seviyede kurumsal, finansal ve insan kaynakları açısından kapasite artışının yaşanması gerekmektedir. Söz konusu artışların sağlanabilmesi ise yetkili mercilerce ulusal ve bölgesel düzeyde stratejik planlama çalışmalarının yapılıp, bu çalışmaların işletmeler üzerinde başarılı bir şekilde uygulanmasına bağlıdır.

Destek mekanizmalarında mali destek programlarını destekleyen ve mali süreçleri regüle eden “teknik destek” süreçlerinin TRA2 Bölgesi gibi az gelişmiş bölgelerde daha yoğun bir şekilde uygulanması önem arz etmektedir. Bu teknik destek süreçlerin etkin şekilde uygulanması destek süreçlerinin yürüten kurum ve kuruluşların yeterli sayıda nitelikli personele sahip olmasına bağlıdır. Zira teknik yardım ya da diğer

bir adıyla “mentörlük” kısa süreli faaliyetler neticesinde hızlı sonuçlar elde edilebilecek süreçler olmaktan öte, işletmelerin “kök” sorunlarının tespiti için uğraşan donanımlı uzmanlar tarafından yürütülen ve ulusal ve bölgesel ekonomik politikalara bağlı olarak hareket edilen uzun dönemli süreçlerdir.

Az gelişmiş bölgelerde gelir düzeyinin düşük olması özel sektörde tasarrufların ve talebin az olmasına neden olmaktadır. Bu da yatırımları olumsuz olarak etkilemekte, yeni istihdam ve sermaye oluşumunu yetersiz kılmaktadır. Bu durumun sonucunda verimlilik de düşük seviyede kalmaktadır. Böylece, en baştaki mevcut düşük gelir düzeyine tekrar dönülmekte ve de bir tür kısır döngüye girilmiş olunmaktadır. TRA2 Bölgesi ve bu bölgeye benzer özellik gösteren diğer az gelişmiş bölgelerde tarifi yapılan bu kısır döngünün kırılmasında işletmelerin kapasitelerinin artırılması önemli bir alt bileşendir. İşletmelerin rekabet güçlerinin artırılması ve kurumsal kapasitelerinin artırılmasında devletin sağladığı desteklerin etkisi; gerek bu tür bölgelerde işletmelerin ölçeklerinin ve etki alanlarının sınırlı olması, gerekse de işletme sayılarının düşük olması gibi nedenlerden ötürü daha hızlı bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, devlet desteklerinde yeni programların geliştirilmesi ve uygulanmasında TRA2 Bölgesi ve benzeri diğer az gelişmiş bölgelerin pilot uygulama bölgesi olarak seçilmesi; hem bölgeye hem de destek programlarının verimliliğine önemli katkı sağlayabilecektir.

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması hem toplumsal huzur hem de ülke kalkınması için hayati öneme sahip olmakla beraber; bu gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasının yolu ekonomik ve sosyal politikaların bir arada ve uyumlu bir şekilde yürütülmesinden geçmektedir. TRA2 Bölgesi gibi az gelişmiş bölgelerde; bölge üniversitelerinin sosyoekonomik politika süreçlerine etkin şekilde dahil olması, bölge sorunlarına çözüm önerileri geliştirmesi ve devlet desteklerini sağlayan KOSGEB, Kalkınma Ajansları, TKDK vb. kurum ve kuruluşlarla ortak hareket ederek Kamu-Sanayi-Üniversite işbirliğini sağlanmasında öncü rolü üstlenmesi; az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına önemli katkılar sunabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akgemci, T. (2001). *KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*. Ankara: KOSGEB Yayınları.
- Alkın, E., Yıldırım K., Özer, M. (2005) *İktisada Giriş*, İktisada Giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altuntaş, H., T. (2016). *Girişimcilik Destek Programlarının Aktif İstihdam Politikası Üzerindeki Etkinliği: KOSGEB Yeni Girişimcilik Programı Örneği ve TR21 Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Armstrong, R. (1987). *The midpoint on a Five-Point Likert-Type Scale". Perceptual and Motor Skills*. ABD: Arizona State University.
- Arslan, B.(2015). *KOBİ'lerdeki Finansman Sorunlarının Çözümlemesine KOSGEB Desteklerinin Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Avcı, A. (2014). *KOSGEB Desteklerinin Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi (TR33 Bölgesi Uygulaması)*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydemir, Z. C. (2002). *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması*. Ankara. DPT Uzmanlık Tezi.
- Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü. (2014) *81 İl Sanayi Durum Raporu*. Ankara: B.S.T.B. Yayınları.
- Çelik, F. (2007). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Verilen İhracat Destekleri ve Ekonomiye Etkisi (Kayseri Örneği)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006) *9. Kalkınma Planı: 2007-2013*. Ankara.

- Dinçer, B., Özaslan, M. ve Kvasoğlu T. (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. Ankara: DPT Yayınları.
- Durman, M.ve Önder, H. (2007). *Teoride ve Uygulamada İhracat Teşvikleri*. Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık.
- Ekinci, M. B. (2003). *Türkiye’de KOBİ’lerin Kurumsal Gelişimi ve Finansal Sorunları*, İstanbul: Akson Araştırma Raporları:5.
- İrten, Y., E.(2004). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) Önemi ve İkinci OECD-KOBİ İstanbul Bakanlar Konferansı 2004*, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Vol:14.
- Kalkınma Bakanlığı, BGY Gnl. Md. (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Ankara.
- Karabulut, K. (2005). *Doğu’da Yakalanan Kalkınma Fırsatı: Ticaret*. İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım.
- Kendirli, H. Ç., Kendirli S. (2014). “*Rekabetçi Bir Ortamda KOBİ’lerin Geleceğinde İnovasyon ve Üniversite Sanayi İşbirliğinin Önemi ve Çorum İncelemesi*”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4:38.
- Kızılgedik, C. (2015). *KOSGEB Genel Destek Programının KOBİ’ler Üzerine Etkisi: TRA2 Bölgesinde Bir Araştırma*, KOBİ Uzmanlık Tezi, KOSGEB-TODAİE, Ankara.
- KOSGEB (2003). *KOBİ Ekonomisi (Tarihi Gelişimi)*. Ankara.
- KOSGEB (2011) *2011-2015 KOSGEB Stratejik Planı*. Ankara.
- KOSGEB (2016) *Genel Destek Programı Uygulama Esasları*.
- Maden, S., I. (2012). *KOSGEB Genel Destek Programının Firmalar Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Göller Bölgesi Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- OECD (2005). *SME and Entrepreneurship Outlook 2005*, Paris: OECD Publishing.

- OECD (2014). *Financing SMEs and Entrepreneurs 2014, An OECD Scoreboard*, Paris: OECD Publishing.
- Özdemir, S., Ersöz, H. Y., Sarioğlu, İ. (2006). *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Sakarya, Ş. (2005). *Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği: Mikro Finans ve Türkiye'deki Gelişmeler*. 1. Yerel Ekonomiler Kongresi, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF, Karaman.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2012). *Kars'ın Sosyoekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. SERKA Kars Yatırım Destek Ofisi, Kars.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2010). *TRA2 Düzey 2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) 2010 – 2013 Bölge Planı*. Kars.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2013). *Ardahan'ın Sosyoekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. SERKA Ardahan Yatırım Destek Ofisi, Ardahan.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2013). *Ağrı'nın Sosyoekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. SERKA Ağrı Yatırım Destek Ofisi, Ağrı.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2013). *Iğdır'ın Sosyoekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. SERKA Iğdır Yatırım Destek Ofisi, Iğdır.
- Solmaz H. (2014). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Sağlanan Kamu Desteklerinin Etkinliği ve KOSGEB Diyarbakır Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Taş, B. (2006). *AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8:2, Afyon.
- TÜİK (2013). *İstatistiklerle Türkiye*. Ankara.
- TÜİK İşgücü ve Yaşam Koşulları Daire Başkanlığı (2014). *TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması, Bölgesel Sonuçlar 2004-2013*. Ankara.

- Üzümcü, A., Akdeniz, S. (2014). *Yeni İpek Yolu: TRACECA ve Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi*. Avrasya Etüdüleri, İpek Yolu Özel Sayısı, TİKA, 20:45, Ankara.
- Üzümcü, A., Özyakışır, D. (2013). *TRA2 Bölgesinde Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi ve Göç İlişkisi (1996-2012)*. 2. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Elazığ.
- Üzümcü, A., Tokucu, E. ve Ergiçay, G. (2015). *Kars Lojistik Merkezinin (KLM) TRA2 Bölgesinin Kalkınması ve Kars Ekonomisi Açısından Önemi: Bir İktisadi Analiz*. Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,6:10, Kars.
- Üzümcü, A., Topal, S., (2016). *TRA2 Bölgesi Dış Ticaret Özellikleri ve TRA2 Bölgesinden Türk Cumhuriyetlerine İhracat Yapan Firmaların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Analiz*. II. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Bildiriler Kitabı, Atatürk Üniversitesi, İİBF, Erzurum.
- Üzümcü, A., Topal, S., Akça, M. (2015). *TRA1 ve TRA2 Bölgesinin Dış Ticaret Özellikleri ve Kars Lojistik Merkezinin Önemi*. 1. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi, Bildiriler Kitabı, Kars Kafkas Üniversitesi, İİBF, 2015.
- Van Ree, H., J. (2009). *Service Quality indicators For Business Support Services*, Doktora Tezi, University College, Londra.
- Yıldız, S., B. (2013). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Desteklenmesinde KOSGEB'in rolü: Bir Etki Değerlendirmesi Araştırması*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yılmazer, M., Aktaş, H., Kargın, M. ve Açıkgöz, B. (2006). *Türkiye'de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8:29, Ankara.

Elektronik Kaynaklar

European Commission, *Small Business Act for Europe*, Erişim:25.12.2015, (<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/small-business-act/>).

European Commission, *What is an SME?*, Erişim:25.12.2015, (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/sme-definition/index_en.htm).

KOSGEB, *Araştırma ve Geliştirme (AR-GE), İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı*, Erişim: 31.12.2016, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1229/arge-inovasyon-ve-endustriyel-uygulama-destek-programi>).

KOSGEB, *Avrupa Küçük İşletmeler Yasası (Small Business Act for Europe – SBA)*, Erişim:25.12.2015, (<http://www.kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Projeler.aspx?refContent=31>).

KOSGEB, *Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı*, Erişim:31.12.2016, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1232/gelisen-isletmeler-piyasasi-kobi-destek-programi>).

KOSGEB, *Genel Destek Programı*, Erişim: 18.08.2015, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1230/genel-destek-programi>).

KOSGEB, *Girişimcilik Destek Programı*, Erişim: 18.08.2015, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi>).

KOSGEB, *İşbirliği Güçbirliği Destek Programı*, Erişim:31.012.2016, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1228/isbirligi-gucbirligi-destek-programi>).

KOSGEB, *KOBİGEL – KOBİ Gelişim Destek Programı*, Erişim: 18.08.2015, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/3288/kobigel-kobi-gelisim-destek-programi>).

KOSGEB, *Kredi Faiz Desteği*, Erişim: 31.12.2016, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1233/kredi-faiz-destegi>).

KOSGEB, *Laboratuvar Hizmetleri*, Erişim: 31.12.2016, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1234/kosgeb-laboratuvar-hizmetleri>).

KOSGEB, *Tematik Proje Destek Programı*, Erişim: 31.12.2016, (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1227/tematik-proje-destek-programi>).

TUİK, *Bölgesel GSYİH, İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörlere Göre) Dağılım*, Erişim: 25.12.2016, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522).

TÜİK, *Bölgesel GSYİH, İktisadi Faaliyet Kollarına (Sektörlere) Göre Dağılım, İBBS 2 Düzey*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2522).

TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri, Dinamik Sorgulama Sonuçları*, Erişim: 26.12.2016, (<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>).

TÜİK, *Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018).

TÜİK, *İllere Göre İhracat*, Erişim:26.12.2016
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=646).

TÜİK, *İllere Göre İthalat*, Erişim:26.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=647).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçları 2004-2013 Dönemi* Erişim: 25.12.2016, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=605).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçları 2004-2013 Dönemi*, Erişim: 25.12.2016, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=603).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçları 2014 Sonrası*, Erişim: 25.12.2016
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2321).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri Bölgesel Sonuçları 2014 Sonrası*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2319).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri, Bölgesel İstihdam ve İşsizlik Oranının Gelişimi 2014 sonrası işgücü istatistikleri*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2319).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri, Bölgesel İstihdam ve İşsizlik Oranının Gelişimi, 2004-2013 Dönemi*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=603).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri, İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı 2014 sonrası işgücü istatistikleri*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2321).

TÜİK, *İşgücü İstatistikleri, İşgücünün İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı, 2004-2013 Dönemi*, Erişim: 25.12.2016,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=605).

TÜİK, *Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri 2014*, Erişim: 29.12.2014,
(<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18521>).

TÜİK, *Sektörlere Göre Bölgesel Paylar-İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması, Düzey 2, 2004-2011*, Erişim:06.12.2015,
(http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1315>).

EKLER

EK-1 YÜKSEK LİSANS TEZİ ANKET ÇALIŞMASI

KOSGEB Destek Programları İşletme Değerlendirme Anketi

Sayın Yetkili,

KOSGEB tarafından Destek Programları Kapsamında Küçük ve Orta Ölçekli işletmelere vermekte olduğu çeşitli desteklerin Bölgemizdeki işletmelerimize ne gibi bir etkisinin olduğunu belirleyebilmek üzere ekteki form oluşturulmuştur. Formu açıklamalara uyarak doldurduğunuz takdirde gelecekte bu tür mali desteklerin şekillendirilmesinde ilgili kurumlara katkı sağlayacak verilerin sağlıklı şekilde elde edileceğine inanıyoruz. Çalışmamıza katıldığınız için teşekkür eder, hayırlı işler dileriz.

Ankete Katılan Kişi	İşletme sahibi / ortağıdır	İşletme sahibinin / ortağının yakınıdır	İşletme çalışandır
Ankete Katılan Kişinin Eğitim Durumu	İlköğretim	Lise	Lisans ve üzeri
KOSGEB Hakkındaki Genel Düşünceniz Nedir?			Uygun Olanları İşaretleyiniz
Olması Gereken Ve Yararlı Bir Kuruluş			
Olması Gereken Ama Yeterince Etkili Olmayan Bir Kuruluş			
Bu Tür Kurumlar Olmadan Faaliyetlerimizi Daha Sağlıklı Yürütürüz			
KOSGEB Destekleri İle İlgili Genel Düşünceniz:			
Bölgemizdeki Destek Miktarı Ve Oranı İyidir			
Devlet Daha Çok Nakit Ve Finansman Desteğine Ağırlık Vermelidir			
Devlet Parasal Desteklerden Kaçınmalı, Daha Çok Teknik Destekler Vermelidir			
Şimdiki Destek Sistemi İyidir			
Genel Destekler Yerine Sektöre Ve Bölgeye Göre Destekler Arttırılmalı			
Devlet Herhangi Bir Şekilde Destek Vermemelidir			

Şu Anda En Çok Hangi Konuda Sıkıntı İçindesiniz (İsterseniz İlk Üçünü Sıralayabilirsiniz)			
Finansman		Tedarik	Kalite
Pazarlama		Nitelikli Eleman	Yönetim/Organizasyon
Yenilik/ Teknoloji		Mevzuat/ Hukuki Konular	Diğer (Belirtiniz)
İşletmenizin Faaliyet Alanı	İmalat	Hizmet	Diğer (Belirtiniz)
İşletmenizin Bulunduğu Yer	OSB	Sanayi Sitesi	Diğer
İşletmenizin Çalışan Sayısı	1 – 10 Kişi	10 – 50 Kişi	50 Üstü
Müşterilerinizin Çoğunluğu	İl İçinden	Bölgeden	Yurtiçinden
			Dengelidir.

Son 3 Yıl İçinde Cironuz	Azaldı	Değişmedi	Arttı
İhracatınız	Azaldı	Değişmedi	Arttı
İthalatınız	Azaldı	Değişmedi	Arttı
Çalışan Sayınız	Azaldı	Değişmedi	Arttı

KOSGEB DESTEKLERİNDEN YARARLANMA DURUMUNUZ

Program Adı	Hiç Yararı Olmadı	Yararı Olmadı	Etkisi Olmadı	Yararı Oldu	Çok Yararı Oldu
GENEL DESTEK PROGRAMI					
Eğer bu desteği kullandıysanız			Hayır	Evet	Kısmen
İlk Defa Fuar Katıldık / Fuar Katılımı İle Yeni Siparişler Aldık/ Yurtiçinde Yeni Müşteriler Bulduk					
İlk Defa Yurt dışında Fuar, Sanayi Bölgesi, Teknopark Vb. Ziyaret Ettik/ Yeni Müşteriler Bulduk / Yeni Siparişler Aldık / İhracatımız Arttı					
Tanınırlığımız Arttı /Satışlarımız /Bir Önceki Yıla Göre Arttı Markalaşmamızı Sağladı					
Kalifiye Personel İstihdamı Sağladık/ İstihdam Kapasitemiz Arttı İşletmemizde Verimlilik Arttı					
Program Adı	Hiç Yararı Olmadı	Yararı Olmadı	Etkisi Olmadı	Yararı Oldu	Çok Yararı Oldu
GİRİŞİMCİLİK DESTEK PROGRAMI					
Eğer bu desteği kullandıysanız			Hayır	Evet	Kısmen
Kendi İşimin Patronu Olmamamı Sağladı					
İşletmemi Kurarken Kalite Standartlarımı Yükseltti					
Daha İyi Bir İş Yeri Kiralamamı Sağladı					
İşyerimi Daha Erken Açmış Oldum					
Desteğin Faydası Olmadı					
Program Adı	Hiç Yararı Olmadı	Yararı Olmadı	Etkisi Olmadı	Yararı Oldu	Çok Yararı Oldu
KOBİ Proje Destek Programı					
Eğer bu desteği kullandıysanız			Hayır	Evet	Kısmen
İdari Kapasitemizde Artış Oldu					
Kurumsal Kapasitemizde Artış Oldu					
Pazar Payımızda Artış Yaşandı					
Tanıtım Ve Pazarlama Faaliyetlerimizde Artış Oldu					
Desteğin Faydası Olmadı					
KOSGEB Destek Programları ve Anket Hakkında Diğer Görüş ve Önerileriniz Varsa Lütfen Belirtiniz					

ÖZGEÇMİŞ

Cenk KIZILGEDİK,

KOBİ Uzmanı

cenk.kizilgedik@kosgeb.gov.tr

